bay julius caesar`ın işleri

BERTOLT BRECHT

YÖNTEM YAYINLARI

YÖNTEM YAYINLARI
Cağaloğlu, Başmusahip Sok. 10/11
İstanbul

YÖNTEM YAYINLARI : 1

Orijinal Adı :
DIE GESCHAEFTE DES HERRN JULIUS CAESAR

Birinci Basım :
NİSAN 1972

Dizgi :
YÖNET MATBAASI

Baskı :
EROĞLU KARDEŞLER

BERTOLT BRECHT

BAY JULİUS CAESAR'IN İŞLERİ

Türkçesi:
Hüseyin Tüzün

SUNUŞ

Dünyanın gelmiş geçmiş en ünlü devlet adamlarından biri olan Gaius Julius Caesar (İ. Ö. 100 - 44) üzerine neler yazılmadı ki. Roma imparatorluğunun en karışık döneminde yetişerek avukatlıktan başlayıp, konsüllüğe kadar gelen ve sonradan diktatörlüğünü ilan eden Caesar'dan bugüne kadar hemen herkes hayranlıkla ve övgüyle sözetmiştir.

Caesar'ın kişiliği üstüne bildiklerimiz, Caesar'ın kendisinin ve çağdaşlarının yazdıklarıdır. Ancak bu yazılar Caesar'ın kişiliğini tanımamızı kolaylaştırmaz, tersine onu olduğundan daha değişik bir insan olarak göstermeye çalışır. O kadar ki, Caesar döneminin olaylarını anlatan tarihçiler bile olayları kendilerine göre yorumlamışlar, hatta «tahrif» etmişlerdir. Böylece gerek çağdaşları, gerekse sonradan gelen tarihçiler Caesar'ı bir efsane kahramanı haline getirmişlerdir. Bu da en çok edebiyatçıların işine yaramıştır. Caesar, oyun ve roman yazarları için bitip tükenmez bir kaynak olmuştur.

Caesar gerçekten tarihçilerin yada edebiyatçıla-

rın anlattığı gibi büyük bir insan, bir dahi miydi? Buna cevap verebilmek için yeterli veriler yok elimizde. Hem bu soru artık çağımızda önemini çoktan yitirdi. Ama olayın önemini, aktüalitesini yitirmeyen yönü Caesar Roma'sında kurulmuş olan sömürü yöntemleridir.

Bertolt Brecht'in Caesar'la ilgili böyle bir kitap yazmasının nedeni de bu olsa gerek. Çünkü Caesar alışılmış eyalet yönetimine yepyeni bir anlayış getiren, sistemli sömürü düzenini kuran adamdır. Eyaletlerin yönetimindeki yanlış tutumu kavramış olan Caesar, Praetor olarak İspanya eyaletini yönetmek üzere İspanya'ya gidişinde, oradaki zengin gümüş yataklarını görür, ama ötekiler gibi ortalığı yakıp yıkmaz, tapınakları talan etmez, adamları yerlerinden, yurtlarından sürmez. Tersine, giderek çağdaş «emperyalist» düzen anlayışını oluşturacak olan yeni bir sömürü yöntemi uygulayarak, maden ocaklarının İspanyol sahipleriyle işbirliği yapar, onlara yardım eder, yeni yeni maden ocakları açmalarını sağlar. Hatta lejyonlarıyla dağlardaki çobanları silah zoruyla getirterek maden işçisi yapar. Caesar'ın bütün bunlara karşılık işbirlikçilerden sağladığı kazanç «yalnızca» gümüş madenlerinden hisse senetleri almaktır.

İşte, Roma'da açlıktan kırılan yoksul insanların yanısıra düzenlenen şölenler için bitip tükenmez bir gelir kaynağı.

Faşist Hitler yönetimi sırasında, 10 Mayıs 1933'de başlayan kitap yakma olayı giderek gelişir, faşizme, ırkçılığa karşı direnen aydınlar teker teker yakalanıp toplama kamplarına götürülür. Baskı arttıkça Brecht'de kendi yurdunda yaşayamayacağını anlayarak, birçok yazar ve düşünür gibi yurt dışına çık-

mak zorunda kalır. Önce İsviçre'ye giden yazar, oradan İskandinavya'ya geçer daha sonra da Danimarka'da yaşar. 1933'den 1941 yılına dek İskandinavya'da sürgünde kalan Brecht, «Bay Julius Caesar'ın İşleri» adını verdiği kitabını 1938 ve 1939 yıllarında Danimarka'da roman fragmenti olarak yazar ve ancak yurduna döndükten iki yıl sonra, 1949'da Berlin'de bölüm bölüm yayınlar.

NOT:

Kitapta geçen tarihler ilk bakışta okuru yanıltabilir. Brecht o zamanki Roma'lılar gibi eski Roma takvimini kullanmış. Genellikle iki rakamla verilmiş olan tarihler gene eski Roma takvimine göre 600 yıllarının tarihleridir. Kitapta 87, 91, 92 olarak geçen tarihler, 687, 691, v.b. okunmalıdır. Gerçekte ise bu tarihler miladi takvime göre İsa'dan önceki tarihlere rastlamaktadır. Okuyuculara kolaylık olması için sözkonusu olan tarihleri kitapta geçiş sırasına göre miladi takvime çevirerek veriyoruz:

87 (687)	:	İ. Ö. 67
620	:	İ. Ö. 134
654	:	İ. Ö. 100
91 (691)	:	İ. Ö. 63
92 (692)	:	İ. Ö. 62
94 (694)	:	İ. Ö. 60
95 (695)	:	İ. Ö. 59

Hâlâ hoşnut musunuz aydınlığından gökyüzünün?
Hâlâ çıkmayacak mısınız bu tatlı, sıcak sudan?
Orman mı koruyacak hiç durmadan böyle sizi?
Böyle avutup duracak mısınız kendinizi hâlâ?
Yarına ekmeğiniz hani?
Hak istemenizi bekler sizden dünya,
yakınmanızı bekler, çözümlerinizi.
Son umudu sizde dünyanın.

Denizden alınmış bir iki damla suyla
yanaşmayın avutulmaya bundan böyle.
Yanaşmayın, sakın ha!

BİRİNCİ KİTAP

Genç ve kibar bir adamın meslek çalışmaları

Bize gösterilen dik ve dar yol deniz düzeyinden oldukça yüksek, teraslardaki küçük taş duvarlarla desteklenmiş zeytinlikler arasından zikzaklar çizerek yükseliyordu. Bulutsuz, parlak bir sabahtı. Şu anda ikinci yemek paydosu başlamış olmalıydı, çünkü fidanlıklarda pek az köle görünüyor ve çiftlik yapılarının birkaç tanesinin bacasından dumanlar çıkıyordu.

Az sonra küçük zeytin ağaçları arasından villanın yer yer parıldadığını gördük. Tepenin yamacına kurulmuştu.

Yukarı çıkarken gene içimize, yaşlı adamın o paha biçilmez belgeleri görme dileğimizi geri çevireceği kuşkusu düştü. Sempronius'umun (*) taşıdığı salık mektupları hiç de önemli bir yük sayılmazdı. Kendisini onların ağırlığı altında terlerken görmeyi isterdim.

Sonunda yorgunluklar ve harcamalar can sıkıcı bir durum alınca, yaşamını yazmayı öngördüğüm büyük politikacının biyograflarına bilinçli, yada bilinçsiz, birkaç zorlu geziden çok daha fazla güçlükler çıkardığını düşünerek avunuyordum. Bir de ortada

---

(*) **Sempronius:** Plebeyen kökenli soylu. - ç. -

herşeyi bulanıklaştıran söylenti vardı. Hatta bizleri yanıltmak için kendisi bile kitaplar yazmıştı. Aynı zamanda çok da para harcamıştı. Büyük adamlar onun yaptığı işlerin gerçek nedenlerini öğrenebilmek için büyük çabalar gösterdiler.

Villa tek katlıydı, ama büyük bir alanı kaplıyordu. Son derece basit yapılmıştı. Bizim büyük kentlerdeki sonradan görmelerin o korkunç yapılarından çok farklıydı. Bizi kitaplıkta karşılayan villanın sahibi de şu bizim yeni senatörlere hiç benzemiyordu.

Bir zamanların icra memuru, daha sonra da banker olan Mummlius Spicer biraz üzgün yüzlü, göze batıcı bir çene kemiği olan, iri yarı, kemikli, yaşlı bir adamdı. Hafif öne eğik bir duruşu vardı ya, bu, yaşlılığın verdiği güçsüzlükten ileri gelmiyordu.

Pencerenin yanında durarak bizim salık mektuplarını büyük bir dikkatle inceledi. Kağıtları elinde tutuşundan anlaşılıyordu adamın mesleği. Para işleriyle uğraşan insanlar, kitapseverlerden çok daha dikkatli okurlar. Çünkü herhangi bir yazıda gözden kaçan ufak tefek şeylerin ne denli zararlara yol açabileceğini daha iyi bilirler.

Çeşitli kimselerin yazdığı mektupları okurken salıklara ne derece değer verdiği iri, geniş yüzünün çizgilerinden hiç anlaşılmıyordu. O zamanlar Spicer'in üzerinde en büyük etkiyi çok sözü geçen imparatorun Quaestor'u (*) Tullius Varo'nun mektubunun yapmış olduğunu sanmıştım. Ancak kendisini biraz daha yakından tanıyınca bu düşüncem değişti. Özgürlüğü bağışlanan köle Cavella'nın benim avukatlık stajıma değinen kısa mektubu yüzünden ken-

(*) Önceleri Roma Cinayet Mahkemesi Başkanı, sonradan Devlet Hazine ve Arşiv Yöneticisi ve Consul Yardımcısı. - ç. -

disinden istediklerimi yerine getirmeyi kabul ettiğini anladım. Ama o bununla ilgili tek söz etmedi. Okuduktan sonra hiç sesini çıkarmadan kağıtları geri verirken gene beni ilk karşıladığı zamanki tavrını elden bırakmadı.

Mektupların bazılarında benim, Caesar'ın yaşamını yazmak istememdeki amaçtan söz ediliyordu. İhtiyar, çalışmalarım ve ilgilerim üzerine sorular sormaya başladı. Soruları kısaydı. Benim cevaplarımı ise ne onaylar, ne de yadsır bir tutum takınmaksızın dinledi. Daha önce bir kitap yayınlayıp yayınlamamış olduğumu sordu. «Solon» u söyledim. Ayrıca hangi partiden olduğumu bilmek istedi. Hiçbir partiye bağlı olmadığımı belirttim. Sonra hiç çekinmeden özel ilişkilerimle ilgilenmeye başladı. Yavaş yavaş, öğrenmek istediği şeyleri kendisinden sakınamayacağımı anladım. Bu durumun beni biraz şaşırttığını yadsıyamam.

Oturduğumuz kitaplığın çok zengin bir adama ait olduğu belliydi. Sonradan kitaplarının tümünün hediye edilmiş olduklarını farkettim, çünkü birbirleriyle hiçbir bağlantıları yoktu; gene de zengin bir adama verilmiş hediyelerdi. Kendisinin oldukça büyük mülk sahibi olduğunu ve ona pek pahalıya malolan evinin Sardunya adasındaki gümüş madenlerinden kazandıklarının yanında bir hiç olduğunu gördüm... Yapmak istediğim şey ve buna bağlı olarak onunla ilişkilerim salt bilimsel yöndendi. Bu açıdan paraca hiçbir yarar beklenemezdi. Tarihsel anılar gerçekten bir mutfak eşyası gibi satın alınamazdı.

Benim hazırlıklarımı görmezlikten gelmesine olanak yoktu. Kısa, aynı zamanda biraz da tedirgin bir sessizlik oldu. Sonra hiç beklenmedik bir şekilde:

«Ne istiyorsunuz benden?» diye sordu.

Rarus'un günlüklerinin kendisinde olduğunu sandığımızı söyledim. Gayet rahat:

«Artık bende yok onlar,» diye karşılık verdi.

Onbir günlük bir yolculuktan sonra benim kendisiyle birkaç parça parşömen tomarı için bir meyva bahçesi, yada bir köle alış-verişi gibi pazarlık edeceğimi sanıyorsa yanılıyordu. Ama o hiç oralı değildi. Yavaş yavaş konuşmasına devam etti:

«Hem onlar hiç bir işinize yaramayacak. Bir biyografi yazacağınızı sanıyorum, politik birşey bu.»

«Bir politikacı sekreterinin notları da ne olursa olsun gene biraz politiktir,» diye karşılık verdim biraz sertçe.

«Olabilir,» dedi odanın bir köşesine bakarak, «ama bende yok onlar.»

Çiftlikte çalışan kölelerin yöneticisi olduğu anlaşılan ufak tefek Gal'li bir köle içeri girdi. İhtiyar kendisine bir sulama şebekesinin onarımı üzerine uzun uzadıya açıklamalarda bulundu. Aralarındaki konuşma onbeş dakika sürdü. Bu arada ihtiyar dönüp bir kere olsun bakmadı bana. Sonra Gal'li köle odadan ayrılınca tekrar konumuza döndü.

«Belgeleri ayrıntılı açıklamalar olmadan zaten kullanamazdınız,» dedi. «Hem kim yapacaktı size bu açıklamaları? Tabii, eğer birtakım sıkı-fıkı ilişkiler kurma peşinde iseniz... Ancak notlarda o sözü geçen beyin, diyelim kahvaltıda balık yiyip yemediği konusunda halkı ilgilendirecek bazı şeylerin olduğundan kuşkuluyum. Bu Rarus, olayların salt ticari yanıyla uğraşmıştır. Sizin de bildiğiniz gibi işin bu yönü bizim tarihçileri pek az ilgilendirir. Hızlı satışın ne olduğundan haberleri yok. Bütün bunlar ikinci derecede önemlidir onlar için.»

«Günlüklerde yalnızca buğday fiyatlarının not

edilmiş olduğunu sanmıyorum,» diye karşılık verdim.

«Öyle olsa ne çıkar?» diye sordu. Konuşurken yüzü her zamanki gibi hareketsiz kalmasına karşın hafiften eğlenir gibiydi.

«O zaman insan bir şeyler çıkarabilir o notlardan,» dedim acele.

«Öyle mi?» dedi.

Çoğu kadınların çabuk biten «yatma» lardan hoşlanmayışı gibi, onun da çabuk sonuçlanan pazarlıkları sevmediğine inanmaya başladım ve kendisine uzun uzadıya pazarlık etme olanağı vermeyi kararlaştırdım.

«Yazıları atmış olmanız çok yazık,» dedim yakınarak. «Gene de bu belgeler imparatorluğun kuruluşu ile yakından ilgili olmalıydı.»

Konuşmaya devam etmezden önce uzunca bir süre düşündü.

«Eğer Xen'in yaptığı kahvaltıya dayanarak karakterinin ortaya çıkarılabileceğini düşünüyorsanız, o zaman onun buğday fiyatları karşısındaki tutumundan da buna benzer sonuçlara varabilirsiniz. Kalacak bir yer kiraladınız mı?»

Bu soru beklenmedik bir anda ve biraz şaşırtıcı oldu. Duraksayarak aşağıda, deniz kıyısında bir aylığına küçük bir ev kiraladığımı söyledim. Bu gereksiz yere aşırı davranışım onun benden aşırı şeyler istemesine yolaçabilirdi.

Bir süre dikkatle baktı bana. Sonra ayağa kalkarak duvara gidip, orada bir ipe asılı duran pirinç tabağa vurdu. Alçak, güzel bir masaya yaklaşıp deri kaplı dosyasından bir karton çıkararak içeri giren köleye parmağıyla kartonun üzerindeki kayıtlardan birini gösterdi. Köle çıkıp da, koltuğunun altında diş-

budak ağacından küçük bir kutuyla geri dönene kadar odadaki sessizlik bozulmadı.

İhtiyar kutuyu önemsemeden alıp iskemlesinin arkasındaki kitaplığın üzerine koydu.

«İşte notlar,» dedi kuru bir sesle. «Sizce bunların değeri nedir?»

Güldüm.

«Kesin açıklamalar olmaksızın birşey anlaşılmaz bunlardan,» dedim.

«Zaten açıklamasız satılık değil,» diye karşılık verdi yerinden kımıldamadan. «Size vereceğim bunları. Tabii bu kağıtlar kendi malınız olmayacak, yalnızca incelemek için alabileceksiniz.»

«8000 Sesters!» (*) dedim.

Duraksadığı açıkça belli oluyordu.

«Bu belgeler için iki haftalık bir yolculuk yaptığınıza ve bir aylık ev kiraladığınıza göre şimdi bunlardan vazgeçmek istemeniz hemen hemen olanaksız,» diye homurdandı. «12 000 Sesters bile çok az. İyi bir aşçı bugün 100 000 Sesters.»

Kızmıştım. Adam görgü kurallarına gerçekten hiç uymuyordu. İstediği o uzun pazarlık olanağını hiçbir şekilde elde edemeyecekti.

«Pekala,» dedim kısaca.

«Ancak içinde sizin gibi bir kimsenin işine yarayacak fazla bir şeyin olmayabileceğine dikkatinizi çekmiştim,» dedi sakınarak.

«Evet, söylediniz,» dedim ben de sabırsızlıkla.

12 000 Sesters çok paraydı. Notların bu kadar para edip etmeyeceğini daha bilmiyordum. Üstelik görüşmemizin sonunda artık açıklamalar üzerine tek söz etmemesi beni çok öfkelendirmişti.

(*) Roma'da bir para birimi; gümüş para. - ç. -

Ancak o açıklamaları da yaptığımız pazarlığın bir ayrıntısı olarak kabul etmişe benziyordu. O günün akşamı gene gelmemi rica etti.

Uzun yıllar sekreterliğini yapmış olan Rarus'un notlarından özel yaşamı üzerine ayrıntılı bilgiler edinmeyi umduğum büyük Caius Julius Caesar öleli tam yirmi yıl olmuştu. Yeni bir çığır açmıştı Caesar. Ondan önce Roma, birkaç dağınık kolonisi olan büyük bir kentten başka bir şey değildi. Önce imparatorluğu kurdu. Yasaları düzene soktu, para sistemini yeniledi, hatta takvimi bilimsel verilere uygun bir duruma getirdi. Britanya içlerine kadar Roma bayrağını götüren Galya seferleri ticaret ve uygarlığa yeni bir alan açtı. Heykeli, tanrı heykelleri arasında yer aldı, kentlere ve aylardan birine onun adı verildi. İmparatorlar kendi adlarına onun yüce adını da eklediler. Roma tarihi onunla «Büyük İskender»'ini kazanmıştı. Onun, hiçbir diktatörün ününe erişemeyeceği örnek bir diktatör olacağı belliydi. Halka, onun kahramanlıklarını anlatmaktan başka birşey kalmıyordu. Tasarladığım biyografi de bu konuyu ele almalıydı. Şimdi ilgili belgeler elime geçmişti artık.

Akşama doğru, tapındığım bu insanın banka işlerine bakmış olan Mummlius Spicer'in villasına geldiğimde, kendi para işlerimi düzene sokmak için gerekli bazı adımları atmıştım. Öğleden sonra bir gemiyle komşu kente gitmiş ve oradaki bankadan «itibar mektubu» mun hemen inceleneceği üzerine söz almıştım. Önümüzdeki günlerde 12 000 Sesterslik bir para havalesi elime geçecekti.

Mummlius Spicer'in beni akşam yemeğine beklemiş olduğu anlaşılıyordu. Hemen masaya götürdü. Yalnız ikimizin bulunduğu masada yemek oldukça ba-

sitti. Hatta yaşlı adam midesinin zayıflığı dolayısıyla yalnızca birkaç incir yiyeceği için özür diledi. Ancak benim için Karadeniz'den getirtilmiş olan küçük bir fıçı sardalye açıldı ki, bunun Roma'da 1600 Sesterslik ender bulunan mezelerden olduğunu biliyordum.

Öğleden sonra meydana gelen tatsız olaylardan sonra bu pahalı ağırlama karşısında oldukça şaşırdım. Ancak hemen şunu da belirtmeliyim; orada kaldığım sürece bana karşı gösterdiği konukseverlikten vazgeçmedi. Benim için 12 000 Sestersin birkaç katı para harcamış olmalıydı. Çünkü akşam ayrılırken bana armağan ettiği Hortensius'un söylevlerinin asıl metinlerinin değeri bu parayla karşılaştırılamayacak derecede yüksekti.

Oysa o akşam Spicer, benim gelişimin nedeniyle ilgili herhangi bir belirtide bulunmadı. Yalnız birkaç kez tarih yazına konusuna oldukça küçümser bir tutumla değindi. Rarus'un günlüklerinden hiç söz etmedi. Dişbudak ağacından küçük kutu da şimdi kitaplığın üzerinde görünmüyordu.

İhtiyarın bu tutumunu, anlaşmamızın parayla ilişkin yönünü hâlâ bir sonuca bağlamamış olmamdan ileri geldiğine yordum. İçimde yeniden bir öfke uyandı. Oldukça soğuk bir şekilde ayrıldık birbirimizden.

Ertesi sabah para geldi ve aşağı yukarı aynı saatlerde gene villanın yolunu tuttum. İhtiyar kitaplıkta oturmuş, bir köleye bir şeyler yazdırıyordu. Bu süre içinde ben de kitapları gözden geçirdim. Sonra parayı alarak saydı ve kaldırması için köleye verdi. Davranışı günlük domuz alış-verişi yapan bir adamınkinden daha değişik değildi. Bana en saygısız görünen davranışı ise, parayı aldıktan hemen sonra kö-

leye, küçük kutuyu getirmesini emretmesi oldu. Buyruğu derhal yerine getirildi. Kutu önemsenmeksizin kitaplığın üzerine kondu.

Sonra yaşlı adam kalın sesiyle, tekdüze konuşmaya başladı. Herhangi bir geçişte bulunmadan doğrudan doğruya, sade bir dille, sanki bir anlaşma yaparcasına şöyle dedi:

«Belki bilirsiniz, doksan yıllarında kentin dördüncü bölgesinde icra memurluğu yapardım. Ben bu görevdeyken fırıncı, kasap, terzi gibi çok sayıda küçük esnafın, o zamanlar bu bölgede oturan C.'ye (*) karşı aşırı yakınmalarını ele alıp inceledim. Sonuç olarak Campagna'daki çiftliğinin kentteki evinin türlü harcamalarını karşılayamayacak durumda olduğu ortaya çıktı; çiftlik iflas memurunun elindeydi. C., Aedil (**) ve Quaestor olarak pek bir harika oyunlar çevirmekle tanınmıştı. Küçük insanlar onun bu astronomik rakamlara varan borçlarından etkilenmişlerdi. Doğru anımsıyorsam, kendisini ilk olarak yatak odasında gördüm. Terzisi yeni diktiği bir tunikayı (***) üzerinde prove ediyordu. O zaman dikkatimi çektiği için bugün hâlâ, giysisinin yakasının nasıl olması gerektiği üzerine ne denli kesin istekleri olduğunu biliyorum. Gerçekten tam terzi tekniği terimleriyle konuşuyordu. Evine ilk gelişim değildi bu. Genellikle beni sekreteri Rarus karşılardı. C.'nin annesiyle karşılaşmayalım diye sabahları gelmem ka-

---

(*) Spicer Caesar'dan hep C. diye söz ediyordu. Önceleri böyle demekle giriştiğimiz işin uygunsuz, aykırı özelliğini vurgulamak istediğini düşünmüştüm, ama Rarus da günlüklerinde ondan yalnızca C. diye söz ediyor.

(**) Önceleri Plebeyen'ler tarafından iki kişi olarak Tribun'un yardımcıları seçilen Roma devlet memuru. Sonradan bunların sayısı dört, Caeser zamanında da altıya çıkarılmıştır. - ç. -

(***) Roma'lıların giydiği kolsuz iç gömleği. - ç. -

rarlaştırılmıştı. Evde herkes ondan son derece korkardı, C. bile. Yaşlı, ufak tefek, samimi, ama çabuk parlayan, kavgacı bir kadındı. Sonradan kendisiyle ahbap olduk.

C. bana son derece açık davranarak, hiç alay etmeden, evdeki birkaç parça eski, değerli eşyayı göstererek, bunları götürmek isteyip istemediğimi sordu. Terzinin önünde hiç sakınmadan konuşuyordu. Oysa terzi beni görünce, parasının ödenmesi konusunda pek bir tedirginliğe, kuşkuya kapılmış olmalıydı.

Sanırım ilk karşılaşmamızda, bana içinde bulunduğum koşulları uzun uzadıya sordu. Benim durumum da iyi değildi. Karım ve altı çocuğumla Crassus'un evlerinden birinde, küçük bir katta oturuyor, kirayı bile ödemede güçlük çekiyordum. Onunla konuşmalarımın hemen hepsi, değişik biçimlerde de olsa, benim içinde bulunduğum sıkıntılar üzerine dönüp duruyordu. Kendisine bırakmamayı öngördüğüm bir iskemleye oturarak bana öğütler verdi.

Sonradan onunla sık sık görüştüm. Dostluğumuz ölümüne kadar bozulmadı.»

Sustu. Dışardan, taşlıktan ayak sesleri ve gürültüler duyduk. İkinci yemek paydosu sona ermişti. Dünkü ufak tefek Gal'li içeri girdi. Spicer, kölenin uzattığı emir defterine kocaman bir S. harfi oturttu. Kapı aralığından hafif bulutlu bir gökyüzü gördüm. Rüzgarı tutması için defne ağaçlarından yapılmış çit titrercesine sallanıyordu. Beyaz badanalı duvarlarının önünde deriden, hoş görünümlü kitap kutuları bulunan dar, ama yüksek tavanlı odada ise hoş bir sıcaklık vardı. Şöminede birkaç parça iri kütük çı-

tırdayarak yanıyordu. İhtiyarın basit bir dille anlattıklarının tadını çıkarıyordum.

Spicer'in gençliğini, ama şimdikinden pek farklı olmayan Spicer'i - çünkü bu tür insanlar genç yaştan beri türlü sıkıntı ve güçlükler çektiklerinden yaşlılıklarında da pek fazla değişmezler - ve borçlanmış o soylu kişiyi açık seçik görür gibi oluyordum. Bu uzun çeneli, iri kemikli adamın bütün güvenine karşın iş konusunda hep aynı kalacağını ve iskemleyi almadan gitmemiş olacağını düşünmek eğlendiriyordu beni. Bizim şu 12 000 Sesters aklıma geldi.

İhtiyar getirilen şaraptan bir yudum aldıktan sonra anlatmaya devam etti:

«Bildiğim kadarı, o zamanlar hiçbir iş yapmazdı. Daha önce meslek edinmek ve para kazanmak için bir denemeye girişmişti. Demokratik Kulübün avukatlığını alarak onun adına yüksek senato memurlarının provincia'larda (*) baskı yaptıkları ve görevlerini kötüye kullandıkları gerekçesiyle iki dava açmıştı.

Kent Yönetimi, iyi aileden gelen genç avukatlara bu tür davalar için çok iyi para verirdi. Kent yönetimi ile Senato arasında eskiden beri süregelen bir çatışma vardı. O karanlık dönem öncesinden beri 300 aile gerek Roma'nın içinde, gerekse dışındaki bütün yüksek memurlukları kendi aralarında paylaşmışlardı. Senato onların borsasıydı. Orada kimin Senato bankasının başına geçeceğinin, kimin yargıç sandalyesine oturacağının, kimin savaşa giden ordunun başına geçeceğinin yada kimlerin yalnızca çiftliklerinde kalacağının pazarlığını yaparlardı. Hepsi de büyük toprak sahipleriydi ve diğer Roma'lı va-

---

(*) **Provincia:** İtalya dışındaki Roma yönetim bölgeleri, yada eyalet. - ç. -

tandaşları kendilerinin uşakları, onların uşaklarını ise serseri, ayaktakımı olarak görürlerdi. Tüccarlara hırsız, ele geçirilen eyaletlerde oturanlara da düşman gibi davranırlardı. Bunlardan biri de bizim Cato'nun dedesinin dedesi yaşlı Cato'ydu. C.'nin ve benim zamanımda Senato Partisinin başkanıydı. II. yüzyılda yürürlüğe konan ve hırsızların çaldıkları paranın iki katını, faizle para verenlerin ise aldıkları faizin dört katını ödemelerini gerektiren yasayı överdi.

Benden bir önceki kuşakta yeni bir yasa koyarak Senatörlerin ticaret yapmalarını yasakladılar. Bu yasa çok geç yürürlüğe kondu ve hemen boşlukları bulunarak işin hile yanına kaçıldı. Yasalarla herşey yapılabilir, ama ticaret hiçbir zaman durdurulamaz. O kadar ki, bu yasa elli ortaktan herbirinin her geminin ellide birine sahip olabilmesi ve böylece herkesin, bir yerine elli gemiyi birden kontrol edebilmesini sağlayan ticaret ortaklıklarının kurulmasına yolaçtı. Ancak bu beylerin amaçlarının nerelere dayandığını görüyorsunuz. Herbiri tam bir kumandandı. Provincia'lar ele geçirmede pek bir yetenekliydiler. Ama sonradan bu ele geçirdikleri yerlerde ne yapacaklarını bilemiyorlardı.

Ticaretimiz gelişerek, büyük ölçüde zeytinyağı, pamuk ve şarap ihracına, tahıl ve benzeri şeyleri ithal etmeye başladığımızda, özellikle eyaletlerde işletmek için para ihraç etmek istediğimizde beyler, zamana ayak uyduramayarak bütün beceriksizliklerini ortaya koydular. O zaman genç Kent Yönetimi onların aklı başında bir yöneticiden yoksun olduklarını saptadı. Anlıyorsunuz, değil mi biz hiçbir zaman ata binip ordunun başına geçerek savaşlara gitmek ve bizce para demek olan zamanımızı küflü memur kol-

tuklarında harcamak istemiyorduk. Beyler rahatça yerlerinde kalsınlardı, ama başlarında Kent Yönetiminin sağlam bir yöneticisi bulunmalıydı. Sözgelimi, Kartaca Savaşını ele alacak olursanız ne demek istediğimi anlayacaksınız. En sağlam nedenlere dayanarak, yani Afrika'nın rekabetini kırmak için açmıştık bu savaşı, ama sonuç ne oldu? Askerlerimiz Kartaca'nın üretimini ve gümrüğünü değil, surlarını, savaş gemilerini, buğdayını değil, sabanını aldılar ellerinden. Sonra da ordu kumandanlarımız kasılarak: 'Benim lejyonumun geçtiği yerde ot bitmez', diyorlardı. Oysa bizim asıl üzerinde durduğumuz şey işte bu ekin sorunuydu. Biliyorsunuz yediğimiz ekmek bu ekinlerden yapılıyor. Kartaca Savaşında korkunç harcamalar sonucu ele geçirilen şey çölden başka birşey değildi. Oysa bu bölgeler tüm yarımadamızı rahat rahat doyurabilirdi. Ama Roma'da zafer geçidi uğruna orada bizler için çalışabilecek halkın elinden, tarım gereçlerinden, tarlada çalıştırdıkları kölelere kadar tüm üretim gereçlerini aldılar. Böylesine bir 'fetih'ten sonra orada gene buna benzer bir yönetim kuruldu. Valiler rakamları yalnızca kendi ev yönetimleri için tuttukları defterlere geçirdiler. Hiçbir giysinin kumandan giysisi kadar çok cebi olmadığı bilinir. Ama vali giysileri salt ceplerden meydana gelmiştir. Beylerin yurda döndüklerinde giysilerine takıp takıştırdıkları, savaşa giderken giydikleri zırhlardan daha az şıngırdamıyordu. Makedonya'nın yarısını gemilerine yükleyerek getiren Cornelius Dolabella ve Publius Antonius'a genç C. sert bir dille çatmıştı.

Tabii gerçek ticaret bu şekilde kalkındırılamazdı. Her savaştan sonra Roma'da iflaslar ve ödeme kısıtlamaları olurdu. Ordunun her zaferi kent için bir

yenilgiydi. Komutanların zaferleri halka karşı kazanılmış zaferlerdi. Kartaca Savaşını sonuçlandıran Zama çatışmasından sonra iki dilde birden acı çığlıklar yükseliyordu. Bunlar Kartaca ve Roma bankalarının yakınmalarıydı. Senato sağmal ineği kesmişti. Yöntem tamamen bozulmuştu.

Bütün bunlar Roma'da ağızdan ağıza dolaşıyordu. Berber dükkanlarında Senato'nun gelenekselleşmiş bozukluğu konuşuluyordu. Hatta Senato'da bile 'töresel, temelden bir yeniden doğuşun gerekliliği' üzerine gevezelik ediliyordu. Genç Cato 300 ailenin geleceğini karanlık görüyordu. Onların iyi ününü kurtarmak için birşeyler yapmaya karar verdi ve Sardunya Valisi olarak yönetimi altındaki kentleri, giysisini ve bağış çanağını taşıyan bir tek uşağın eşliğinde, teker teker, hem de yaya olarak dolaşmaya başladı. İspanya'daki kentlerden yurda dönüşünde, savaşa giderken bindiği atın yol masrafını devlete yüklemeye hakkı olmadığını düşünerek, atı gemiye binmezden önce satmıştı. Ne yazık ki gemi yolda fırtınaya tutularak battı. Cato bu kazada bütün hesap defterlerini kaybetti. İşlerini ne denli dürüst yaptığını kimseye kanıtlayamadığı için ölene dek yakınıp durdu. Davranışının inanılmaz olduğunu biliyordu. Kent Yönetimi bu örnek tutumu ve töresel konuşma biçimini hiç önemsemedi. Yönetim neyin eksik olduğunun bilincindeydi. Memurların gözünü doyurmak gerekiyordu.

Beyler görevlerini bir karşılık beklemeden yapıyorlardı. Yaptıkları işin karşılığı olarak para almak onlara küfür gibi geliyordu. Tabii ülküleri bu kadar büyük olunca da geriye çalmaktan başka birşey kalmıyordu. Haraç olarak alınan buğdaydan, yol yapımından ve devletin suyundan çalıyorlardı.

Kent Yönetimi, dediğimiz gibi pek öyle anlayışsız değildi. Ele geçirilen provincia'lardaki tüccarlarla ilişkiler kurarak senatörlere karşı davalar açmaları için onları yüreklendirdi. Böylece davalar başladı. Kentin büyük davulu Cicero bile Sicilya firmaları adına birkaç dava açtı.

Ancak bizim Senato'daki beyler zamanla bu davalara da alıştılar, tıpkı yağmura alışmak gibi; üzerlerine bir palto giydiler. Bundan sonra artık birkaç yerden büyük ölçüde değil, birçok yerden azar azar çalmaya devam ettiler. Davalar ne denli korkutucu da olsa herşeyden çalıyorlardı. Dava açmak için para gerekliydi. Böylece beyler dava açamamaları için soyup soğana çevirdiklerinin ellerindeki son parayı da çalıyorlardı.

Bunun üzerine Roma'daki bazı demokratik kulüpler Senato'daki bu haydutlara karşı açılan davaları paraca desteklemeye başladılar; yani provincia'lardaki tüccarların bile işlerine engel olan en arsızlarına karşı çıktılar. Bu davalar az da olsa onların gözden düşmesini, daha önemlisi, genç avukatların işin girdisini çıktısını öğrenmelerini sağlıyordu. Çünkü artık burada sözkonusu olan birkaç esprili söylev çekmek değildi. Avukatlar davaları için yalancı şahitler bulmayı, mahkemenin iyi çalışmasını sağlamak için de 'usulünce' rüşvet vermeyi öğreniyorlardı. Hatta senatör ailelerinden bile bize katılan genç avukatlar oldu. Yönetim mekanizmasını öğrenmek için bundan iyi fırsat bulunamazdı. Kişinin gereğince rüşvet yiyebilmesi için kendisinin de bir kere rüşvet vermiş olması gerekir.

C. her iki davayı da kaybetti. Bunu bazıları aşırı beceriksizliğine, ben ise aşırı becerikliliğine yordum. Son davayı kaybetmesi, daha sonra bana belirt-

tiği gibi, kendisine karşı uyanan nefret duygularından kaçmak için yolculuğa çıkmasına neden olmuştu. Görünüşte konuşma sanatını geliştirmek için Rodos'a gitti. Ancak genç bir avukatın böyle bir gerekçeyle apar topar Roma'dan ayrılması ünü için iyi bir yankı yapmayacağından daha başka gerekçeler olduğunu kabul etmek gerekir.

Bazı koşullarda avukat olarak bir davayı kaybetmenin kazanmaktan daha çok para getirdiği doğrudur. Ancak insanın bunu daha üzerine aldığı ilk davalarda yapmaması gerekirdi. Hiçbir şeyi yarım yapmaması o zamanki genç C.'nin zayıf yanı idi. Herhalde daha en başından gerçek bir avukat olmak istiyordu. Sonradan savaş konusunda da aynı şekilde davrandı. Saçlarım ağardı bu yüzden.»

İhtiyar bütün bu dava hikayelerini son derece umursamaz, sesinde en küçük bir alay izi olmaksızın anlatıyordu. Bu büyük devlet adamının ilk olarak halkın ortasına çıkışını hiç de hoşa gidecek biçimde betimlemiyor gibiydi. Örneğin, onun karşı taraftan da karnının doyurulduğuna değiniyordu. Gene de her iki dava, biyografilerinde belirli bir rol oynuyordu. Bu davalardan, genç demokrat Caesar'ı yok etmek isteyen tutucu senatörlerin yolsuzluklarına karşı pek başarılı olmasa da, girişilen ilk denemeler olarak söz ediliyordu. C. soylu, ama demokrasiyle geleneksel ilişkileri olan bir aileden geliyordu. Halk Generali Marius'un dul karısı onun teyzesi, devrimci Cinna'nın kızı ise karısıydı. Spicer, Caesar'ın ilk olarak ortaya çıkışını açıkça ve belirli bir şekilde küçümsüyordu. Gene de bu küçümseme ilginç bir yönden geliyordu.

«Ama Caesar'a Demokratik Parti içinde gele-

ceğin büyük adamı gözüyle bakmaları için daha çok erken değil miydi?» diye sordum konuşmanın yanı sıra.

Spicer bana yüzünde anlaşılmaz bir ifadeyle baktı. Sonra:

«Evet, geleceğin büyük adamıydı,» dedi kuru bir sesle. «Para için gelmişti. Adının peşindeydiler. Ailesi kentin en eski onaltı soylu ailesinden biriydi.»

Konuşmamızı yeniden biraz daha yüksek bir düzeye çıkarmaya karar vermiştim.

«Sulla'nın ondan ısrarla, Cinna'nın kızı olduğu için ilk karısı Cornelia'dan ayrılmasını istemesine karşı koymuş olmasının demokratik temel tutuma uygun olduğunu yadsıyamazsınız. Bu davranışında da ciddi olmadığını mı söylemek istiyorsunuz?

«Neden ciddi olmasın?» dedi ihtiyar sabırla. «Cinna İspanya'da oldukça iyi bir servet yapmıştı.»

«Ama elinden alınmıştı o servet,» diye karşı koydum.

«C.'nin elindeki alınmamıştı. Tehlike baş gösterince C. para ve Cornelia ile birlikte Asya'ya gitti.»

«Yani Cornelia'dan ayrılmamakta direnmesinin herhangi politik bir inançla ilgisi bulunmadığını söylemek istiyorsunuz. Herhalde aşk da söz konusu değildi?»

Spicer merakla bakıyordu bana. Ama ben konuşmaya devam ederek:

«Sizin görüşünüze göre hiç aşık olamazdı herhalde?» dedim.

«Neden böyle bir kanıya varmış olayım?» dedi. «Tam tersine, o zamanlar özgürlüğü bağışlanmış Suriye'li bir erkek köleye aşıktı. Adını unuttum şimdi. Halkın söylediğine bakılacak olursa, Cornelia bu işe oldukça öfkelenmiş. Gemide tatsız olaylar meydana

gelmiş ve Suriye'li, C.'nin Cornelia'dan boşanması için diretmiş. Tıpkı Sulla gibi. Ama C. onu da dinlememiş. Belki sizi hayal kırıklığına uğratacak, ama C. aklını duygularının etkisine bırakmazdı.»

Bütün bunları tam bir ciddiyetle, hatta bana karşı bir tür saygınlıkla, özenle anlatıyordu. Beni, kendisini dinleyip dinlememekte, söylediklerini değerlendirmekte tamamen özgür bırakmak için sesine belirli bir hava vermek ister gibiydi. Herhalde iyi bir aile babası olmuş, altı çocuk sahibi böyle yaşlı bir adamın, C.'nin gerçekten aşık olması üzerine düşüncesi oldukça şaşırtıcıydı. Başkaca sapmalarla konudan ayrılmasına engel olmak için kızarak:

«Peki ya karısına ve teyzesine hazırladığı mezar?» dedim.

«O politikti. Cenaze töreninde Marius ve Cinna'nın balmumundan masklarını taşıttı. Karşılık olarak da Demokratik Partiden 200 000 Sesters aldı. Ailesi, ama özellikle size sözünü ettiğim, aklı başında bir kadın olan annesi bu yüzden onu uzun süre suçladı. Çünkü 200 000 Sesterse ancak iki iyi aşçı alınabilir. Ama o zamanlar gösteri tehlikesi olmadığından kulüpler bu ödemeyi yeterli bulmuşlardı. Çünkü zamanın Praetor'u (*) da artık bir demokrattı.»

Yeniden aşağı, deniz kenarına inmezden önce, bana çiftlik işletmelerinden bazılarını gösterdi. Genellikle bağcılık ve biraz da zeytincilik vardı. Adımlarımızı kölelerin barındıkları, beyaza boyanmış, yüksek, bir sürü dar pencere oyukları bulunan iki taş barakaya doğru yönelttik.

Parke taşlarıyla düzenli bir şekilde döşenmiş

(*) **Praetor:** Roma yönetiminde en büyük devlet görevlileri olan iki Consul'den sonra gelen, hukuk sorunlarıyla ilgili memur. - ç. -

olan avluda zincire vurulmamış bir kölenin yönettiği iki eşek, bir değirmeni döndürüyordu. Başka bir köle de girişin yanındaki küçük bir tahta sırada hiçbir şey yapmaksızın oturuyordu. Yaşlıca bir adamdı ve çok tedirgin görünüyordu. Yüz ifadesinden kafasının çok başka yerlerde olduğu anlaşılıyordu. Birşeyler dinler gibi durmadan başını sağa sola çeviriyordu.

«Öğleyin götürülecek,» dedi Spicer. «Aşağıya, pazara gidecek. Kırkını aştı, artık işe yaramaz.»

«Neden bu kadar tedirgin?» diye sordum.

Spicer, eşekleri daire içinde döndürüp duran köleye adamın tedirginliğinin nedenini sordu. Yaşlı köleye haberin hiç beklemediği bir anda bildirildiğini öğrendik. Adamı tarladan alıp getirmişler ve ancak burada kendisine olayın nedenini söylemişler. Böylece diğerlerine veda edememiş. Şimdi köle simsarının, diğerleri öğle paydosunda tarladan dönmeden gelip kendisini alacağı kuşkusu onu böyle tedirgin ediyormuş.

«Diğerlerinin arasında arkadaşları, hatta oğulları olmalı,» dedi Spicer. «Bilirsiniz, babalarının kim olduğu hiçbir zaman söylenemez. Zorlamalı cinsel ilişkilere karşı değilim, hatta bunu desteklerim bile. Kadınlara üçüncü çocuklarından sonra özgürlükleri bağışlanır.»

Yavaş yavaş yürümeye devam ettik. Kölelere gözcülük eden adamın karısı gelerek, yolculuk için yaşlı kölenin eline bir yufka ile tuzlu balık tutuşturdu. Bir kere daha dönüp baktığımda, adamın yiyecekleri koltuğunun altına sıkıştırarak eskisinden daha tedirgin, tarlalara doğru birşeyler ararcasına bakınıp durduğunu gördüm.

«Her zaman paraya ihtiyacı olurdu. Bir kez köle

ticaretini de denedi,» dedi ihtiyar yürürken. «Korsanlarla olan fıkrasını işitmişsinizdir herhalde?»

Gene «C.» den söz ettiğini anladım ve şaşırarak, 'evet', anlamında başımı salladım. O nefis öykü bütün okul kitaplarında vardı.

«Bu konuda bildiklerinizi tekrarlar mıydınız acaba?» diye sordu.

«Tekrarlarım,» diyerek bildiklerimi anlattım. Bu ünlü fıkrayı anlatırken biraz da, Yunanca öğretmenimin karşısında öğrendiklerimi tekrarlarken ki ses tonumu takındım:

«Genç Caesar Pharmakusa adası yakınlarında korsanlar tarafından tutuklanmış. Korsanların filoları oldukça büyükmüş, suyun üstü sanki irili ufaklı deniz araçlarıyla kapanmış. Başlangıçta kendisini serbest bırakmaları için fidye olarak 20 Talent (*) istediklerinden, onlarla alay etmiş. Kimi yakaladıklarını bilmiyorlar mıymış? Kendiliğinden korsanlara 50 Talent ödemeyi önermiş ve hemen yanındaki birkaç kişiyi para getirmeleri için değişik kentlere göndermiş. Kendisi de doktoru, aşçısı ve iki oda hizmetçisiyle kana susamış Küçük Asya'lıların yanında kalmış. Onlara o kadar küçümsercesine davranmış ki, uyumak için yatarken gürültü etmemelerini emredermiş. Yanlarında kaldığı 38 gün süresince sanki o tutuklu değil de, geminin bütün adamları onun özel koruyucuları gibiymiş. En küçük bir korku belirtisi göstermeden onlarla şakalaşıp, oyunlar oynamış. Hatta bazan şiirler yazıp, söylevler hazırlayarak onlara okumuş. Yazdıklarına hayran kalmadıkları zaman da onları kaz kafalı ve barbar olarak nitelemiş; gülüşmeler arasında hepsini astırmakla tehdit etmiş.

(*) **Talent:** Bir para birimi, eski Yunan sikkesi. - ç. -

Korsanlar onunla çok eğlenerek bu rahat konuşmasını hoş şakalar olarak almışlar.

Ancak Milet'ten para gelip de serbest bırakılır bırakılmaz, Milet limanında topladığı tayfaları birkaç gemiye koyup silahlandırarak korsanların üzerine saldırmış. Hâlâ adanın önünde demirli korsan gemilerinin çoğunu ele geçirmiş. Korsanların servetine iyi bir ganimet gözüyle bakmış. Kendilerini de Bergama'daki hapisaneye götürmüş. Sonra Küçük Asya Valisi Junius'a giderek tutuklularının cezalandırılmasını istemiş. Ancak korsanlardan alınan ve oldukça büyük bir toplam tutan servete gözünü dikmiş olan Junius, o anda tutuklularla uğraşacak zamanı olmadığını söyleyerek kesin bir karşılık vermeyince, Caesar da fazla üsteleyemeyerek kalkıp Bergama'ya gitmiş ve kendi yetkisine dayanarak, adadayken kaç kereler şaka yollu söylediklerini gerçekleştirip, bütün korsanları çarmıha gerdirtmiş.»

İhtiyar, ben anlatırken hemen her tümceyi onaylarcasına başını salladı. Adamlarının dikkatini çekmek için kimbilir hangi amaçla turp ekili yumuşak toprağı iri ayağıyla ezdi. Yürürken:

«İşte, aşağı yukarı bütün yaşamı böyleydi,» dedi. «İşin aslını anlatayım size. Bir kere bu bir köle ticaretiydi. Bu küçük ticaret, C.'nin karısı ve teyzesi için düzenlediği cenaze törenini demokrasi için bir gösteriye çevirerek kullanması ve senatörlerin eyaletlerde kurdukları tezgaha karşı girdiği davaları zorlamasından hemen sonraya rastlar. Bir Yunanlıdan konuşma sanatını öğrenmek istediği için Rodos'a gitmesi sözkonusuydu. Bizim genç avukat birçok şeyi aynı anda yapmaktan hoşlanırdı. Daha önce de söy-

lendiği gibi para gereksiniyordu. Orada çok iyi para getirebilecek, anımsadığıma göre meslekten deri işçisi olan bir gemi dolusu köleyi beraberinde götürdü. Bu bir kaçakçılıktı tabii.

Küçük Asyalı büyük köle tüccarlarının gerek bizim, gerekse Suriye ve Yunan limanlarıyla yaptıkları eski anlaşmalara göre köle taşıma tekeli her iki yönde de güvenlik altına alınmıştı. Köle ticareti, içinde Roma sermayesinin de bulunduğu çok iyi örgütlenmiş bir iş koluydu. Delos'taki köle pazarında bazan günde onbin kölenin satıldığı olurdu. Köle tüccarlarının başkentteki tüccarlarla iyi düzenlenmiş sıkı ilişkileri vardı. Daha sonra Kent Yönetimi de kendi köle ticaretini yoluna koyunca, Küçük Asya ihracat tröstleriyle sürtüşmeler başladı. Bizim gümrük kiracıları Roma Kartalının kanadına sığınarak tam bir barış ve dinginlik içinde Küçük Asya eyaletlerinde gerçek köle avları düzenlediler. Kilikya ve Suriye firmaları haksız olarak gördükleri bu rekabete karşı ellerinden geldiği kadar direndiler. Köle tekeli üzerine çatışma tam bir deniz savaşına dönüştü. Her yerde köle taşıyan gemiler zorla ele geçiriliyor ve bütün kölelere el konuyordu. Roma firmaları Küçük Asya firmalarına, onlar da Roma korsanlarına sövüyorlardı.

C., Küçük Asyalı korsan saldırılarının biraz daha azaldığı kış aylarında yola çıktı. Ama gene de yakalandı. Elinden mallarını alarak kendisini tutukladılar. Tarih kitaplarında da okuduğunuz gibi, ona son derece iyi davrandılar. Doktorunu ve iki oda hizmetçisini yanında bıraktılar, hatta yazdığı şiirleri sabırla dinlediler. İyi yürekli Küçük Asyalılar onun

kabalığını da hoşgörüyle karşılayarak saygılı davranmakta devam ettiler. (*)

Kendisinden yalnızca yaptığı kaçakçılık dolayısıyla yolaçtığı zararın ödenmesi istenmişti. Yirmi Talent'lik bir toplamdı bu.

Şimdi anlatacaklarımı ise, yaşlılığımda tanıdığım, o zamanlar orada görevli bulunan Proconsul Junius'tan dinledim. Ortaya, olayla ilgili büyük bir rezalet çıktığı için durumu incelemiş.

C. para bulmak için önce elçiler göndererek Küçük Asya'daki kentlere başvurmuş. Köle ticareti yüzünden tazminat ödemesi gerektiğini gizleyerek, korsanların kendisini serbest bırakmaları için fidye istediklerini ileri sürmüş. Üstelik bu parayı 20 değil, 50 Talent olarak bildirmiş. Para bulunup getirilmiş. C. parayı hiçbir zaman geri ödememiş. Serbest bırakılınca Milet'e giderek köle gladyatörlerle doldurduğu birkaç gemiyle Küçük Asyalılara saldırarak hem sözümona 'fidyeyi,' hem de köleleri geri almış. Ayrıca yalnız Küçük Asya korsan gemisinin tayfalarını değil, korsanları üzerine salan birkaç köle tüccarı ile yanlarındaki tüm köle stoklarını önüne katarak Bergama'ya sürmüş. Junius kendisinden durumla ilgili açıklama isteyince C., bu Küçük Asyalıların tümünün korsan olarak yargılanmaları gerektiğini ileri sürmüş, Junius bu isteği geri çevirerek olayı ay-

(*) Spicer'in 'iyi kentsoylu tüccarlar' olarak tanımladığı korsanlar üzerine nasıl düşünmem gerektiğini bilemiyordum, ancak eski yazarların metinlerinde de onların oldukça uygar koşullarda yaşadıkları kanıtlanmıştır. Bu kitaplara göre edebiyatları son derece güzelmiş. Bu konuda Küçük Asyalılar üzerine yazılan bir tümceyi olduğu gibi alıyorum: «Köleliğin o en parlak devrinden önce, yada sonra, hiçbir zaman Akdeniz kıyılarında bu kadar tatlı türküler duyulmamış, Akdeniz'in göğü altında hiçbir zaman böylesine derin anlamlı, böylesine seçkin konuşmalar yapılmamıştır.»

rıntılarıyla daha bir yakından incelemeye kalkınca, C. apar topar Bergama'ya giderek aleyhinde konuşmalarına engel olmak için sahte bir emirle Küçük Asyalıların tümünü çarmıha gerdirtmiş.

Tarih yazarları ise haksız olarak, C.'nin o 'korkunç korsanlar'ı önce şaka yollu çarmıha germekle tehdit ettikten sonra, gerçekten dediğini yaparak haklarından gelmiş olduğunu ince bir alayla anlatırlar. Oysa C.'nin şakayla, ince alayla en küçük bir ilgisi bile yoktur. Ama girişken, atılgan bir ruhu vardı.»

«Daha o zamanlarda bile herkesin üzerinde etkin bir gücü olmasını anlayamıyorum,» dedim.

«Onun etki gücü, senatör ailesinden gelme, giyimine düşkün burnu büyük gençlerden birinin gücünden daha ötede değildi. İstediklerini yaparlardı bu gençler.»

Kenara çekilmek zorunda kaldık. Arkamızdan yokuş aşağı sarsıla sarsıla bir kağnı geliyordu. Yaşlıca köle arabada, küçük bir sandığın yanında oturuyordu. Pazara götürülüyordu.

Yolun yanındaki bağlarda çalışmakta olan bir köle topluluğuna el salladı. Onlar da kendisine el sallayarak karşılık verdiler, ama herhalde orada patronlarını görmüş oldukları için seslenemediler.

Aralarından ayrılmakta olan köle tutkulu bakışlarla topluluk içinde birisini arıyordu. Ancak görünüşe göre aradığı kadın yada erkek bu kölelerin arasında yoktu.

«C.'nin burada tüccarları çarmıha gerdirtmiş olduğunu gözönünde bulundurmalısınız,» diye devam etti Spicer. «Düşünecek olursanız, bunun Junius'u ne kadar güç duruma düşürdüğünü anlarsınız. O zamanlar Küçük Asyalı firmalar daha uluorta korsan

olarak nitelendirilemiyordu. Ancak şimdi tarih kitaplarında onlardan böyle sözediliyor. Tabii bu kitaplar bizim tarafımızdan yazıldığı için olaylar üzerine görüşlerimizi kendimize göre geçerli kılabiliyoruz.

Daha o zamanlar Roma'da, büyük paralar harcanıp Küçük Asyalılara karşı töresel bir kampanya açılarak mallarını haksız yollardan sağladıkları iddia edildi; hatta daha da ileri gidilerek, mallara - kölelere - karşı insanlık dışı davranışlarda bulunmakla suçlandılar. Valiler tarafından savaşlarda ganimet olarak elde edilen kölelerin taşınması sırasında çok daha fazla acı çektikleri bilinen bir gerçektir. Telef olan kölelerin sayısı ne olursa olsun, askerler için dert değildi. Ancak sözünü ettiğimiz o küçük olaydan yıllar sonra Roma firmaları bu işi Roma'nın bir sorunu yapmayı başardılar. Fırsatını buldukça birtakım devşirme Yunan korsanlarını buğday yüklü birkaç Roma gemisine saldırtarak Forum'daki havanın gerginleşmesine yardımcı oldular. Sonra da devletin kendilerine yardım etmesi için seslerini yükselterek onlara karşı korsan yasalarının uygulanmasını istediler. Gene de Kent Yönetimi Küçük Asyalılarla aralarındaki rekabeti kırmak için Roma savaş filosunu kavgasız elde edemedi. Burada da C. küçük de olsa bir rol oynadı.

Halk Tribun'u (*) Gabinius, 87 yılında Kent Yönetimi adına Senato'dan 'korsanlar'la savaşması için Roma savaş filosunun Pompeius'a verilmesini istediğinde, o pek soylu çiftlik sahibi efendiler tarafından nerdeyse linç edilecekti. Çünkü onların Küçük Asya-

---

(*) **Tribun:** Roma'da yüksek bir memur ve subay rütbesi. - ç. -

lılarla uzun süreli anlaşmaları vardı ve köle ithalinin kesilmesine yada kısıtlanmasına kesinlikle katlanamazlardı. O çok büyük çiftlikleri kölesiz işletilemezdi. Köle ithalatını Kent Yönetiminin tekeline vermeyi hiç istemiyorlardı. Tekel fiyatlarının yükselmesinden çekiniyorlardı.

Kent Yönetimi halkı kışkırttı. Demokrat kulüpler eyleme geçti. Hiç demogojisiz olmuyordu tabii. Halka söylevler çekilirken halka göre konuşulması gerekiyordu. Küçük Asya fi.rmalarının verdikleri ucuz köle fiyatlarının Roma esnafını ekmeğinden edeceği vurgulanarak anlatılıyordu. (C. de konuşmacılar arasındaydı.)

Küçük çiftlik sahiplerinin Senato'nun direncine karşı öfkeleri pek yaygın bir durum almıştı. Büyük çiftliklerde kölelerin kullanılması küçük çiftlik işletmelerini korkunç derecede etkiliyor, eziyordu. Köylüler aynı zamanda Küçük Asya köle ticaretiyle birlikte tüm köle ticaretini kökünden kazımayı umuyorlardı. Senato, Etruria'da öfkelenerek bağırıp çağrışan köylülere karşı asker kullanmak zorunda kaldı.

Kentli emekçi sınıfı da işverenin ucuz köle kullanarak işçi ve emekçi ücretlerini berbat etmesinden yakınıyordu. Böyleyken büyük sermayeli genç köle ithal firmaları buğday fiyatlarının biraz yükselmesine yolaçmada etkin oluyor ve korsanların tahıl ithalini engellediklerini yayıyordu. Tabii bu arada oluk gibi para akıtılıyordu. Diğer Liktor'lar gibi Pompeius'un önünde de halk, ellerinde kapalı zarflarla ve ölçülü adımlarla ilerliyordu. Millet Meclisi Genel Kurulunda Senato'dan yaşlı Catullus, Pompeius'un gelirini süsleyip püsleyip, tek tek sayıp dökerek böyle bir adamın savaşın tehlikelerine atılmaması gerektiğini yana yakıla anlatınca halk buna yalnızca

güldü. Catullus çaresizlik içinde: 'Bu adamı kaybedecek olursanız, geriye kiminiz kalacak?' diye haykırınca da hep bir ağızdan: 'Sen!' diye bağrıştılar. Başka bir konuşmacı onları, tek bir adamın eline böylesine bir gücün verilmesine karşı uyardı. O zaman öyle bir bağrışma koptu ki, Forum'un üzerinde uçmakta olan bir karga gürültüden sersemleyerek yere düştü. Herhalde o da genel paradan payına düşeni almaya gidiyor olmalıydı. Eğer bir düzine senatörün eline köle ticaret firmalarının hisse senetlerinden bir tomar sıkıştırılmamış olsaydı, bütün bu gürültü patırtılar boşa çıkacaktı. Ancak böylelikle olay ulusal bir sorun niteliği kazandı ve Kent Yönetimi adına savaş filosu Pompeius'a verildi.

Buğday fiyatları yarı yarıya düştü, üç ay içinde Akdeniz Küçük Asya rekabetinden temizlendi. Hemen ardından Pompeius'a yalnızca sözümona bir ek önergeyle Asya Başkomutanlığı verildi. O da köleleri alıp getirdi.

Anlıyorsunuz değil mi, küçük adam arka arkaya iki kez aynı adam için oy verdi. Ama oy verdiği adam iki keresinde de aynı şeyi yapmadı. Pompeius'un deniz savaşları köle ticaretine indirilmiş bir darbe sayılabilirdi, ama karada yaptığı savaşlarla köle ticaretini doruğuna eriştirdi. Altı ay sonra Roma'daki köle pazarı bu kez Roma firmalarıyla dolup taşıyordu. Cicero da o zamanlar ilk söylevini çekti. Başkomutanlığın Pompeius'a verilmesinden yana konuştu. Karşılık olarak nereden para aldığını artık siz düşünebilirsiniz.»

Bir süre konuşmadan yolumuza devam ettik.

Doğrusu ihtiyarın bu oyunları utanmasız anlatış biçimi az tiksindirmedi beni.

Düşündüklerimi tahmin etmişe benziyordu. Yaş-

lı bankerin herkesçe bilinen insanların içini okumadaki doğal yeteneği son derece gelişmişti. Kuru bir sesle :

«Bunları benim de onamış olmama şaşırdınız,» dedi. «Nedenini söyleyeyim size: Köle gereksindiğimiz için, kendimize köle sağlama biçimini onadım.»

Ona cevap vermedim. Kendisini Caius Julius Caesar'dan çok daha fazla ilgilendirdiği anlaşılan Kent Yönetimimizin köle ticareti üzerine görüşleri umurumda bile değildi.

Aşağıya, denize doğru inerken, üzüm kütüklerinde çalışan, ağır zincirlerle birbirlerine bağlı kölelerin önünden geçtik.

«Zincirler çalışmalarına engel olmuyor mu?» diye sordum.

«Hayır,» diye karşılık verdi. «Bağda olmuyor. Bunlar eskiden suç işlemiş köleler. Bağda çalışmak, tarla sürmekten daha çok kafa gerektiren bir iştir. Bağ işleri için de en iyi köle türü bunlardır. Kafaca diğerlerinden daha uyanık, aynı zamanda daha ucuzdurlar.»

Kendisinden ayrılmazdan önce getirtmiş olduğu yeni bir meyva türünü, genç kiraz ağaçlarını gösterdi. Birkaç fidan dikilmiş, diğerleri ise daha yeni çapalanmış toprakta hasırlara sarılmış duruyordu.

«Burada hep yeni şeyler deniyorum,» dedi. «% 12'den fazla almıyorum. Columela % 17 değer biçiyor, ama oranlama ve değerlendirmesinde asma, üzüm kütükleri ve köle bakım harcamalarını unutuyor.»

Çiftliği kazançtan çok, hoşlandığı için işlettiği izlenimini edindim. Tabii ayrıca gelir getirmeyen bir sermaye düşüncesine de katlanamıyor olmalıydı.

Ama ne olursa olsun örnek bir çiftlikti.

Küçük villama döndüğümde Sempronius'u mutfakta nerdeyse yırtık pırtık giysiler içindeki kısa boylu, geniş yapılı, iri kafalı bir adamla konuşur buldum. Ben içeri girince adam kısa bir selam vererek ayrıldı.

Bize yakacak odun getirmiş olduğunu öğrendim.

Her zaman olduğu gibi birkaç saat içinde komşularımız üzerine bilinmeye değer ne varsa hepsini öğrenmiş olan Sempronius, bir sürü gevezelikler ederek yakacak odun sağlamak için Caesar'ın eski bir lejyoneri olan, tepenin öbür yamacında birkaç dönümlük yerde zeytin yetiştiren bu adamı arayıp bulmuş olduğunu anlattı.

Sempronius'un bu buluşuna çok sevindim. Eski lejyonerin ağzını arayarak birşeyler öğrenmeye karar verdim. İhtiyarın anlattıkları yüzünden üzerime çöken sıkıntıdan biraz olsun kurtulmak için iyi bir fırsat gibi göründü bu bana.

Caesar'ı bunca yıl tanımış, hatta bütün Gal savaşları boyunca mali danışmanlığını yapmış olan Mummlius Spicer'den gerçek Caesar üzerine bu kadar az şey öğrenebilmiş olmam şaşılacak şeydi. Caesar'ın eski sadık savaşçılarından olan bu basit lejyonerin, monografilerde sayısız özelliklerinden pek duygulu söz edilen büyük kumandan için daha çok şeyler anlatacağına inanıyordum.

Biraz dinlenip serinledikten sonra yola koyulduk.

Caesar'ın eski lejyoneri tek odalı harap bir kulübede kölesiyle birlikte ocağın önünde oturuyordu. Badanalanmamış duvarın yontulmamış çıplak taşları ocaktan çıkan dumandan kararmıştı. Bir köşede kocaman bir ağ asılıydı. Herhalde arada sırada denize balık tutmaya iniyor olmalıydı.

İçeri girdiğimizde adam konuşmaksızın başıyla bizi buyur etti. Akşam yemeğine oturmuştu. Köle, evin önünde duran eski bir tahta sırayı bize getirirken, efendisi yemeğine devam ederek teneke kaşığıyla tavanın içindeki ekmek parçalarını yiyordu. Çirkin kırmızı saçlı, yaşlıca bir adam olan köle de karşısına oturarak kendi önünden kaşıklamaya başladı. Sempronius, ardıç kuşlarının nerede bulunabileceğini sorarak konuşmayı açtı.

Gerekli bilgiyi aldıktan sonra benim, efendisi büyük Caius Julius üzerine kitap yazmak istediğimi söyledi. Kısa boylu adam kırlaşmış, iplik iplik saçlı iri kafasını çevirerek bir an bana baktı, ama birşey söylemedi. Ancak bir ekmek parçasıyla tavada sicim gibi uzayan peynirli yemeğin artıklarını sıyırırken ağır ağır:

«On yılda kendisini yalnız iki kere gördüm,» dedi.

Kızıl saçlı köle iğrenç hareketlerle tavayı ve kaşıkları alıp, arkaya götürerek bir kova içinde yıkarken, efendisi tahta tabureyi duvara yaslanabilecek kadar geriye çekti. İnanılmaz derecede geniş göğsünü gererek gözlerini kırpıştıra kırpıştıra bir bana bir Sempronius'a bakıyordu.

«Benden ne öğrenmek istiyorsunuz?» diye sordu. Öyle pek samimi bir görünüşü yoktu.

«Siz de Galya'da bulundunuz mu?» diye karşılık verdim.

«Evet efendi,» dedi, «biz de vardık orada. Üç lejyonduk.»

Biraz şaşırmıştım. İkinci sorum oldukça sıradandı:

«Yakından gördünüz mü onu?»

«Bir keresinde 500 adımdan, diğerinde ise 1000

adımdan,» diye karşılık verdi. «Daha kesin olarak bilmek istiyorsanız, ilki Lucus'ta dört saatlik bir talim demek olan yoklama sırasında, diğeri de Britanya'ya gitmek için gemiye binerken.»

«Çok sevilirmiş?» dedim.

Bir süre nerdeyse kararsız baktı yüzüme. Sonra:

«Sert bir insan sayılırdı,» dedi.

«Ama basit adamın kendisine güveni vardı?»

«Askerlerinin bakımı fena değildi. Bu konuya önem vermiş olduğu söylenir.»

«İç savaşa katıldınız mı?»

«Evet, Pompeius'un yanında.»

«Nasıl olur?»

«Pompeius'tan ödünç aldığı lejyondaydım. İç savaştan önce bizi Pompeius'a geri vermişti.»

«Ha, o şekilde!» dedim.

«Şanssızlık işte,» dedi. «Paramı almaya gitmiştim. Askere çok iyi ücret ödüyordu. Ama seçme olanağım yoktu.»

Ağzından nasıl laf alabileceğimi düşünüyordum. Başka bir yol denedim.

«Neden asker oldunuz?»

«Çook oldu, efendi.»

«Artık anımsamıyor musunuz?»

Güldü. Şişkin göğüs kafesi kısa boylu adamın gülüşüne güçlü, görkemli bir hava veriyordu. Kötü değildi gülüşü, ben de güldüm.

«İnatçı bir insansınız,» dedi sonra. «Kur'a ile askere aldılar beni. Setia bölgesindenim, bu sizin için birşey ifade ediyorsa, tabii! Latinim. Roma vatandaşı olmasaydım, askere alamazlardı beni.»

«Yurdunuzda kalmayı mı isterdiniz?»

«Yok, o değil. Dört erkek kardeştik. Birkaç dö-

nüm tarla için fazla kalabalık sayılırdık. Büyük çiftliklerden birinde de çalışamazdık, çünkü bağışlanan köleler askere alınmadıklarından bu çiftliklerde bize yeğ tutuluyorlardı. Hem ayrıca köleleri de vardı.»

«Kardeşleriniz hâlâ orada mı?»

Kısa boylu adam omuzlarını kaldırarak:

«Nereden bilebilirim?» dedi. «Sanmıyorum, efendi. Hele buğday fiyatları böyleyken. İtalya'da Sicilya buğdayı geçiyor. Çok daha ucuz. Hatta daha benim zamanımda bile ordu Sicilya buğdayı ile beslenirdi.»

«Siz de şimdi bunca zamandan sonra gene toprağa döndünüz?»

«Evet. Benim yaşımda bir insan artık asker olamaz. Evet, toprak sorunu çözümlenmemişti, hiçbir zaman da çözümlenmeyecek. Olacak şey değil!»

«Şimdiki işiniz de pek o kadar büyük değil galiba?»

«Biraz zeytin yetiştiriyorum. Ama bizim gibi küçük adamlar bu işlerin peşinde koşamaz. Köle gerekli bunun için.»

Elinde kovayla dışarı çıkmakta olan kırmızı saçlı köleye baktı. Köle eski lejyonerin şu son söylediklerini de duymuş olmalıydı:

«Retia'lıdır bu. Artık para etmez, yediğini bile karşılamaz.»

Konuşma tavsamıştı. Hava da kararıyordu.

«Gençliğinizde hiç Demokratik Kulüplerden sözedildiğini duydunuz mu?» diye sordum birden.

«Galiba,» dedi. «Başkentteyken duymuştum. Bir kez de seçime katıldım. Ama Demokrat Praetor için miydi, şimdi anımsamıyorum. Karşılık olarak 50 Sesters almıştım. Çok para.»

«Galiba demokratlar o zamanlar toprak soru-

nunu bir düzene sokmak istiyorlardı,» diye onu konuşturmayı denedim.

«Öyle mi?» diye sordu. Bir süre düşündükten sonra da: «İşsizlere bedava buğday dağıtmak istemiyorlar mıydı?» dedi.

«O da vardı,» dedim.

«Ama bu tersine buğday fiyatlarının canına okumuştu.»

«İyi ama o zamanlar sizin gibi kentte oturanlar için ucuz ekmek almak iyi birşey değil miydi?» diye sordum şaşırarak.

«Evet, kentte gerekliydi,» diye karşılık verdi. «Millet işsizdi.»

«Yalnız sizin Latium'dakiler için kötü oldu, demek istiyorsunuz; düşük buğday fiyatları orada herşeyi berbat etti?»

«Evet, hem buğday fiyatları, hem de aşırı köle çokluğu. Onları Galya'dan, diğer başka yerlerden biz alıp getirmiştik. Politika güç şey, değil mi?»

Daha Mummlius Spicer'e gitmek istediğimden ayağa kalktım.

«Caesar'ın görünüşü nasıldı?»

Düşündü ve belirsiz bir şekilde:

«Yıpranmıştı,» dedi.

Oldukça düşünceli ayrıldım oradan. İnsanın, büyüklüğü olduğu yerde görmedeki yeteneksizliği herzamankinden daha sıkıcı geldi bana.

Spicer'in konuğu vardı. Benim de tanıdığım, kamu hukuku üzerine birçok kitaplar yazmış olan, başkentten hukukçu Afranius Carbo, ithal edilecek Nervier pelerinleri ve tütsülenmiş jambonları incelemek üzere bir tröstün görevlisi olarak Belçika'ya giderken, iş ve yolculuk üzerine eski banker ve Galya'yı iyi tanıyan Spicer'e danışmak için uğramıştı.

Elli yaşlarında şişman, sarkık yanaklı, buğulu bakışlı büyük hukukçu beni genç bir meslektaşı olarak pek neşeli ve candan karşıladı.

Ben daha otururken:

«Çok güzel bir konu seçmişsiniz,» dedi yüksek sesle. «Doğru olarak ele alınırsa harika, kahramanca bir konu. Üstelik burada tam doğru kaynakta bulunuyorsunuz.»

İtiraf ederim, bu kuşkusuz önemli adamın, herhalde Spicer'in kendisine ayrıntılarıyla anlatmış olduğu, benim şu edebi tasarımdan hoşlanmış görünmesi gururumu okşadı. Sonunda ondan, daha ilk sözlerinden de anlaşıldığı gibi büyüğe ve düşüncelere yönelmiş bir ilgi bekleyebilirdim. Haklı olarak 'kahramanca' nitelediği konum üzerinde benimle konuşmaya eğilimli görünüyordu.

Duygularını yatıştırmak istercesine ayağa kalkarak kısa, sert adımlarla duvarla masa arasında gidip gelmeye başladı.

«Konunuza doğru yönden yaklaşmış olduğunuzu duydum. **İmparatorluk düşünü! Demokrasi! İlerleme üzerine düşünceler!** Sonunda küçük adamın ve kentlinin okuyabileceği bilimsel temele dayanılarak yazılmış bir kitap. Onun zaferi, onların zaferi! Gerçek olaylar!»

Son sözcüğü söylerken öne doğru eğilerek avucunun içiyle masanın üstüne hızla vurdu. Sonra gene yürümeye başladı.

«Bunca zamandır böyle bir kitabımızın olmaması, tarihimizi, diğer uluslarda olduğu gibi kahramanlık tarihimizi şimdiye kadar yazmamış olmamız büyük bir savsaklıktır! Tipik bir savsaklık! Tarih anlayışındaki kısırlıktan bu! Hep kendi tarihimize karşı o uğursuz; eski umursamazlık. Soğukkanlılığımız-

la kasılıp durmuş, kendi işlerimize yönelmiş, hiç aldırmadan gençliği o büyük, geçerli bakış açısını karşı tarafa bırakmışız. Suriye kremlerimizin, Mısır ketenlerimizin, Samoa şaraplarımızın üstünlüklerini göstermeyi pekala bilmişiz, ama hiçbir zaman ticareti ve onun ülkülerini bile doğru olarak ortaya koymayı becerememişiz. O yüce demokratik ülküler!»

Afranius Carbo kırmızı şaraptan bir yudum almak için gene masanın yanında durdu. Bir şarap uzmanı gibi dilini damağına şaklatarak tadına vardı.

Hafif bir hayal kırıklığı duygusuna kapıldım. Onun bakış açısı bana kuşkulu geldi. Ev sahibinin tutumu da beni tedirgin ediyordu. İri çenesini göğsüne dayayarak oturup rahatça arkasına yaslanmış, arada sırada uzanıp bir incir alıyordu. Bazan elini ağzına götürerek sararmış dişlerinin arasından incir çekirdekleri çıkarıyordu. Dikkatim bu olayla hukukçunun konuşması arasında bölündü.

«Scipio Africanus'un mancınıkları silah depolarımızda zafer çelenkleriyle süslü duruyor,» diye devam etti. «Ama ilk tüccarımızın arabaları nerede? Onlar görülmeye değer şeyler değil mi? Evreni kalemle fethetmek, kılıçla fethetmekten daha mı değersiz bir sanat? Tabii ünlü kişiler için tapınaklara kalem asmazlar. Soruyorum: Neden? Kılıca bu üstünlüğü veren ne? Her kasapta buna benzer kullanılan bir bıçak bulursunuz; hiç de öyle özellikle saygı değer bir yanı yoktur o gerecin. Neden şecereler hesap kitaplarından daha çok saklanır? Siz gençlerin, ticareti dünyaya getiren ülkülerden söz açılınca gülmeye başlamanız bozuk, çürümüş bir alışkanlıktır. Birkaç soylu başıboşun ekşi suratlarını taklit edersiniz. Kahramanlık yalnız savaşta mı görülür? Ticaret savaş değil midir? Çalışkan, genç tücccarlar, 'barışçı

ticaret' gibi sözlere hayran kalabilirler. Tarihte onlara yer yoktur. Ticaret hıçbir zaman barışçıl değildir. Malların geçemediği sınırlar ordular tarafından çiğnenir. İplik eğirenin avadanlığına yalnız dokuma tezgahı değil, mancınık da girer. Evet, kansız bir savaş, ama hiç de az öldürücü değil, diyorum. Bu kansız savaş iş saatlerinde çarşının bütün caddelerinde azıp kudurur. Aşağı caddede satılan bir avuç yün, yukarı caddede bir acı çığlığın yükselmesine neden olur. Gerçi yapı ustası senin damını örter, ama çıkardığı faturayla da seni acımasız, havanın insafına bırakır. Ekmeğe olan açlık, ekmeği olanı da, olmayanı da öldürür. Üstelik yalnız ekmeğe olan açlık değil, istiridyeye duyulan iştah da öldürür adamı.»

Büyük adamın yürümesi sona ermişti. Arkasını duvara dönüp, döğüşe hazırlanırcasına bacaklarını iki yana açarak gerdi.

«Gene de ticaretin insan ilişkilerine belirli bir insancıl özellik getirdiğini söylemek doğru olur,» dedi biraz daha dingin bir sesle. «Tüccarın kafasında ilk barışçı düşünce, yumuşak davranışın yararlığı düşüncesi biçiminde doğmuş olmalı. Kansız yoldan, kan dökerek erişilenden daha büyük yararlar sağlama düşüncesini anlıyorsunuzdur herhalde. Gerçekte kişiyi açlıkla ölüme yargılamak, kılıçla öldürmekten biraz daha insaflıdır. Sağmal bir ineğin kaderi, kesimlik bir domuzunkinden daha iyidir. Tüccarlardan biri insanın yalnızca bağırsaklarını almak yerine, ondan daha çok şey koparmayı düşünmüş olmalı. Ama bu arada şunu hiçbir zaman unutmayın: 'Yaşamak ve yaşatmak!' İşte büyük, insancıl parola! Yani 'yaşamak' süt içenler için, 'yaşatmak' da inekler için. Tarihe bakacak olursanız, nasıl bir sonuca varırsınız? Eğer ülküler önemsenmişse, gerek-

tiğinde onlar için kan akıtılmışsa, o zaman bizim demokrasi ülkülerinin çok ciddiye alınması gerekir. Tiberius Gracchus demokrasi ülküleri için senatör oğulları tarafından iskemle ayaklarıyla dövülerek öldürüldü; onunla birlikte bizden de üçyüz kişi. Kimse öldürücü, demir silah izi bulamadı üzerlerinde. Cesetlerini Tiber nehrine attılar. Senatör Kumandan Marius Aquillius, Pontos ve Bythinia kırallarına bütün bir Küçük Asya eyaletini satmayı teklif etmişti. Pontos Kıralı daha çok para verdiği için Senato ona satılmasını onayladı. 'Senatoda üç tutum var,' demişti Gracchus. 'Birincisi, satıştan yana olan kimselerin tutumu. Bunlar Pontos Kıralından rüşvet alanlar. İkincisi satışa karşı olanlar. Bunlar da Bythinia Kıralından rüşvet alanlar. Üçüncü tutumda olanlar ise susuyor. Bunlar her iki kıraldan da rüşvet alanlardır!'

Senato kendisine iskemle ayaklarıyla karşılık vermişti. Bu olay 620 de oldu. Onüç yıl sonra Gajus Gracchus, İspanyol Brovincia'sında el konan tahılın ödenmiş olduğunu, köylülerin sömürgeci olarak ele geçirilen Afrika'ya gönderildiklerini, İtalyanların Vatandaşlık Birliği'ne alındıklarını, eyaletlere haraç yerine vergiler konduğunu, devlet gelirlerinin işadamları tarafından kontrol edildiğini direterek belirtmesi üzerine bir gurup senatör peşine düşerek Tiber kıyısına inen yamaçtan aşağı kovalamaya başladı. Gajus Gracchus'un kaçarken ayağı burkulunca, onların eline düşmemek için kentin dışındaki bir parkta kendisini kölesine öldürttü. Kafası kesilerek bir senatöre verildi. Aradan 21 yıl geçti ve 654'ün aralık ayında birgün, demokratları Forum'a topladılar, sonra Capitol'e kapayarak yönetime boyun eğmeleri için sularını kestiler. Oradan da alıp hepsini beledi-

yeye tıktılar. Soylu gençlik dama tırmanıp kiremitlerle tutukluların beyinlerini paraladı. Sonra İtalya köylüsü ve Roma esnafı Asya'nın yarısını ve Mısır'ı ele geçirdi. Artık yeni bir hacamat zamanı gelmişti. Sulla işi ele aldı. Bu kez esaslı bir temizliğe giriştiler. Eksik bir hesapla, yani yalnız Kent Yönetiminden varlıklı kimseler sayılırsa, bizden 4000 kişi gitti. Collinia Kapısındaki çarpışmadan sonra üçbin tutuklunun Campus Martius'taki (*) kentin ortak çiftliğine götürülerek tek adam kalmamacasına öldürülmelerinden, bu tür kırımlardan söz etmiyorum bile. Öyle ki, o sırada Sulla'nın Senato oturumu yaptığı Bellona yakınındaki tapınaktan silâh şakırtıları ve ölenlerin iniltileri açıkça duyulabiliyormuş. Ancak olaylar bu kadarla kalmadı; ne kargaşalıklar, ayaklanmalar, ne de bunu bastırmak için girişilen eylemler bitmedi. Catilina ayaklanmasından sekiz yıl kadar önce demokrat komutan Sertorius bir yemekte senatörler tarafından haklandı. İkisi kollarından tutmuş, biri de kılıcı boğazına saplamıştı.

Bütün bunlar geçmiş şeylerdi, ama Caius Julius demokratların bayrağını yeniden dalgalandırınca hiçbirinin unutulmamış olduğu görüldü. Roma'nın her taşı halkın kanıyla ıslanmıştı. Babam bana Gajus Gracchus'un öldürüldüğü yeri gösterdi. Kavruk kalmış iki cılız servi vardı orada; hâlâ gözümün önündedir.»

Avukatın eğitilmiş sesi sıkıcı olmayan, nerdeyse insancıl bir havaya bürünmüştü. Ama parmağında şövalye yüzük olan eliyle gözlerini kaparcasına yaptığı bir hareket herşeyi berbat etti. Onun son tümcesini bir an önce söylemiş, Spicer'in de son in-

---

(*) Roma'da bir toplantı ve askerlerin talim yeri. - ç. -

cir çekirdeğini dişlerinin arasında bir an önce bulmuş olmasını dilediğim kadar hiçbir şeyi bu denli istediğimi anımsamıyorum.

Ama Afranius Carbo konuşmasına devam ediyordu:

«Kendimizin Plebeyen olduğunu unuttuk. Siz de, Spicer de, ben de Plebeyeniz. Bugün artık bunun hiç öneminin kalmadığını söylemeyin bana. Asıl ulaşılan şey, artık bunun öneminin kalmamış olmasıdır. İşte bunu başaran da Caesar'dır. Eski tür bir kaç savaşa ve bazı yerli budunların başkanlarıyla yapmış olduğu birkaç kaypak anlaşmaya karşı çıkılacak ne var ki!

Kent Yönetimi ise Gracchus'ların bir yapıtıdır. Ticarete her iki Asya'nın vergi ve gümrük keseneklerini kazandıran onlardır. Gaius Julius'un benimsediği düşünceler Gracchus'ların düşünceleriydi. Bunun verimi ise: İmparatorluk!»

'Ve ben, Afranius Carbo!' diye ekleyecektim nerdeyse yüksek sesle. Bu iki beyin gözünde kitabım artık yazılmış sayılırdı. Büyük hukukçu yol yorgunu olduğunu belirtip özür dileyerek yanımızdan ayrılırken ben daha tek sözcük bile söyleyememiştim. Spicer biraz daha kalabileceğimi belirtti.

Sesimi çıkarmadan peşinden kitaplığa gittim. Kendisinin yaptırttığı hasırlara sarılmış şu göbekli şişeler içindeki yerli kırmızı şaraptan içmem için diretti, kendisi de o pek sevdiği incirlerden yeni bir tabak dolusu aldı. Sonra konuşmaya başladı:

«Bu akşam size okumanız için şu sözkonusu el yazmalarını vermezden önce, anlaşmamız gereği, günlüklerin yazılmaya başlandığı sıralarda C.'nin içinde bulunduğu durum üzerine sizi biraz aydınlat-

malıyım. Notlar önce, 91 yılında başlayan büyük Catilina olayına ilişkindir.

Dostumuzun size demokratik düşünler üzerine, belki benim de beceremeyeceğim kısa bir betimleme yapmış olması hoşuma gitti. Ben daha çok pratik olarak çalışırdım. Mesleğimi biliyorsunuz. Sekreterinin günlüklerinden de anlayacağınız gibi, o yıllarda C., içinde bulunduğu koşullara bağımlı olarak anlaşmış olduğu Demokratik Partiye girmekle büyük politikaya atılmış oldu.»

«Hiç de öyle onurlu bir davranış değil,» demekten kendimi alamadım. Yavaş yavaş sinirli bir havaya giriyordum. İhtiyarın şimdiye kadar anlattıklarında tapındığını adama karşı sesinde duyulan tavır sinirlendirmişti beni. Bunu fark etmemiş olması düşünülemezdi. Gene de hiç aldırmıyordu. Sonunda bana Senatonun insan kırımı ve kötü ünü olan ticaret ülküleri üzerine bir söylev çekti. Dünya tarihinin en büyük adamlarından biri olan imparatorluğun kurucusu üzerine ortaya koyduğu şeyler, açıkça onun eski bir ailenin özellikle bozulmuş bir üyesi olduğu idi.

Sabrım tükenmişti. Eğer şu paha biçilmez kağıtlara bu kadar önem vermeseydim, çoktan kalkıp gitmiştim. Yalnızca kağıtları bekliyordum. Onları alıp gitmek ve sonunda gerçek Caesar üzerine birşeyler öğrenmek istiyordum.

Ancak ihtiyar, bir bağı, değerinin yarı fiyatına almak için pazarlık eden bir adam kadar inatçıydı. Konuşması hâlâ bitmemişti.

İçinde incirler bulunan tabağı iterek - dişlerinin de temizlenmiş gibi görünmesi biraz içimi rahatlatmıştı - şöyle dedi:

«Onurlu yada onursuz, ne olursa olsun C. de bir

demokrattı. Şunu doğru olarak kavramalısınız: Resmi dairelerle ilgili bir işi olunca demokrat kulüplerin kendisini kayırmalarını sağlardı. Onlar da desteklerdi C.'yi, çünkü ailesinin üyeleriyle partiyi birbirine bağlayan birtakım gelenekler vardı. Kent Yönetimi C.'nin adaylığına oldukça para yatırmış, 91 den sonra da başrahiplik seçimi için gerekli harcamaları karşılamıştı. Ama o zamanlar daha kendisine hayran olunmuyordu.

Gereksinme duyulduğu zaman kullanılıyor ve sonra da zarf içinde kendisine bir çek gönderiliyordu. Onu herhangi bir nedenle atlatmak istedikleri zaman uzağından dolanıyorlardı. Yanlış bir adama çattıkları duygusu vardı içlerinde. Büyük politikayla tedirgin etmiyorlardı kendisini. O da başlangıçta ne her iki Asya'yı, ne de Catilina'yı hiç dert etmiyordu.

O zamanlar kendisiyle hemen hergün gerçekten hiç politik olmayan konuşmalar yaptığımızı hâlâ çok iyi anımsarım. Beni, icra memurunu diğer insanlardan daha sık görüyordu. Fildişi koltuklu yüksek memurluklardan ikisini, Aedil'lik ve Quaestor'luğu ardında bırakmıştı ve gırtlağına kadar borç içindeydi. Bu memurlukların politikayla en küçük bir ilişkileri yoktu. Bu görevlerde salt Praetor'luktan sonra bir provincia koparabilmek için durulurdu. Provincia çiftlik demekti. Quaestor'luk ve Aedil'lik bir servet pahasına elde edilmişti, bu kez de Praetor'luk harcamaları için elde avuçta birşey kalmamıştı. Şimdiye kadar mesleği için yatırılan paraların hepsi sokağa atılmış oluyordu. Yüce tanrılar adına, 25 milyon Sesters borç! Bu toplam o zamanlar bugünkünden daha yüksekti. Roma'da bir esnaf günde 3 Sesters kazanırdı.

Bana kaç kereler: 'Bu Catilina felaketim olacak,' demişti. 'Herif genel borçların toptan silinmesi için İtalya'nın bütün serserilerini silahlandıracak olursa, kim bana ödünç vermek ister ki! Kentin yarısı bavullarını toplamış.'

Kırk yaşındaydı o zamanlar!

Onun durumunda bir insanın politik olsun, olmasın, batmamasını sağlayacak her teklifin üzerine atılmasına şaşmamalı. Bulduğu her yerden para almıştı. Sekreterinin günlüklerine bir gözatmak, C.'nin geç de olsa çevresindeki durumu yavaş yavaş görmeye başlamış olduğunu anlamaya yetecektir. Bu günlüklerde eski biçim kahramanlıklar bulacağınızı ummayın, ama eğer dikkatli okuyacak olursanız, diktatörlerin nasıl oluştukları ve imparatorlukların nasıl kuruldukları üzerine bazı belirtiler bulabilirsiniz!»

Ve güçlükle yerinden doğrularak kitaplığın üstündeki dişbudak ağacından kutuyu alıp, içinden 'Köle Rarus'un Notları' nı verdi.

İKİNCİ KİTAP

Bizim Bay C.

Karus'un Notları

11.8.91.

Doğuda 12 yıldan beri süren savaş artık bitmek üzere. Aralarında Asya'nın en büyük üç kralının da bulunduğu yirmiiki kral yenilmiş, oniki milyon insan boyunduruk altına alınmış, 1538 kent ve kale ele geçirilmişti. Roma kartalları Maotia, Hazar ve Kızıl Deniz kıyılarına dikildi. Roma yeni bir kıta kazanıyor.

C.'nin arkadaki bahçede spor salonunun karşısına yaptırmak istediği hipodromun planları geldi. 40.000 Sesters tutuyor. Yapı firması bu kez ön ödeme olarak fazla neden göstermeden 25.000 Sesters istiyor. Firma yöneticilerinden birine bunun C. gibi birisine yapılmasının olağan olmadığını söylediğim zaman güldü.

Aslında bu hipodromu yaptırmak anlamsızdı; çünkü burada, Subura'da yalnızca, aylardan beri, yani onun Başrahipliğe seçilişinden beri kendisi için hazırlanmakta olan 'Azizler Sokağı'ndaki büyük eve taşınıncaya kadar oturmak istiyorduk. Hiç sabretmesini bilmez. Oradaki onarımın kaça çıkacağını ak-

lıma bile getirmek istemiyorum. Ama faturalar kendisine gösterildiğinde kızacak. Böyle olunca da her zamanki gibi adamlarının yiyeceğinden kısmaya başlar, sanki bu giderler gözle görülecek kadar yüksekmiş gibi!

Akşamları sevgili, biricik Caebio'mla Tiber nehri kıyısındaki parklara gidiyoruz. Bir türlü iş bulamıyor. Caebio parfümeri işçisi, bu alanda da artık yalnız köleler çalıştırılıyor. Pompeius Suriye'den, orada eskiden dükkân sahibi olan binlerce usta işçi gönderiyor. Her yerde Caebio'yu, bugün yarın savaşa gönderilebilecek kimseleri işe almanın anlamsız olduğu gerekçesi ile geri çeviriyorlar. Caebio Roma vatandaşı. Şu andaki durumu pek bir umutsuz.

Ben ona destek olmasam, ne yapacağını bilemezmiş, öyle söylüyor.

13.8.

Soylu ve zenginlerden hiç biri daha kente dönmedi. Hava sıcak ve tozlu. Alba Dağındaki sabah yeli aklıma düşmese.. Biz yalnız Cynthia uğruna Roma'da kaldık, yoksa C.'nin dediği gibi 'Politik durumdan ötürü' değil. Günlerdir ondan (Cynthia'dan) başka insan yüzü görmedi.

14.8.

Pompeia'nın Capua'da 15.000 Sesterse satın aldığı yeni kılıç öğretmeni Glaucos C.'nin tam formda olduğunu söylüyor. 38 yaşına rağmen üzerinde bir gram bile yağ yok. Kentin havası onu hiç etkilemiyor. Onun kişiliğinde birinin kullanılmadan sağda solda dolaşması gerçekten utanç verici bir durum. Yetenekleriyle çoktan bir şeyler yapmış olmalıydı.

Eğer herhangi politik bir tutumu olsaydı kimsenin onu görevlendirmek istememesi anlaşılabilirdi. Ama demokrat olmasına karşı, en küçük bir şeyin elde edileceği her öneriye bile öyle açık, temel düşünce ve tutumunda öyle esnek, politik sorunlarda öylesine ön yargısız ki, bu yüzden ona karşı nasıl davranılacağı bilinemiyor. Üstelik soylu bir aileden ve Senato'da yeri olan bir kişi!

Glaucos ayrıca çok çekici bir insan, kültürlü de. Sabah jimnastiğinde gördüm. Çevik bir tip. Belki kendisinden kılıç dersi alırım, bu mevsimin sağlık için zararlı havasına karşı iyi gelir.

Sağlığımı hiç iyi görmüyorum, çok yorgunum. Müşteri kalabalığı pek bir ürkütücü. Sabah 9 da içeri alınıyorlar. Ama daha saat 7 de sokakta toplanmaya başlıyorlar. Sabah 5 de Apis Sokağından geçirilerek mezbahaya götürülen koyun sürüleri gibi gürültü ediyorlar. C. onları kahvaltı ederken sofada karşılıyor. Çizmeleri ile pislik taşıyorlar içeriye, bir sürü de boş gevezelik ediyorlar. Topraklarını kiraya versinler mi, karılarını dövsünler mi, avukatlarını değiştirsinler mi; hep böyle şeyler soruyorlar. İş ve kredi istiyorlar. Bir çoğunun durumu çok kötü, içlerinden birkaçı ise bizlerden daha zengin. Beni sanki arkadan vuran bir katil yerine koyarcasına göz altında tutan fedaileri var. Emekli askerler içkili yer açmak, usta tellak olarak çalışmak için izin belgesi istiyorlar, koku tüccarları mallarından örnekler, edebiyatçılar kitaplar, hırsızlar polisden gelen mahkeme kağıtları, memurlar ise büro sırları getiriyorlar; içlerinden bazıları da içinde çekler bulunan zarflar.

C. hepsiyle değişik biçimde konuşuyor, gene de hep C. olarak kalıyor. Oysa bir kez müşterilerini kabul saatinde görmüş olduğum Crassus değişik ağız-

lar konuşmaya ve binlerce tavır takınmaya çalışıyordu, ama hiç bir zaman gerçek Crassus gibi değildi. Cicero da beş dakika süren uzun tümceler yaparmış, (ama iş paraya gelince, bir Drahmi'ye (*) bile ,kıyamazmış).

16.8.

İlk kılıç dersimi aldım. Çok yorucu. İşin garibi, kent mevsim dolayısıyla sanıldığı kadar ıssız değilmiş. Bir sürü insan artık yazlıktan döndü. Senatodan bır kaç bey bize akşam yemeğine geldi. Konu: Doğudaki savaş.

Ticaret Odası Cicero aracılığıyla Senatoya bir yazı göndererek, Pompeius'a teşekkür edilmesini önermiş. Mektubun övgü bölümüne, Pompeius'un «Roma Kartallarını zaferler kazanarak Asya içlerine kadar götürmesi» yle ilgili, kent yönetimini Asya ticaretine sokabilmek için çok dikkatli, ama aynı zamanda yanlış anlaşılamıyacak kadar kesin bir takım istekler sıkıştırılmış. Beyler bu konu üzerine bol bol eğleniyorlar. Doğu 'fatihi' ne olan güvenleri gittikçe azalıyor. Aventin Tepesindeki sarayda iki yıldır «Pompeius'un diktatörlük aşkı» gibi bir takım kuşkulu sözlerin edildiği duyuluyor.

17.8.

Dayanılmaz bir sıcak.

Pomponius Celer burada. Doğuyla olan işlerini düzene sokmak için Baiae'den döndü. Deri tröstünün başı olarak Pompeius'un ordusunun ihtiyaçlarını karşılıyor. Bu deri tröstünde savaş zamanında özellikle

(*) Bir para birimi. - ç. -

kayış ve sırt çantası yapımına yönelmiş olan 34 deri tabakhanesi var. Celer de teşekkür mektubu ile alay etti. Kent Yönetiminin doğudaki savaşla ilgili tutumunu çok ilginç bir şekilde anlatıyor. Bir sürü insanın orduya katılmasına karşın Kent Yönetimi sefere bir türlü ısınamamış. Pompeius ordunun başına geçmeden önce birçok Roma ordusu yenilgiye uğramıştı. Ama o zamanlar duyduğumuz «başarısız kumandanlar» ve «Roma ordusu artık eskisi gibi değil,» yada «lejyoner bir tavşan gibi kaçıyor,» gibi sözler pek saçmaydı. Celer'e göre yenilginin nedeni şuydu: Kent Yönetimi başlangıçta sefere para yatırmamıştı. Senato vergi ve gümrük keseneklerini önlemişti. Ancak şimdi olduğu gibi az da olsa bu kesenekler yeniden yürürlüğe konduktan sonra doğudaki savaşla bir ölçüde ilgilenilmeye başlandı ve Pompeius'a paralar gönderildi. Asya Kent Yönetiminin bir ticareti oldu. «Asya'dan gelen vergi keseneği olmazsa, Roma'da demokrasi olmaz,» diyor Celer. Şimdiye kadar Pompeius'a 20 milyon kazandırıldı. Oysa Pompeius şimdi vergi ve gümrük keseneklerinden elde edilen ufacık gelirle artık yetinmeyen bankalar için küçük parmağını bile kımıldatmıyor. Bunun dışında bir de yakında başlayacak olan çok geniş bir savaş tazminatı işi var! Roma bankaları yenilgiye uğramış bölgelere, Roma devletine ödemeleri gereken tazminatlar için faizle ödünç para vermek istiyorlar. Pompeius bu işin üzerinde de pek durmuyor. Yani Kent Yönetiminde Pompeius'a karşı büyük bir hoşnutsuzluk var. C. yirmi milyonu duyunca kulaklarına kadar kızardı.

18.8.

Para durumumuz çok kötü. İcra memurlarıyla

gene cebelleşmeye başlıyoruz. Bugün ufak tefek borçların bir hesabını yaptım, onlar bile oldukça yüksek bir toplam tutuyor. C. sonuca çok şaşırdı.

Aşk bilmecesini düşündüm. Caebio'yu sevebildiğime, ama gene de (Glaucos!) salt cinsel, aşağılık, tensel dürtülere karşı duygusuz kalamadığıma şaşıyorum. Belki de bu duyguların birbirleriyle ilişkisi yoktur? Garip şey.

Büyük Pompeius'un Kent Yönetiminin çıkarlarına karşı davranışı benim de yüreğime dokundu. Benim Asya Ticaret Bankasının Kilikya vergi keseneklerindeki küçük hisse senedi de oldukça düştü.

19.8.

Pompeius'un Asya'dan gönderdiği köleler gereksiz yere ilgi çekmemek için genellikle sabahın erken saatlerinde açık artırmaya sokulmak üzere kente getiriliyorlar. Bugün böyle bir köle sürüsü gördüm. Yaklaşık olarak 2.000 kadarı Subura'dan aşağı doğru iniyorlardı. Ağlanacak durumdaydılar; ayaklarında bizim bozuk kaldırım taşlı yollarımıza uygun olmayan çok ince ayakkabılar vardı. Sabahın çok erken saatleri olmasına karşın küçük dükkan sahipleri ve işsizler çevremi sardılar. (Bunlardan birincileri gün ışığından elden geldiğince yararlanmak için erken işe başlarlar, öbürleri de ucuz çöp alabilmek için erkenden hal yolunu tutarlar). Hepsi de asık suratla, yoldan geçmekte olan sürüye bakıyorlardı. Biliyorlardı ki, bu kölelerden her biri onlar için bir işyerinin, yada bir alıcının azalması demekti.

19.8. (akşam)

C. ile Lucullus'un davetindeydik. O da yazları

Tiber kıyısındaki serin bahçelerinden birinde oturuyor. Davetli senatörler özel olarak yazlıktan gelmişlerdi. Ev sahibini Atrium'da (*) gördüm. Ufak tefek, zayıf bir adam; elinde bir baston, topallıyarak yürüyordu. Hâlâ çok dinç. Son zamanlarda Senato'da tekrar özellikle üzerinde durulan konu, Pompeius'un yeni yetkiler ve para olanakları ile gelerek kumandayı eline almasından önce aslında Asya'nın onun tarafından 'fethedilmiş' olması. Cicero'nun söylediğine göre verdiği şölenlerin ünü şimdi savaşların ününü aşıyormuş.

C. aynı şölene çağrılmış olan kent Praetor'uyla konuşmak istedi. Ben de elimde kağıtlarla Atrium'da bekledim. Atrium'un kubbesi o kadar yüksek ki, gece aydınlatılamıyor. Saray gerçekte arka arkaya sıralanmış beş bölmeden meydana gelmiş; sarayı bir baştan bir başa geçmek için dört atlı araba gerek.

Biraz içerde yemek yiyen bayların uşaklarını dinledim. İki saat süresince senatörler çevresinde yeni satın alınan topraklar, villalar, atlar ve heykellerden başka hiçbir şeyden söz edilmedi. Asya talanının tümü gene bu beylerin cebine giriyor. Kent yönetiminde esen kötü havanın nedeni anlaşılıyor.

Davetliler yalnızca kırk kişi kadardılar, hepsi de büyük toprak sahibi, yüksek rütbeli askerler ve memurlar. Anlaşıldığına göre C. Praetor'la bir iş konuşması yapma olanağı bulamadı. Bize oldukça yüksek bir komisyon verecek olan bir müşterimiz için kentin sular idaresinden yapı izni çıkartmak istiyorduk. Praetor'un sekreteri bana utanmadan şöyle dedi: «Elinizdeki çantayla evinize gitseniz daha iyi olur, yemeklerde iş görüşmesi yapmayız.» Sonra di-

(*) Atrium: Eski Roma yapılarında girişten sonraki hol. - ç. -

ğerleriyle birlikte, C. ile nasıl dalga geçtiğini gördüm. İçinde bulunduğumuz durum aşağı yukarı anlaşılıyor.

C.'nin erkeklerde kadınlardan ne kadar daha az başarıya ulaştığını düşündüm. Senato'nun yarısı onu hiç selamlamıyor bile.

Onca zaman içeriye çağrılmadım ve sonunda herkes dağılırken C.'nin çoktan gitmiş olduğunu öğrendim.

20.8.

Görüşme saatinde tatsız bir kargaşalık oldu. Yazı odası sofanın yanında. Sofa C. ile konuşmak isteyenlerle doluydu. Bu sırada mezeci Horus kapı açıkken, kendisine ödenmek istenilmeyen 4.000 Sesters yüzünden korkunç tehditler savuruyordu. C. daha aşağıya inmemişti. Kendisine ne yapmam gerektiğini sordum. Bu parayı sonradan geri ödenmek üzere benim verip veremiyeceğimi sordu. 4.000'i verdim. (Daha doğrusu bende yalnız 3.200 vardı, geri kalan 800'ü Glaucos ödünç verdi.)

21.8.

Asya savaşında kayıplarımız korkunç. Ölü listeleri Forum'da iki banka arasında asılı. Sırayla önünden geçiyorlar. Kadınlar çocuklarının ellerinden tutarak bu uzun listelerde yakınlarının adlarını arıyorlar. Bu iş için, zamanın güç koşullarına uyarak okumasını öğrenmiş işsizler tutuluyor. Bir çoğu taşradan gelmiş. Listede yakınlarının adlarını bulamazlarsa Forum'un bir köşesine oturup beraberlerinde getirdikleri ekmeği yiyorlar. Geceyi kentte geçirecek paraları olmadığından ve sabah erkenden işleri-

nin başına dönmüş olmaları gerektiğinden, çokluk gecenin başlamasından önce geri dönüyorlar. Artık Campagna'da ekin harmanlanmaya başladı.

24.8.

Po kentlerinden tanrıların gönderdiği tüccarlarımız bugün birer birer ortaya çıkıyorlar, başlarında da Cremona'lı iyi yürekli, şişman Favella var. Po bölgesindeki ticari çevreler bu sonbahardaki Consul'lük seçimlerinde vatandaşlık haklarını Po bölgesine de yayılması için kesinlikle yeni bir kampanya açılmasını istiyorlar. C. bundan üç yıl önce bütün büyük kentlerde oradaki ticaret odalarının konuğu olarak konferanslar vermiş ve iyi bir gelir sağlamıştı. O sıralar Crassus Censor'du (*), C. de Roma vatandaşı olmaya canatan bir takım budalalara taze umutlar veriyordu. Bu insanlar paralar ödüyorlardı. Uzun süredir vatandaşlığa olan tek yanlı tutkularıyla demokrasinin güvenilir ve kesin bir gelir kaynağıydılar. Crassus onları vatandaşlık listesine pek kolay geçiremediğinden, bu insanların bir süre keyifleri bozulmuştu ve C.'nin kendilerine fazla söz vermiş olduğunu iddia ediyorlardı. Oysa C. suçsuzdu. Eğer Crassus yaşlı meslekdaşı Catulus'u Censor'luğu sırasında yeter derecede görseydi, bütün yakınmalara karşı Crassus'un büyük suçu meydana çıkmayacaktı. Ama Catulus verileni az bulunca, yolsuzluğu ortaya çıkardı ve Po kentlerinin Roma vatandaşlığı işi yattı. Şimdi gene buradalar. Demokrasiden başka kimse gerçekte onlarla ilgilenmiyor; bunlar pek aşırı

(*) **Crassus Censor:** Eski Roma'da vatandaş ve servet bildirileri listelerini hazırlatıp yöneten bir devlet memuru. - Ç. -

demokratik düşünceler. Şimdi C.'ye kampanya için büyük paralar vermek istiyorlar. Onlar gittikten sonra rahatlayarak şöyle dedi: «İnsancıl politika gene de işe yarıyor!»

Binicilik okulunun planlarını yeniden gözden geçirdik. Gerçekten çok iyi. Bununla ilgili anlaşma yapıldı.

29.8.

Tam şu sıkıntılı durumumuzda Caebio, kendisine bir ay önce verdiğim paradan beş kuruş kalmadığını söylüyor. Eğer sokağa atılmak istemiyorsa, altı aylık kirayı ödemesi gerekiyormuş. Annesi çok üzülüyor. Ben de bütün biriktirdiklerimi şu mezeciye yedirdim. O da can sıkıcı olmaya başladı. Üstelik yalnız o değil can sıkıcı olan. C.'yi de uyaramam ya! Ne yapmalı acaba?

1.9.

Bahçede ter içinde, binicilik okulunun yapımında çalışan duvarcılar yalnızca, kentte gittikçe çoğalan Catilina'nın savaş birliklerinden söz ediyorlar. Birliklere katılan herkes bir numara alıyor. Kentin dışındaki belirli şaraphanelere el koydular. Catilina'nın geçen yılki Consul seçimlerinde yenilgiye uğraması yüzünden artık işi bitik sanılıyordu. Orada burada çıkan dedikodulara göre savaş birliklerinin çözülmesi genellikle parasızlığa dayanıyormuş. Gerçekten yaz dönemi içinde ortadan kaybolmuşlardı. Ama şimdi gene meydana çıktılar. Bahçede çalışan işçilerin bu konu üzerine çok değişik düşünceleri var. Yapı işi köle çalıştıran büyük bir firmaya verildi, ama bir takım ince işleri yaptırmak için serbest ça-

lışan bir kaç usta da tutuldu. Bunlar genellikle Catilina'nın tarafını tutuyorlar; çünkü programında ucuz tahıl ve borçların affı var. Onlar da zaten bankalara borçları olan küçük ustalar. Kölelerin hiç bir şeye aldırış ettiği yok.

Caebio akşam buraya, kira parasını bulup bulamadığımı sormaya geldi. Tatsız bir durum. Benim de burada elimde bir kaç Sestersim olmalı. Gene de kendisine hiç olmazsa kiranın yarısını (60 Sesters) verdim. Gerçekten millet açlık çekiyor. Eskiden işsizler halden çok ucuz fiata buğday alabiliyordu. Şimdi nasıl geçinecekler? 4.000'i C.'den geri almak zorundayım.

Consul Bay Cicero da kente dönmüş olmalı.

2.9.

Onbeş gündür orada burada Catilina'dan söz edildiğini duyuyordum, ama şimdi birdenbire ondan başka hiçbir şey konuşulmuyor. Kentin üçüncü bölgesinde bir toplantı yaparak açık gözlü madrabaz tüccarlara karşı çıktığını ve bu yüzden kendisine büyük sevgi gösterileri yapıldığını duydum. Yalnız Senatonun ve Kent Yönetimimin değil, en küçük Roma vatandaşının da Asya vurgunundan payını almasını istiyor.

Pompeia aniden Alba Dağından döndü. Birinci katta büyük olaylar meydana geldi. Anlaşılan Cynthia'dan haberi var. Daha doğrusu, kim olduğunu değil de, ortaya gene bir kadının çıktığını biliyor. Ama C. ona yeni yapıdaki maneji göstererek yatıştırdı. İkisini bahçede taşların üzerinden atlarken gördüm. Tabii bütün bunları onun için yaptırdığını, bu nedenle de kentte kaldığını söylemiş olmalı. Ama bu

işe başlamamız çok iyi. (Tanrılar Po'lu tüccarları kutsasın!) C.'nin tam şu sıralarda karısıyla arasının bozulması iyi olmaz. Pompeia'nın ailesiyle C. arasındaki bağların kopması, bizim borçlarımız nedeniyle senatörler listesinden çıkarılmamız demek. Pompeia yarın geri dönüyor.

4.9.

«Mantar» (*) da artık kente döndü. C. ile kitaplıkta uzun uzun konuştular. C. tam onu geçirirken, yün tüccarı Cruppulus geldi. Yün tüccarının Catilina hakkında ne düşündüğü sorusuna Crassus'un şöyle cevap verdiğini duydum:

«Catilina yetenekli bir adam; bizim çok eski ailelerimizden birinden geliyor, yani tamamen iflas durumunda.»

Kent Yönetimi onu beş kez iflastan kurtardı. Önüne tutulan her senedi imzalar. Hükümet başkanı olarak da her türlü karara imzasını atmıştı. Ne yazık ki konuşma yeteneği çok iyi. Kentin yoksul bölgelerinde oturan kiracılar onu dinledikten sonra kiralarını ödemiyorlar. Başımıza iş açacak.

Daha sonra C. alaylı bir şekilde, olanaksızlıklar içinde bulunan halkı ayaklanmaya zorlayan şeyin Catilina'nın konuşma yeteneğinden çok, Crassus'un barakalarındaki ıslak lekelerin konuşma yeteneği olduğunu söyleyerek şöyle ekledi:

«Cruppulus'un yünlü kumaşlara koyduğu yüksek fiatların 'konuşma yeteneğini' de unutmayalım!»

C. bu tür konuşma biçimini Crassus'un kütüphanecisi Alexander'den öğrendi.

(*) **«Mantar»:** Kentte birçok kiralık evin sahibi Crassus'un takma adı. Bu evlerde oturan halk onu mantarla özdeşleştirmiş.

Po tüccarlarının gönderdikleri para daha gelmedi. Bizim saf Favella'nın kendi eliyle vermiş olduğu zarf çoktan boşaldı. İcra memuru Mummlius Spicer bugün bizi, evdeki eşyayı haczetmekle tehdit etti. Ayrıca konuşma saatinde C. onunla tam onbeş dakika görüştü. Kendi düzeyindeki insanlarla hiç utanmasız konuşuyor. Bununla ilgili birşey söylendiğinde ise:

«Bari siz biraz demokratik olun, sevgili Rarus,» diyor.

Anlaşıldığına göre güzel Cynthia macerası bitmek üzere. Avluda oldukça süslü bir hanıma (kırmızı pudralı saçlı) rastladım. Kim olduğunu anlamak amacıyla dışardaki tahtırevanı aradım. Sıradan, kiralık bir tahtırevan. Yemek üç saat sürdü.

5.9.

Pahalılaşma ve sermaye kaçırılması aldı yürüdü. Bir kile buğdayın hazirandaki fiatı bir Denar'ken (*) şimdi bir buçuk Denar. Roma'dan kalkan her gemiyle altın ve gümüş çıkartılıyor. Buna karşılık Sicilya ürünü bu yıl çok iyi. Sermaye kaçırılmasına gelince, bizim baş gemi simsarımız konuşma saatinde bu konuda dedi ki:

«Altın külçeleri Tunika'nın yağlı gövdelere daha sıkı sarılmasını sağlıyor ve altınlar üzüntülü bir şekilde gemiye biniyorlar. Artık onların da bu hükümete güveni kalmadı.»

Oysa bu işi yöneten gene Kent Yönetiminin kendisi. Başında da bay Cicero.

Asya tahvilleri ise biraz yükseliyor.

(*) **Denar:** Bir para birimi. - ç. -

6.9.

Glaucos Catilina'cı! Bugün itiraf etti. Bir yıldır ondan yanaymış. Eski sahibi onu bu nedenle satmış. Söylediğine göre Catilina'nın birliklerindeki askerlere yalnızca kılıç dersi veriyormuş, ama onların düşüncelerine de katlanıyor. Bu birlikler askeri gruplara ayrılmış ve düzenli olarak bir araya geliyorlar. Daha güçlü bir hükümet istediklerini ve her türlü yolsuzluğa karşı olduklarını söylüyor. Sabahın erken saatlerine kadar onunla tartıştım. «Demokrat» Consul Cicero, Sicilya'da Proquaestor olarak bulunduğu zamandan beri başkent için başlıca tahıl müteahhitliği yapan firmaların adamıymış. Catilina halkını çok seven bir ülkücüymüş. Crassus'un kütüphanecisinin ağzından laf almaya karar verdim. Bu soysuz herifin aklından neler geçirdiğini mutlaka en iyi o bilir. Crassus'un kölesi olan bu adam bir Yunanlı (Crassus onun için 80.000 Sesters ödemiş) ve en namuslu, en mert insanı.

Akşam ona gittim.

Palatina Tepesinde korkunç derecede büyük, insanın içinde kendini kaybedebileceği bir evde oturuyor. Sanki koca ev bir büropeteği! Koridorlarda her dilde bağrışan sekreterlerin, ziyaretçilerin, odacıların koşuşturmaları görülüyor. El sanatları okullarının bulunduğu birçok avludan geçmek zorunda kaldım. Hava bunaltıcı sıcak, kapılar ardına kadar açıktı. Alçak iskemlelerin üzerine oturmuş köleleri öğretmenlerinin yüzüne bön bön bakar gördüm. 'Mantar' Yunanistan ve Asya'dan satın aldığı mimar ve mühendislerle eğittiği ve sonra sattığı, yada başkasına kiraladığı bu meslek işçisi kölelerinin sırtından korkunç paralar kazanıyordu.

Avlulardan birinde Gal'lilerden meydana getirdiği bir itfaiye birliği çalışma yapıyordu. Kentin her yanına gözcüler koymuştu. Bir yangın çıkınca Gal'liler yangın söndürme arabalarıyla hemen harekete geçiyorlar. Ama bu itfaiye birliklerinin başında yanan evi - çoğu zaman bitişik evleri de - hemen orda peşin olarak değerinin onda birine satın alan bir görevli var. Ancak bu satıştan sonra yangın söndürülüyor.

Alexander'in ufak, beyaz badanalı odasında mobilya olarak yalnız deri kayışlı bir yatak, eski bir masa ve iki iskemle var; avluya bakan pencere parmaklıklı olduğundan, içerisi yarı karanlık. Yerde üst üste konmuş kitaplar taş duvarın dörtte üçü kadar yüksek bir ön duvar daha meydana getiriyor.

Orta boylu, sağlam yapılı, büyük, pembe yüzlü, etli burunlu ve yuvarlak dingin bakışlı bir adam. Filozof Epikür'ün hayranı. Crassus'un kütüphanesinden bir kitap istediğini bahane ederek onu sık sık çağıran ve kendisiyle saatlerce tartışan C., onun bütün İtalya'da tek demokrat olduğunu söylüyor.

Konuşmayı hemen Catilina'ya getirdim.

«Catilina,» dedi dingin bir sesle, «bir işsizlik sorunu, işsizlik sorunu da bir toprak sorunudur. Bundan yetmiş yıl önce Tiberius Gracchus'un ne dediğini biliyor musunuz?»

Kağıt duvar arasından güçlükle ince bir kitap bulup çıkardı ve bana o büyük halk Tribun'unun sözlerini okudu:

«İtalya'da oturan yırtıcı hayvanların hepsinin bir ini vardır, bunların her biri yerlerini, kafalarını sokacakları delikleri bilir. Yalnız İtalya için dövüşen, ölen insanlar hava ve ışıktan başka bir şey bekleyemezler. Karıları ve çocukları ile bir tarlada çalışa-

cakları yerde sokağa atılmışlardır. Komutanlar savaş öncesi, askerlerin önünde ocaklarını ve mezarlarını düşmandan koruyacaklarına yemin ediyorlarsa, yalan söylüyorlar demektir; çünkü Romalı'lardan çoğunun ocağı ve atalarının mezarı yoktur. Yalnızca başkalarının lüksü ve ünü için kanlarını akıtmak ve ölmek zorundadırlar. Bir avuç toprak parçasına bile kendi mülkleri diyemezken, dünyanın efendileri olarak anılırlar.»

Küçük kitabı yerine koydu.

«Köylü,» diye devam etti, «Kartacalı'ları, İspanyol'ları, Suriye'lileri yenmek için tarlasından alınan köylü geri döndüğünde, sayesinde Roma'ya kazandırılan köleleri karşısında bularak onlara yenilmek durumunda kalır. Tarlası büyük toprak sahiplerinin eline geçer, o da sadaka olarak çuvalına Sicilya buğdayı doldururlar umuduyla başkente koşar. Yarım milyon insan Servinia kent surları içindeki 500 hektarlık bir alan üzerinde sıkışıp kalmıştır. Bay Cicero da İtalya'da başkentin işsizlerini yerleştirme demokratik programını daha bu ilkbaharda ele aldı ve onlara eğer göçmen durumuna girerlerse, seçmen olarak alacakları rüşvet hakkını kaybedeceklerini hatırlattı. Ve bu aşağılanmış, umutsuz, yarınından korkan zavallılar, gerçekten göçmen yerleştirme planına karşı oy kullandılar. Ben kendim Cicero'nun konuşmasını dinledim. Sanki Subura orospularını ilerde gövdelerini satacak zamanları olamayacağından şimdiden hediye olarak kendilerine birer şarap dükkanı edinmeleri için uyarıyordu. Ama böyle işte, beş villada birden de otursa, bu insanları tanıyor Cicero. Bu 'dünyanın efendileri' bir avuç bakır para için çıkarlarına aykırı her yasaya ve çıkarlarını koruyan herhangi bir yasaya da gene bir avuç bakır para için

oy verirler. Onların tüm gelecekleri akşam yemekleridir. Catilina köylüye toprak sözü vermekle değil, seçim paralarını, yani rüşvetleri ödeyebilirse seçilir.»

«Yani toprak sorununu siz gerçek bir sorun olarak görmüyor musunuz?» dedim.

«Elbette görüyorum,» dedi gülerek, «Yalnız seçimlerle çözülebileceğine inanmıyorum.»

Düşünceli ayrıldım oradan. Alexander'in işçi birlikleri üzerinde büyük etkisi var.

Caebio akşam neşe içinde bana, ev sahibinin kiranın yarısının ödenmesi için vermiş olduğu süreyi uzattığını anlattı. Porta Trigemine'daki aşık oyununa gittik. Bana sokak ortasında, bir toz bulutu içinde sarıldı. Gene eski kıvrak, yumuşak Caebio!

7.9.

Öğleden sonra Spicer'i bahçede, yeni hipodromun önünde ikinci mimarla tartışırken yakaladım. Yüksek sesle, alacaklılar adına yapı tahtalarını haczetmekle tehdit ediyordu. Mimar, tahtaların hâlâ firmanın malı olduğunu söyleyerek durumu kurtardı! Duvarcılar durmuş sırıtıyorlardı.

Saçı kırmızı pudralı kadın Mucia, Pompeius'un karısı! Eğer bu da bir oyun değilse!.. Bizim eve gelmesi küstahlık.

9.9.

Berber dükkanlarında zenginler, cumhuriyetin Catilina yüzünden tehlikeye düşmesinden söz ediyorlar. Aklı başında olduğu anlaşılan zengin görünüşlü bir kumaş tüccarının:

«Eğer Senato'daki beyefendiler kanımız ve paramızla ödediğimiz Asya ganimetlerini yalnız kendi

ceplerine indirmeye kalkmasalardı, o herifin şansı bu kadar artmazdı!» dediğini duydum.

Berber onu Cicero'nun varlığıyla avutarak:

«Cicero Roma'da söz söyleyebildiği sürece, ne sağdan, ne de soldan bir diktatörlük gelemez,» dedi güvenle. «Cicero Cumhuriyettir. Ve Cicero'nun arkasında Kent Yönetimi var.»

Bütün müşteriler ona hak verdiler, kumaş tüccarı da.

10.9.

Sermayenin dışarı kaçırılması gittikçe artıyor. Faiz yüzde altıdan yüzde ona çıktı. Demek ki, Kent Yönetiminde de Catilina'dan korkuluyor! Pomponius Celer (kürkçü ve derici) gerçekten pek ilginç bir şey söyledi:

«Belki de Kent Yönetimi Catilina'dan korkulmasını sağlamak için para kaçırıyordur.»

Bir saat kadar bu söz üzerinde konuştuk.

12.9.

Caebio son günlerde garipleşti. Glaucos'la ilgili bir şey mi sezdi acaba? Çok duygulududur. Yoksa hasta mı? Çok üzülüyorum. Şu sıralar Glaucos'la aramı açmak istemiyorum, çünkü her geçen günle daha bir önem kazanabilecek Catilina olayları ile ilgili haberleri günü gününe getiriyor.

Ne zamandır C.'nin canı sıkkın. Forum'da bir şeylerin döndüğünü, ama ne olduğunu bilemediğini söylüyor. Anlaşıldığına göre Kent Kulüpleri, Consul seçimleri sırasında demokratik tarafta nasıl davranacakları konusunda görüş birliğine varamadılar. C. bu kulüpler için bir kaç kez Crassus'la beraber

seçim kampanyasına girmişti. Bu yıl C. ile daha bir ilişki kurmadılar. O ise sanki aldırmıyormuş gibi davranıyor ve son dakikada neler döndüğünü bilmeden, bu kulüplerin kendisine angarya yüklemelerinden bıkmış olduğunu söylüyor. Ayrıca alacaklılar da çok canını sıkıyor.

Bu gibi durumlarda C. Kent Yönetimiyle yalnızca alay eder. Sonra da senatör rolünü takınmaktan hoşlanır. Gerçi onun bu sıkıntılı durumu hiç bir zaman uzun sürmez. Ne yazık ki, hep onların politikasına aldanır. Örneğin, geçenlerde Pomponius Celer'in (kürk ve deri), Pompeius'un doğuda yaptığı yirmi milyon Sestersden söz etmesi gibi; bu tür sözler C. için en tehlikeli zehirdir. Politikadan tiksindiği halde Clodius'la sürekli olarak kitaplıkta oturuyor ve saatlerce Kent Yönetiminin ne olduğu anlaşılmaz oyunları üzerine konuşuyorlar. Geçen yıl mutlu bir şekilde Cicero Consul'lüğe getirilmişti, yani soylu olmayan bir aileden 'yeni bir adam'. Oysa Cicero'nun Senato'dan da beter olduğu görülmüştü. İlk yaptığı iş, başkentteki halk kitlelerini sokak ve semtlere göre örgütlemiş olan demokratik sokak kulüplerini dağıtmak oldu. Bu çareye baş vurmasına neden olarak da, çeteciliğe doğru gidilmesi gerekliliğini öne sürmüştü. 'Yeni adam', sağ kanada da, sol kanada da eşit haklar tanımış eski bir öğretmen gibiydi. (Clodius'dan not düşüyorum.)

«Bunun yarısıyla bile yetinmemelisiniz» demişti o kışkırtıcı tavrıyla. «Sokaktaki adam sizin adınızı çok iyi bilir. Quaestor iken oynadığınız oyunlar daha unutulmadı. Küçük işçiden tutun da yapı müteahhidine, para değiştiricisine kadar herkesin size bir kez olsun işi düşmüştür. Kent Kulüpleri sizi bir gündelikçi gibi işleri düştükçe kullanıyorlar. Bu kadar es-

ki bir aileden başka kim var ki? Koruyun kendinizi, beyim!»

C. uzun adımlarla bir aşağı, bir yukarı dolaşıyor, ben de zehirin nasıl etkisini gösterdiğini izliyorum. Kremlenmiş çocuk kafasına ve Pompeia'nın onu akıllılığından ötürü bu denli övmesine karşın, şu Clodius'a katlanamıyorum. Sürekli olarak C.'yi kendi politikasına çekiyor. (Soylu aileden olmasına karşın sokak kulüplerinin yönetmeni.) Bizim daha o ünlü Quaestor'luk oyunları zamanından iflas etmiş olduğumuzu düşünüyorum.

16.9.

Şimdi elimde Caebio ile kentin ikinci bölgesindeki kamp yöneticisi şişman Rufus arasında bir şeyler olduğunu kanıtlayan sağlam belge var. Onun verdiği bir yüzüğü kabul etmiş. Olayı yüzüne vurdum. Rengi değişti, kekelemeye başladı. Onunla bir daha buluşmayacağına söz verdi; ancak yüzüğü geri göndertmeyi başaramazsam, sözüne inanmayacağım. Yüzüğü geri göndermeli.

Kötü uyudum. Uyku tozu aldım.

17.9.

Mummlius Spicer bana geçenlerde küstahça bir teklifte bulunarak, haciz edebileceği, uygun, büyükçe bir şey göstermemi söyledi. Karşılığında beni de görürmüş! Ne sanıyor beni?

18.9.

Caebio yüzüğü annesinden almış. Kadın buna inandırdı beni. Lejyoner olan babasının yüzüğü imiş. Ama ben aşırı derecede kuşkuluyum.

Yazı odasından Alexander ile C.'nin konuşmasını dinledim. Atrium'da yemek yiyorlardı. Şöyle diyordu kütüphaneci:

«Bunlar büyük çapta kavgalardır. Burada işe karışmayan politikacı, politikacı değildir; burada dövüşmeyen demokrasi, demokrasi değildir. Cicero Bey'in yemek yediği Palatina'daki kibar kulüp üyeleri onun sermaye kaçırılışı ve Catilina hareketi yüzünden Senato'nun yenilgiye uğramasıyla ilgili, eğlenceli ve bol keseden attığı haberleri büyük bir keyifle dinliyorlar. Ama sıradan adam tedirginleşiyor. Cicero bazı şeylerin şimdi elde edilmezse, bir daha hiç bir zaman elde edilemiyeceğini biliyor. Niçin bu fırsatı kullanmıyorsunuz, İsterseniz Catilina'nın tarafına geçin, programı gerçek, politik hale sokun, maceraperestleri bu olayın dışına çıkarın! Yada Catilina'nın karşısına dikilin, derneklerde konuşun, Cicero'nun geri çekilmesini ve demokratik programın, özellikle toprak sorununun gerçekleştirilmesini isteyin! Her şeyi yapabilirsiniz, ama yapamayacağınız tek şey bu olayların dışında kalmanızdır!»

C., seçim bölgelerindeki durumu ayrıntılarıyla öğrenmek istedi. Zaten yüksek olan buğday fiyatları giderek daha da artmakta, işsizlik, bankalara olan borçlar, yoksul halkı hallaç pamuğu gibi atmakta ve Alexander'e göre, halkın Catilina tarafına geçme tehlikesi büyümekte. C. bu konuşmadan sonra düşünceli görünüyordu, ama herhangi bir pazarlığa yanaşmaya eğilimli değildi. Gene de üzerine basa basa şöyle dedi:

«Toprak sorunu gerçekte temel sorun, adam burada haklı. Bu sorun çözülmedikçe rahat yok.»

Onu yeniden politikaya çekmek için ikinci deney bu!

19.9.

C., Fulvia ile akşam yemeği yerken özellikle beni de çağırıyor. Ya demokratik düşündüğünü göstermek istiyor (Fulvia'nın Catilina çevresiyle ilgisi var), yada onunla artık pek yakın ilişkilere girmek istemiyor. Çok eğlenceli, neşeli bir kadın ve en yeni olayları yakından biliyor. C.'yi kendi düşüncesine göre, onun gibi politikacıların ve kendisi gibi hanımların içinde bulunduğu durumu şaşılacak şekilde yakından anlatan bir söylev çekti.

«Sizler de bizim gibi bekleyebilmelisiniz,» dedi. «Ne kadar pahalıya da mal olsa beklemelisiniz. Benim tuvalet masraflarımın ne olduğunu biliyormusunuz? Hele vücut bakımıma giden parayı? Mücevherlerimi kendi keyfim için mi takıyorum sanıyorsunuz? Siz kılıç oyunları düzenlemekten ne kadar az hoşlanıyorsanız, ben de bu süsleri takıp takıştırmaktan o kadar hoşlanıyorum. İlgi çekmesini bilmek gerek. İnsan pahalı olmalı, bu konuda size hayranım, dostum. Hep söylerim; Caius Julius bu parayı boş yere harcamıyor, - ayrıca zaten kendi paranız da değil herhalde -, ancak her işin başı sabır! Aman yanlış ata oynamayın! Tabii gerçekte çok da titiz olmamalı. Bunu ne siz, ne de ben yapabilirim. Her şeyi gözden geçirip, en iyisini seçmek; işte bizim yaptığımız bu. Sizin şansınız açılacak daha, bu bakımdan umutluyum.»

C.'nin dili tutuldu.

Spicer fena vurdu. Praeneste'deki haranın yerini öğrenip atlara haciz koydu. Acımıyorum. Öğle yemeği sırasında C. Spicer'e bu adiliği yüzünden çattığını, onun ise yüzüne bakamadığını anlattı. Kendisini

bu durumdan hoşlanmış gibi göstermek istiyor, ama beni yanıltamaz.

Gerçek cesaretsizlikle coşkun iyimserlik arasında sallanıyor; bahçede taş bir sıranın üzerine oturup, saatlerce yere bakıyor.

26.9.

Crassus Catilina'yı tutuyor! C. ile bugün Kent Yönetiminden, Catilina için para sızdırılması işini görüştü, çünkü Pompeius Asya'daki vergi gelirleri konusunda hâlâ Senato'nun tarafını tutuyormuş. Catilina eylemceliğinin köktenliğini yenmeye çalışacağına, bankalara karşı tutumunu değiştireceğine söz veriyor. Bu koşullar altında demokratik cephede bu yılki Consul adaylığı için desteklenmesi isteniyor. Seçim yönetimi bize verilecekmiş. C. hemen harekete geçti. Gece evde en az yirmi kişinin katıldığı bir toplantı yapıldı. Hepsi de seçim kurulunun bölge yönetmenleri.

Crassus onlar gelmeden ayrıldı. C. toplantıya katılanları daha tamamlanmamış olan hipodromda karşıladı. Bunlar dükkan sahipleri, küçük el işleri, ev sahipleri, Marius'un emekli askerleri, vb.; sessiz adamlar. Türlü tarikatlar ve loncalarla ilişkileri var. Kendilerine seçim hazırlıkları görevi verildiğinde, hemen sağa sola koşuşturarak, seçmenleri listelerine geçiriyor, yada listeleri (ve rüşvetleri) geri kalan işleri yürütmeleri için türlü derneklere iletiyorlar; C.'yi eskiden bu tür benzer çalışmalardan tanırlar; zenginliği dolayısıyla etkisi büyük olan Crassus'un temsilcisi olarak bilinir.

C. kendilerini daha yapımı tamamlanmamış hipodromda karşıladığından dolayı özür diledi ve onlara

ancak bir bölümü bitmiş olan duvar resmini, «Mavi at üstünde Diana» yı gösterdi. Seslerini çıkarmadan seyrettiler. Resim birazcık modern.

C. onlara sokaktaki adamın Catilina eylemi üzerine ne düşündüğünü sordu. Küçük, topal bir adam, Urgancılar Derneği Başkanı, loncalardaki işsiz üye sayısının gittikçe artmasının önüne geçemediklerini söyledi. Sokağa düşmüş bir kimsenin zamanla Catilina'nın adamı olacağından hiç kuşkusu yokmuş. Asya'ya gönderilen savaş gereçlerinin durdurulması çok kötü etki yapıyormuş. Kiraları ve kredi borçlarını pek katı bir tutumla toplayan bankalara karşı duyulan kin sürekli artmaktaymış. Asya'daki ordunun dönüşüyle sefaletin daha da artması bekleniyormuş. Asya'daki barışın etkisi kendisini iki yönden gösteriyormuş. Örneğin, oğlunun adını Asya kayıp listelerinde bulduğu için ağlayarak eve gelen bir kadını, kapıda görümcesinin, küçük dükkanlarına savaş için almakta oldukları eyer siparişlerinin kesilmesinden dolayı ağlayarak karşıladığı oluyormuş. Böylece aynı ailenin, hem savaşın hem de barışın yasını tuttuğu görülüyormuş.

C.'nin, önümüzdeki Consul seçimlerinde kendilerinden Catilina'yı desteklemeleri istendiğini belirten açış konuşması büyük bir şaşkınlıkla karşılandı.

C. hemen seçim kampanyasında kullanılacak sloganlar sorununa geçti. C.'nin tavrına, en ufak bir ön çalışma bile yapmadan bu kadar kısa zaman içinde Toga'sından bütünüyle, son derece iyi düşünülmüş bir program çıkartmasına hayran kaldım. Crassus ile bu işin yalnızca para yönünü konuşmuş ve bölge yönetmenleri gelmezden önce politik sorunlar üzerine bir kaç not almak için yarım saat kadar bir zamanı bile olmamıştı. Kafası öylesine hızlı çalışıyor ve olay-

lara o kadar çabuk giriyor ki! Yirmi dakikadan fazla, başkente rahat bir soluk aldıracak ve esnafa yeni iş alanı açacak olan yerleşme sorunu üzerine konuştu. Yalnız işsizler için değil, gereğini duyan herkes için buğday bağışı istedi.

«İki, üç zavallı kölesi olan ve bir sürü banka borcu altında ezilen, dükkanının yüksek kirasını nasıl ödeyeceğini düşünen bir urgan tüccarının, yada bir fırıncının ucuz buğday gereksinmediğini iddia etmek gülünçtür!» diye bağırdı.

Banka hesapları üzerine (rakamlarla!) ayrıntılı bilgiler verdi. Özellikle devletin esnafa, köle satın alması ve bakımı için kredi vermesini önerdi.

«Bu milletin çocukları iki Asya'yı birden niçin fethediyorlar?» diye sordu. «Bu sonu gelmez köle sürüleri nereye gönderiliyor, yalnız üçyüz ailenin çiftliklerine, bir kaç tunç döküm fabrikasına mı? Yeter artık bize de verilsin köleler!»

Adamların hoşnutluğu yüzlerinden okunuyordu. Bu programın şimdiye dek Consul seçimleri için düşünülmüş en demokratik program olduğunu ve bunu loncalara götürmenin bir zevk olacağını söylediler. Bu sloganlara herkesin ağzının suyu akacakmış. Ama hemen sonra küçük, tatsız bir ses yükseldi.

Yüzü sapsarı, yanakları yağlı bir adam cırlak bir sesle:

«Catilina'nın kendi birliklerine köleler aldığını çok iyi biliyorum,» dedi. «Bu ne demek oluyor?»

Toplantı birden canlandı. Çok önemli bir noktaydı bu. Bunun üzerine diğerleri de konuşmaya başladılar. Sevimli, yaşlıca bir adam, - sonradan öğrendiğime göre Cenaze Harcamaları Sandığı Başkanıymış -, kargaşalık arasında bağırarak:

«Yani bir köle ayaklanmasını mı destekleyelim?» dedi.

Deminki urgancı da, şimdi yanakları al al olmuş. C.'ye bakmadan yüksek sesle konuştu:

«Olmaz böyle şey! Üyelerimizden üçte ikisi iş yerlerinde iki üç köle çalıştırıyorlar.»

C. bu kargaşalığın daha fazla uzamasını önledi. Söylediği bir kaç söz bu gürültü arasında kayboldu, çünkü oldukça yavaş konuşuyordu. Bunun üzerine bir sessizlik oldu ve C.'nin diğer söyledikleri anlaşıldı:

«Benim bu konuyla ilgili duyduğum ilk şey de bu olmuştu,» dedi. «Hemen araştıracağım, ama inanmıyorum.» Biraz durdu ve sonra sohbet edercesine konuşmasına devam etti: «Bahçede köleler tarafından soğuk içkiler dağıtılmaktadır, baylar. Bu küçük anlaşmamızın parayla ilgili maddelerini kağıda geçirecek olan sekreterim de (gülümseyerek bana baktı) bir köledir. Köle sorunu üzerinde daha fazla tartışmamız gerektiğini sanmıyorum. Bu bir sorun değildir.»

Hemen işin ticari yönüne geçti. Her seçmene verilmesi düşünülen seçim rüşvetleri üzerinde görüşüldü.

Sonra konuklar ağırlandı ve bir kez daha C.'nin basit insanlarla anlaşabilmedeki becerikliliğine hayran kaldım. Onların suyuna gidiyor, ama hiç bir zaman kendilerinde bir güven uyandırdıyor. Beş dakika kadar bir fırıncıyla «Mavi at üstünde Diana» üzerine tartışırken gördüm.

Bu tam dönüş bana garip göründü.

Caebio ile uzun uzun bunu konuştum, çok akıllıca düşünceler ileri sürdü. Rufus'u üç haftadır görmemiş.

27.9.

Öğleden sonra üç bey geldi ve C. onlarla kitaplığa kapandı. Dışarıya çıkarlarken içlerinden birinin eski Consul'lerden Cornelius Lentulus Sura «Baldır» olduğunu gördüm. Şimdi Prateor ve Catilina olayını meydana getirenlerin başı. Bana pek bir küstahça baktı.

Oldukça iyi durumdayız.

C. bugün bana ayaküstü Campagna'daki toprak fiyatlarını araştırmamı istedi. (?) Daha üç gün önce o kadar güç durumdaydık ki, lâğımı bile onartamamıştık.

2.10.

Başkent'in kuşkusuz en çekici kokotlarından biri olan Fulvia bugün büyük bir neşeyle, politik durumun sallantıda olması nedeniyle hanımların tedirginliklerini anlattı. Deniz kıyılarındaki sayfiyelerde daha yaz mevsimi devam ettiği halde herkes sıcak, tozlu Roma'ya geri döndü. Politikacılardan kulislerde neler döndüğünü öğrenmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar. Fluvia C.'ye gülümseyerek:

«Consul olacak mı şimdi?» diye sordu. «Bahse girdim, o seçilecek.»

«Kim?» dedi C.

«Catilina, tabii.»

«Ne olur ne olmaz, siz gene büyük bir şey yatırmayın bahse,» dedi C. yavaş bir sesle, «hem nereden çıkardınız bunu?» Anlattı: Genç ama çocuk olmayan Catilina taraftarları şimdi çok gözdeymiş. Moda: sade, ulusal süsler. Mücevher: biraz kehribar. Ayak tırnakları boyasız. Konu: toprak sorunu.

«Şunun şurasında hepimiz sömürülüyoruz, değil

mi?» diyor Fulvia. Oysa arkadaşı Fonia, 'senatör'üne sadık kalarak şöyle diyor:

«Sonunda benim şişko gene koşuyu kazanacak. O kadar kaba ki!»(Kendisi ise tutucu!) Günün parolası: demokrasi, Demokratik ülkeleri ve Crassus'un şehirdeki evini satın almak istediği için (dört buçuk milyon Sesters) Cicero'ya hayran kalınıyor. Oysa ancak Catilina'nın ortaya çıkmasından sonra Asya savaşında yaralananlara acımak moda oldu. Hatta bir çok akşam toplantılarında savaşta sakat kalanlar için bağışlar toplandı. Tertulla Asya vergi keseneğinde payı olan Pulcher'den hediye olarak aldığı Korint işi gökzümrütten bir mücevherini savaşta kör kalanlar için bağışladı. Bunun üzerine iki genç soylu Catilinacı tarafından Tiber kıyısındaki yoksul semtlere gezmeye götürüldü. Bu gençlerden biri çok güzelmiş. Tabii herkes Catilina dolayısıyla borçlarının silineceğini umduğundan yeni süs eşyaları ısmarlıyor.

6.10.

İlk seçim afişleri görülmeye başlandı. Her yerde, duvarlarda, avlularda, hatta heykellerin üstünde Catilina'nın büyük soruları görülüyor:

«Ekmek fiyatı neden yükseliyor? Asya Savaşının ganimetini kim indiriyor cebe? Roma tarlası niçin Roma vatandaşının değil?» vb.

Forum'dan geçerken C., bu sloganların özellikle etkili olacağına değindi.

7.10.

Bugün konuşma saatinde C. ile iri yarı, kaba,

kulağı yırtık delikli bir adam arasında şu konuşma geçti:

Adam: «Bir söylev okulu açmak istiyorum.»

C.: «Paranız varmı?»

Adam: «Hiç meraklanmayın.» (Masanın üstüne, önüme kapalı bir zarf koydu.)

C.: «Belgeler?»

Adam: «Tiyatrodan, efendi!»

C.: «Bu söylev okulu atletler için mi olacak?»

Adam: «Yok yok, zenginler için.»

C.: «?»

Adam: «Halk dili şimdi moda ya, bazı lâfları parça başına, perakende satmak istiyorum. Beş tane adamım var. Ortalıkta dolanıp küfür topluyorlar. Yirmibin Sestersle girişiyorum bu işe.»

Adam salık mektubuyla çıkıp giderken, yanında duran, seçimlerde adam toplayıcımız olan Publius Macer bana yarı yüksek sesle:

«Demokrasi ilerliyor,» dedi.

8.10.

Clodius burada, Alexander'le beraber. Birbirine hiç uymayan bir çift! Biraz bozulmuş bir soylu, eskiden demokratik sokak kulüpleri ve demokrasinin silahlı sınıfının yöneticisi ile Crassus'un bir demokrasi kuramcısı olan kölesi!

Demokratların seçimde Catilina tarafını tutması üzerine konuşuldu. Alexander uzun bir konuşma yaparak, sonuna kadar gidilecekse bu işe girişilmesini, yoksa seçim mekanizmasının bozulacağını söyledi. C., işin sonuna kadar gitmeye cesaret edilmeyebileceğinin nereden aklına geldiğini sordu. Alexander biraz utanır gibi oldu ve Crassus'un ilgisi olduğu ba-

zı bankaların Catilina'nın adaylığını desteklemek için ortaya para koyduklarını, ama bazı sözü geçen iş adamlarının Catilina seçimi sırasında bambaşka bir tutum takınmak üzere Senato partisiyle gizlice görüştüklerinin kulağına çalındığını söyledi. Cicero bu yönde inatla, Kent Yönetiminin Senatoyla barışması için çalışıyor, her gün Catilina'ya karşı onları uyarıyormuş. C. bu tür görüşmelerin gerçek olmadığında direniyordu. Clodius sonunda canı sıkkın:

«Eğer bu herifler, Cicero Beyin yönetiminde, Senatoyla beraber halka karşı olmak istiyorlarsa, ben de Catilina'cı olurum,» dedi.

Gitmek için kalktıklarında Alexander şöyle ekledi:

«Cicero yerine Pompeius ile de halka karşı olmak isteyebilirler.»

«Alexander'in bir cevap bekler görünmesine karşın C. hiç bir şey söylemedi. Zaten oldukça sessiz bir tavır takınmıştı. Belki Kent Yönetimi ile Senato'nun gizli görüşmeler yaptığı söylentisi onu sarsmıştı. Belki de ne kadar az şey bildiğini onlara fark ettirmek istemiyordu. Tutumu belirsizdi. Bir yandan belirli bir görevi var, öte yandan ise haber alamıyor. Dizginleri Cato ve Catulus'un elinde bulunan Senato Partisinin bir dereceye kadar düzgün bir şekilde sürdürdüğü politika zaten demokratlar için söz konusu olamaz. Kent Yönetiminin çıkarları sık sık çeliştiğinden, birlikte çalışmaları verimsiz oluyor.

Alexander Kent Yönetiminden acı acı yakınıyor. Hiç politika yapmadığını, daha yerine rahatça yerleşemediğinden tombul kıçının üstünde durmadan sağa sola kıpırdandığını ve bu kıpırdanma sırasında da yaptığı baskının arttığını söylüyor. Yönetim şöyle, aklı başında bir tek girişimde de bulunmamış.

C. bugün toprak fiyatları ile ilgili bir şeyler öğrenip öğrenmediğimi sordu. Kendisine bazı fiyatlar verdim. Kağıdı bir kenarına sokuşturdu

11.10.

Dört bölgenin seçim başkanları burada. Bitkin bir şekilde derneklerde, Catilina'nın seçimi konusunda garip bir ilgisizlikle karşılaştıklarını anlatıyorlar. Düşündüklerini söylemiyorlar, yalnızca omuz silkiyorlarmış. Urgancılar Derneği, ne «üyelerine karışmak», ne de onlara öneride bulunmak istemiyormuş. Gümüş işçileri seçim anlaşmasının sağlamlığına inanmıyor ve C.'den söz ederken onu oldukça küçümsüyorlarmış; eyerciler de öyle. Fırıncılar daha da ileri giderek, programı ciddi bulmadıklarını belirtmişler. Her yerde herkes diktatörlüğe karşı.

Karar: Seçim kurulu doğrudan doğruya seçmenlere yönelmeli ve geçmiş seçim listelerini kullanmalı.

13.10.

Po tüccarlarının gönderdiği paralar da geldi. C. ve Crassus bu parayı Catilina'nın seçim ödeneği için ayırdılar. Yada en azından bunun böyle olduğunu Forum'da para bozucularından duydum. Po tüccarlarına, Catilina'nın kendilerini vatandaş listesine geçireceği sözü verilmiş. Ben hâlâ Crassus'un Catilina'yı destekleme konusundaki içtenliğine inanamıyorum. Tabii, aslında kişisel bir düşmanlık duyduğu Senato'yla birlikte Pompeius diktatoryasının getirdiği korkuyu paylaşıyor; her şeyden önce bir 'Consul Catilina'nın sıkı bir göz altında bulundurulmasıyla Asya gelirlerine en kolay yoldan erişebileceğini umuyor

olmalı. Bu arada iş görüşmeleri için Sicilya'ya gitti.

C. nin, Po tüccarlarının gönderdikleri parayı Catilina'nın seçimine yatırması çok akıllıca bir iş. Seçim paralarının hesaba geçirilmesinde her zaman 'cömertce' davranılır.

Mutlu bir gün: Asya tahvilleri fırtına gibi yükseliyor. Bugün en az 700 Sesters daha zenginleştim. Caebio'yu gezmeye götürdüm.

14.10.

C. şimdi tam hızını almış durumda, para olduğu zaman hep böyledir. Pomponius Celer'e (kürkçü, derici) dedi ki:

«Bu seçim demokrasının geleceğini belirleyecek. Yoksul mahallelerinin nasıl kaynadığını bilmek için sıradan kişilerle konuşmak gerek. Ajanım (icra memuru Mummlius Spicer'den söz ediyordu) bana hangi koşullar içinde yaşadığını anlattı. Altı çocuğundan ikisinin ciğerlerinin işi bitmiş. Duvarlar o kadar ıslakmış ki, tuzluklardaki tuz top top oluyormuş. Farelerden kurtuluş yokmuş, yüzyıldır kanalizasyon için bir Sesters bile verilmemiş. Asya fethedilmelidir!»

Seçimler ayın yirmisinde. Önümüzdeki haftalar ilginç (aynı zamanda korkulu) demek. Umarım C. Catilina ile fazla yakın bir ilişki kurmaz. Claucos onun dün gece kesinlikle bu eve gelmiş olduğunu söylüyor. Bunu araştırmalıyım.

15.10.

Çok öfkeliyim, hiç düşünemiyorum. Caebio beni aldatıyor. Bugün öğleden sonra boş olduğu için evine gittiğimde annesi pek bir şaşkın ve sıkıntılı görünüyordu; hemen fark ettim. Caebio'nun amca-

sıyla beraber bir köpek yarışına gitmiş olduğunu söyledi. Herhangi bir herifle dolaşıyor olduğunu hemen kadının yüzüne söyledim. Önce yadsıdı, sonra itiraf etti. Rufus haftalardır hemen hemen her akşam buradaymış. Bir ağlama krizi geldi, ama Caebio'nun küçük kardeşiyle kentin dördüncü bölümüne, köpek yarışının yapıldığı yere gidebilecek kadar kendimi tuttum. Caebio orada yoktu, tabii. Bütün öğleden sonra ve gece yarısına kadar her deliği ve gezinti yerlerini aradım. Sonra küçükle Tiber kıyısındaki tahıl ambarlarına gittik. Çocuk Rufus'un nerede oturduğunu biliyordu, ona mektuplar getirip götürmüş (utanmadan!) Gecenin ikisine kadar avluda bekledik. Evde ışık yanmadı.

16.10.

Caebio benimle konuşmak istemiyor. Annesi, onu uyardığını söylüyor; beni sever. Yeni bir darbe: Ambarcı benimle konuşmasını yasak etmiş! Küçük kardeşi elime bir kağıt tutuşturdu: Caebio ambarlarda bir yazıcılık işi bulmuş. Demek onun sevgisi bu! Beni bir yazıcılık uğruna satıyor! Günde iki Sesters için! Bunu okuduğumda buz gibi kesildim. Hemen, bu yaratığı geldiği yere, bok çukuruna bırakmaya karar verdim. Gerçekten sinirlenmeye bile değmez.

Kurban paraları Capitol'de dağıtıldı, (tabii dalavera yapmaya kalktılar!) Yazı masasını düzenledim, ocak ayında alınacak faizleri hesapladım. C.'nin şimdi geceleri okuduğu Heminas'ın 'Kronik' adlı kitabının arasında bulduğum mektupdan, çok sayıda arsa almış olduğunu öğrendim. Campagna'da dönüm dönüm tarlalar! Bunları ne yapmayı düşünüyor ki?

17.10.

Bugün Tiber kıyısındaki tahıl ambarlarına gittim. Caebio'yu dışarıya çağırttım ve konuşmaya zorladım. Gözümün içine bakamıyor. Ne olmuş böyle benim Caebio'ma!

18.10.

Çok üzüntülü günler. Hiç bir şeyle ilgilenmiyor, hemen hiç bir şey yemiyorum.

19.10.

Tahıl ambarlarında iğrenç bir olay oldu. Yalnız kira kontratını yenileyeyim mi diye soracaktım Caebio'ya, (annesi rica etmişti). Tam o sırada şu Rufus geldi ve beni iki köleyle dışarı attırdı! Kültürsüz ve korkunç derece kötü konuşan bir adam. Bir kişiye karşı üç kişi. Caebio büronun kapısına yaslanmış duruyordu; hiç bir şey söylemedi! Yatıyorum. Bu işin sonu nereye varacak?

20.10.

Pomponius Celer (kürkçü ve derici) aracılığıyla tahıl firmasına erişip erişemeyeceğini düşündüm. Bu Rufus'u işten attırmalı. Belki gene «Baldır» la konuşmak daha yerinde olur. Eğer bir devrim olursa, bu Rufus en önce temizleneceklerden biri olmalı. Bankalar kapalı olduğundan bütün gün kira işini halledemedim. Cicero, Senato'da bir konuşma yaptı, Catilina'nın cinayet planlarını açıkladı.

Yağmur yağıyor.

21.10.

Uyuşukluk.

Consul seçimleri sekiz gün ertelendi. Kentde büyük bir heyecan var. Sokaklar Catilina'yı seçmeye gelen Sulla'nın eski askerleriyle dolu. Eğer seçimler bugün yapılsaydı, mutlaka Catilina seçilirdi. Herhalde bundan ötürü bugün yapılmadı. Cicero Kent Yönetimiyle mi pazarlığa oturdu? Catilina'nın arkasındaki para babalarının ayaklarını mı kaydırmaya çalışıyor? Eyaletlerin yönetimi yolunda bankalara Asya ticareti üzerinde etkili olmalarını, Kent mahkemelerinin de yeniden Asya'da Senato'ca alınan tedbirleri denetlemelerini sağlamaya çalışacağını mı söz verdi? Crassus'un Roma'dan ayrılmış olması kötü. Polisler kenar mahallerlerde kol geziyor.

22.10.

Alexander'den mektup aldım, kendisini «uygun bir zamanda» aramamı rica ediyor. Gittiğimde, onu burada olmayan Crassus'un bir mahkemesiyle ilgili konuşmasını hazırlar buldum. Bana, Forum'da gittikçe kesinleşen söylentilerin dolaştığını, belirli bankaların Cicero kanalıyla Senato ile, Consul seçimlerinde takınacakları tutum üzerine görüştüklerini anlattı. Bazı belirli ödünler (Asya'da mı?) karşısında Kent Yönetimi, Catilina'ya, nereden olursa olsun gelen paraların kaynağını hemen kurutmaya hazırmış. Oysa Senato partisi hiç bir ödüne hazır değilmiş, çünkü Cato Kent Yönetiminin gerçekten Catilina'yı Consul olarak görmek istediğine inanmıyormuş. Bundan daha önemlisi, dernekler Catilina'nın seçilmesine karşı gittikçe daha belirli bir tavır takınıyorlarmış. Dolaylı olarak, Senato ile çok «ciddi» bir şekilde «ger-

çek ödünler» üzerine görüşüldüğünü duymuş. Bu konuda «beklenmedik bir olayla» karşılaşılabilinirmiş. Hatta Cato, Dolapçılar Derneği Başkanına «Catilina Seçim Kurulu yöneticilerinden bir bey» in kendisine geldiğini ve «garip önerilerde bulunduğunu» anlatmış.

Alexander bana doğrudan, C.'nin Senato Partisinin yöneticileri Cato ve Catulus'la bir konuşma yapmış olduğundan haberimin olup olmadığını sordu. Eğer Alexander'in habercileri doğru söylüyorlarsa, C. Kent Yönetiminin tutumuna aldırmadan Senato Partisine, ilkbaharda demokratların, Alexander'in düşüncelerinden esinlenerek önerdikleri, işsizleri yerleştirecek olan on kişilik çalışma gurubunu Senato'nun şimdi kurması halinde (toprak sorununun çözümü!), Catilina nın seçimini kendisinin baltalayacağını bildirmiş. Cato buna daha cevap vermemiş. Böyle bir konuşmanın geçtiğinden hiç haberim yoktu, ama dün görüşme saatinde Cato'ya C.'nin bir mektubunu götürmüştüm. Atrium'un çok dolu olmasına karşın beni hemen içeriye almışlardı. Buradaki işlerin yanında bizimkiler hiç kalır. Buraya neredeyse kentin dörtte biri akın ediyor ve bütün bu insanları bir düzine kadar sekreter yönetiyordu. Bunların arasında sekreterlerini de beraberinde getirmiş iş adamları gördüm. Bütün Roma tarafından bir ayyaş olarak bilinen, daha öğle olmadan bir şişe kırmızı şarabı deviren ufak tefek, şişko Cato, mektubu benim önümde okudu. Anlaşılmaz bir takım şeyler homurdandı ve Başsekreterine uzattı. O da okudu, birbirlerine bakıştılar. C.'nin mektupla cevap alacağını bildirdiler. Dışarıya çıkarken Cato'nun:

«Bey artık sinirlenmeye başlıyor,» dediğini duydum.

Alexander kendisine bunu anlattığımda pek şaşırmış gibiydi. Acaba söylememeli miydim?

23.10.

Tekrar Caebio'nun annesine gittim. Eğer Caebio şimdiki işini kaybederse, Catilina'cılara katılmak istiyormuş. Onlar kendisine iş sözü vermişler. Benim narin Caebio'm, asker!

Tabii bu insanlar korkunç fakirlik çekiyorlar. Sürekli sağı solu yıkılan, sokak tarafından dört tane kalasla desteklenmiş sekiz katlı bir evde ikiyüzün üstünde insan yaşıyor, eğer buna yaşamak denirse! Gözleri irinli çocuklar çürümüş merdivenlerden aşağıya yuvarlanıyorlar. Bu zavallıların yedikleri (ki onlara yetmiyor bile) bizde çöpe atılıyor.

Caebio'ya karşı haksız davrandığım düşüncesinden kurtulamıyorum. Para baskısına dayanamadı. Kendisini aldatmış olduğum duygusuna kapıldı. Birden kirasını ödememeye başlamıştım. Biriktirdiklerimi C.'ye ödünç verdiğimi ona nasıl söyleyebilirdim? Bu onun işine yarar mıydı? O zamandan beri C.'ye sürekli imlemelerde bulundum. Hiç aldırmıyor. Ama öte yandan Cynthia'ya inci bilezik alıyor! Ayrıca kredi ile değil, (hiç bir kuyumcunun ona kredi açmayacağından eminim.) Bu sıralarda gene parası var.

24.10.

Politika ile uğraşarak kendimi avutmaya çalışıyorum. C. ile çalışmak zaman zaman çok güç oluyor. Bazı günler hiç bir şey yapmıyor, konuşmuyor, karar vermiyor, emretmiyor. Sonra da basit bir seçim yöneticisi C.'nin karar verme gücünden, direncinden kuşkuya düşmüş olduğunu açıklıyor:

«Oradan oraya sallanıp duruyor, o kadar belirsiz konuşuyor ki, ne istediğini kendi de bilmiyor. Bazan haftalarca kendisiyle konuşmak olanağı bulunmuyor. Her şey karma karışık, kimse onun neye karar vereceğini bilmiyor. Büyük bir adam, ama ne yazık ki, her zaman aynı adam değil.»

Eğer bu sıradan adam politik savaşın ne kadar karışık olduğunu bilseydi, bu kavgayı yürütenin de çevresinde bağlı olduğu, başkalarının varlığından ötürü vereceği kararlarda hiçbir zaman tek başına kendisi olamayacağını düşünseydi, elbette böyle konuşmazdı. Örneğin, bugün C. gene pek bir hareketlendi. Demokratların bu seçimlerdeki davranışlarında tutarsız bir yan var. Oysa vergi ortaklıklarının tahvilleri gene oniki derece birden yükseldi. Kimbilir ne dümenler dönüyor kulislerde? Anlaştılar mı? Kim kimle? Cicero'nun, Catilina yönetimi ele alırsa aşağı tabakadan halkı Forum'a salıvereceği ile ilgili tehditleri artık son haftalarda olduğu gibi omuz silkmeyle karşılanmıyor. Dernekler şimdiden Catilina'ya karşı. Bankalar da mı değişiyor? C. bu işin derinine inmek ister görünüyor. Akşamları yorgunluktan bitkin düşmüş tahtırevan taşıyıcılarından öğrendiğime göre bütün gün bir bürodan öbürüne taşınıp durmuş. Clodius'a bu akşam benim yanımda Cato'dan politik ödünler istediğini söyledi. (Ben ona Alexander'in kuşkulu sorusundan söz etmiştim.)

«Ne gibi politik ödünler?» diye sordu Clodius belirgin bir kuşkuyla.

«Hiç, sıradan şeyler,» dedi C. Ama 'Biryantin Kafa' işi daha bir kurcalamak istiyordu.

«Buğday bağışı mı?»

«Evet, o da» dedi C. sinirlenerek. «Ama ben elbette daha çok toprak sorununa ağırlık vermiştim.

Eğer Romalı işsizin işleyecek toprağı olsa sadaka gereksinmez.»

«Şu sırada aç,» dedi Clodius inatla.

C. öfkesinden kendini kaybederek:

«Sürekli olarak aç karnını gösteren insanlarla politika yapılamaz,» dedi kızgınlıkla. «Sürekli olarak tahıl ambarlarında yolunu kaybeden bir 'güruh'la Roma alınmaz. Sorunların ya hepsi çözülür, yada hiç biri. Eğer bu ayak takımı bir dilim ekmekten başka bir şey istemiyorsa, o zaman ayak takımı olarak kalır. Ben politıkacıyım, fırıncı değil. Ayrıca alış veriş yapmadım ben, yalnızca bir denemeydi.»

«Peki, Cato ne dedi?» diye sordu Clodius son derece dingin bir sesle.

«Bunun üzcrinde düşünmek istedi, yardım etmeye eğilimli gözüküyordu.»

«Ne ölçüde?»

«Ben ona,» diye devam etti C. daha sakinleşerek, «ödün verilmezse demokrasinin bütün seçim araçlarının son adamına kadar Catilina için kullanılacağını söyledim.»

«Ama bunun olamayacığını biliyorsun. Kent Yönetimi paraları kesti.»

C.: «İşte bu nedenle bugün sabahtan akşama kadar büroları dolaştım. Kent Yönetimi Catilina'yı seçmekle tehdit etmeli.»

Clodius: «Ve Catilina'yı seçtirmemeliler. Yani borçların silinmesi demek bu. Durumu Senato da biliyor.»

C.: «Biz Kent Yönetimine de engel olabiliriz, bunu çok iyi biliyorsun, Cato da biliyor, dostum. Bugünden itibaren Kent Yönetimi de biliyor. Bu konuyla özellikle ben ilgilendim. Seçmenlere, Catilina'yı

seçerlerse kendilerine para dağıtacağımıza söz verebiliriz.»

Clodius: «Peki, sen bunu istiyor musun?»

C.: «Duruma bağlı.»

Clodius: «Hangi duruma?»

C.: «Ödün verilmezse! Böyle aptalca sorma.»

Clodius kalktı.

«Ödün verilip verilmediğinden ne zaman haberin olacak?»

C.: «Bu gece daha görüşmelerim olacak.»

Clodius: «Bizim ne zaman haberimiz olacak?»

C.: «Benim haberim olur olmaz, tabii.»

«İyi,» dedi Clodius kısaca. Sonra hemen gitti.

İşin kötüsü C.'nin hiç bir görüşmesi yoktu; Mucia'ya gitti. Cato'dan oldukça kalın bir zarf gelmişti kendisine. Bu zarfın içinde ödün olamazdı; bu kadar çok politik ödün olamaz zaten. Önümüzdeki günleri karanlık görüyorum.

Kaderin alayı: Uğruna Caebio'mu kaybettiğim 4 000'im geri geldi! Mummlius Spicer ödünç verdi. Ama çok geç...

25.10.

C. bugün Seçim Kurulu Başkanlarıyla görüşmemek için kendisini evde değilmiş gibi gösteriyor. Hatta konuşma saatini bile yapmadı.

Buna karşılık aralarında Ticaret Odası üyelerinin de bulunduğu bazı kişileri kabul etti. Her kapıyı yoklayacağı her yolu deneyeceğe benzer.

26.10.

C. seçim kampanyasının tam ortasında bir göl kenarındaki sayfiyeye gitti. Nereye gittiğini benden

başka kimseye söylemedi, çünkü kendisinin kesin olarak dinlenmesi gerekiyormuş; çok sinirliymiş ve gene uykusuzluk çekmeye başlamış. Böyle söyledi Pompeia'ya. Oysa Mucia ile buluşacağını biliyorum. Acaba o da kocasına sinirli olduğunu mu yazıyor ve Pompeius da Pompeia gibi buna inanıyor? Oysa Pompeia odaya girdiğinde C.'nin «Herkules» ini de yanına aldığını gördü, şu onbeş yıl önce yazdığı ve başka bir konu bulamadığı için sürekli olarak kadınlara aynı şeyi okuduğu hexameter (*) ölçülü korkunç şiiri!

Bir de numara yaparak dinlenmesi gerektiğini söylüyordu, hem de sanki başı ağrıyormuşcasına kafasını tutmak gibi aptalca bir davranış yapmaktan kendini alamadı.

Clodius ile seçim encümeni, C.'nin gittiğini duyarlarsa ne yaparlar acaba, merak ediyorum... Üstelik 'Mantar' da yok ortalarda.

C.'nin burada olmaması benim işime geliyor. Şimdi küçük bir dükkan arıyorum. Kararımı verdim, Caebio'ya bir parfümeri dükkanı açacağım. Yargılarında özgür olsun artık. Kendisini satmasına katlanamıyorum.

İcra daireleri tarafından zorunlu açık artırmalar çoğaldığından kiralar oldukça ucuz. Bankalar şimdi pek bir eli açık davranıyorlar. Esnafın borçları affediliyor ve patronlar, eğer kendilerinden yüzde aldıkları kölelerini, yada bağışladıkları köleleri kendi dükkanlarına yerleştirmemişlerse son derece ucuz kira istiyorlar. Dükkan sahiplerinin adları Roma'da yabancıların ne kadar arttığını gösteriyor.

(*) **Hexameter:** Yunan ve Latin şiirinde altı heceli bir vezin.

Bunlar Asya'dan ithal edilen köleler. Alexander bu konuda şöyle diyor:

«Pompeius Roma'lıları yeniyor.»

27.10.

Öğleden önce onbire doğru Subura'dan aşağıya kollarında beyaz bandlar olan gençlerden meydana gelmiş birlikler indi. Bu Cicero'nun son günlerde «tüccar sınıfı» arasından çarçabuk derlemiş olduğu 'hassa ordusu'. Halk, birlikleri merakla ve sessizce seyretti. Küçük pencerelerde sokağa gerilen iplere kuruması için asılmış çamaşırların arasında bazı meraklı suratlar gördüm. Bay Cicero Cumhuriyetini koruyor.

Öğleyin bu savaş gösterisinin anlamı birden bire ortaya çıkan belirli söylentiler şeklinde iletildi bize; Catilina'cılar Catilina Kartalını Etruria'ya dikmişler. İç savaşın başlangıcı mı bu? Eski Sulla lejyonerlerinden meydana gelen savaşa hazır güçlü bir lejyon kurmuşlar. Gerçekten Etruria'ya Sulla'nın emekli askerleri yerleştirilmiş ve tabii bütün taşınmaz malları ipotek edilmiş. Küçük çapta tahıl ekimi para getirmiyor.

28.10.

Seçim! Kent sabahın erken saatlerinden beri müthiş bir devinim içinde. Her yerde kuyruklar var. Sokak konuşmacıları, afişler, arabalar dolusu seçmenler! Bir sürü de polis.

Martius Campus baştan başa Cicero'nun yeni hassa ordusu tarafından işgal edilmiş. Kendisi de seçime geldi, söylendiğine göre Toga'sının altında zırhı varmış. Öğleyin Martus Campus'ta, belki Cae-

bio'mu uzaktan görürüm umuduyla geçerken Cicero'yu tribünde, çevresinde silahlı askerlerle oturur gördüm. Kapalı, fırtınalı bir hava. Korkunç gürültü var. Seçmenlerin oylarını atacakları sandıklara giden geçitlere yanaşmanın olanağı yok. Caebio'yu bu kalabalıkta bulamam. Bir an onu gördüğümü sandım, genç biri gerili ipleri izleyerek tutunmadan yürüyordu. Yürüyüşünü Caebio'ya benzettim, oysa başını tutuş biçimi değişikti. Bir kaç dakika yüreğim hızlı hızlı çarptı. Çok uzaktaydım. O olamazdı.

Eve dönerken ilk sarhoşlara rastladım. Bu seçim patırtısı sinirime dokunuyor.

Seçimden bir gün önceki gece çok kötüydü. Paralar ödenmediğinden dakikada bir, türlü bölgelerin seçim encümenleri gelip C.'yi aradılar. Tabii kimse geziye çıkmış olduğuna inanmadı. Ona karşı pek bir öfkeliler. C. bölge yöneticilerini öyle oyaladı ki, bu sabah bile seçmenler hâlâ para bekliyorlardı. Ve ancak son dakikada artık ellerine hiç bir şey geçmeyeceğini anladıklarından bir tabak kuru fasulyeye oylarını sattılar. Karşı partinin kazanması için oyların yüzde 51'ini alması yeterliydi. Yani parti zaferini kesinleştirmek için demokratik oyların bir bölümünü kuru fasulyeye satın aldı. Çünkü 'ısmarlanmış' olan bu seçmenler açıkta kaldıklarından seçim tribününün önüne oturmuşlar, sürekli olarak oyların değerlerini düşürüyorlardı. Bunların büyük bir çoğunluğu oradan eli boş döndü.

Catilina'nın rakiplerinin ikisi de Senato partisinden.

C. gerçekten Senato'yla anlaştı mı? Acaba barışçıl bir demokratlaşma yolu var mı? Bunun dışında C.'nin tutumu anlaşılmaz oluyor. Yoksa yalnızca

Cato'nun zarfı yüzünden tutumunu değiştirmiş olamaz.

29.10.

Catilina kaybetti. Bütün umutları kırılmış.

Oysa kimse onun bu işin peşini bırakacağına inanmıyor. Genel inanç Catilina'nın silahlı bir eylemle sonuca gideceği üzerinde birleşiyor. Capitol'deki oyunu kaybetti. Daha açık olan iki Halk Tribun'luğundan gelecek oylar bir şey değiştirmeyecek. Adayların adları bile yazılmamış, Senato Partisinin bu büyük zaferinden sonra duyulan ilgi ancak bu kadar.

Dedikodulara göre vergi kesenek ortaklıkları şimdi Pompeius'u istedikleri yere kadar getirmişler. Ancak yeni Consul'lerin bir kaç bankanın Pompeius'la yaptıkları anlaşmaları onaylayıp onaylayamayacağı başka bir soru.

C. hâlâ Campagna'da. Acaba gerçekten orada mı, yoksa Etruria'da mı? Pompeia da, C.'nin annesi de çok heyecanlılar. Bugün yaşlı kadını ağlar buldum. Bizim evin duvarında, yerden aşağı yukarı üç metre yükseklikte, siyah boyayla yazılınış şöyle bir yazı vardı:

«Kolla kendini, düzenbaz!»

Görüşme saatlerine gelen herkesin görebileceği şekilde, hemen kapının yanına yazılmıştı.

Uzun süredir ilk kez berbere gittim. Herkes Catilina'nın Etruria'daki ordusundan söz ediyor. Halk onun 'borçları silme programı' ndan çok şeyler bekliyor. Onun üzerine yalnız iyi, Cicero üzerine ise yalnız kötü sözler dolaşıyor ortalıkta. Kasap kılıklı, iri ya-

rı, şişman bir adam Cicero için, bir demokrasi haini, dedi.

30.10.

Biz de önümüzdeki günlerde seçmenlerin bu kaynayan öfkeleri yüzünden bir çok şeylere katlanmak zorunda kalacağız. Dün duvardaki yazıdan sonra bu sabah avluda yumruk büyüklüğünde taşlar bulundu.

C. geri geldi. Etruria'da değilmiş. Annesinin kendisi için korkmuş olduğunu söylediğimde şaşırdı.

Clodius'un dövündüğünden söz ettim, yalnızca güldü.

«O payını alıyor,» dedi. Demokrat seçmenlerin öfkelenmiş olmalarını önemsemedi. «Kişi inancını satmak istiyorsa,» dedi, «diğer mallar gibi zamanında ortaya çıkarmalı. Tabii şimdi o enayilerin oyları, fiyatı artsın diye bekletilen balıkların çok beklediği için kokması gibi değerini kaybetti. Hak ettiler bunu. Belki bundan böyle miğdeyle değil de kafayla düşünmesini öğrenirler.»

C. isterse insanın tüm kaygı ve tasalarını kolayca yok edebilir. Bunun için öylesine geçerli çıkış noktaları buluyor ki!

Küçük köylülerin içinde bulundukları korkunç durumu anlattı. Oğullar ve kocalar savaşta olduklarından bazıları daha ürünü bile kaldıramamış. Buğday fiyatlarının artmasını umuyorlarmış, yoksa mahvolacaklarmış. Catilina'nın Roma'lı işsizlere buğday dağıtacağına söz vermiş olması bir çok köylüyü onun aleyhine çevirmiş. C. artık dayanılmaz bir durum alan toprak sorununun çözümünü överek demokratik programı pek ateşli sözlerle göklere çıkardı.

Anlaşıldığına göre, bütün dünyanın üzerinde durduğu Senato Partisinin zaferini pek o kadar kesin görmüyor.

Caebio'nun küçük kardeşi gelip de konuşmaksızın, içinde benim Caebio'ya bir zamanlar aldığım altın madalyon bulunan küçük bir kutuyu geri verene kadar keyfim pek yerindeydi.

Anlatılmaz bir umutsuzluğa kapıldım.

31.10.

Pomponius Celer (Kürkçü ve derici) kentte herkesin birbiriyle kavgalı olduğunu anlatıyor. Büyük bir hoşnutsuzluk var. Önemli guruplar hâlâ Catilina'dan yana. Neden olduğunu bir türlü anlayamıyorum. Tam da hareketin kökleneceği sırada! Berberde gördüğüm kasabın tutumu iyi, ama ya banker Oppius? Tam bir bilmece.

C., Alexander ve Clodius ile kısa bir konuşma yaptı. Alexander C.'yi (mutsuz seçimlerden sonra) ilk kez selamladığında çok üzgündü. Dürüst bir kişi olduğundan, C.'nin tutumunu namussuzca gördüğü için sıkılıyordu. 'Biryantin Kafa' ise son derece ölçülüydü; herhalde C.'den 'payını' almış olmalıydı.

Gene de seçmenlerin öfkesini bütün ayrıntılarıyla anlattı. Kapanmış sokak kulüplerinin ileri gelenleri ona gelmişler. Bu kurumlara kendiliğinden hayat geliyormuş. Anlaşılan, - Clodius çok dikkatli konuşuyordu -, bu yönetmenler onun şimdi istenmeyen adam C.'den ayrılmasında diretiyorlarmış.

C. bayağı alındı.

Sonra seçimlerden hemen önce bankaların yaptığı dönüşten söz etti.

C., banker X.'den seçim paralarını nasıl almak

istediğini anlattı. Daha oturmadan adam kendisine, şimdi hesap görülebileceğini, yaptığı harcamaları vb., teker teker göstermesini söylemiş. C. şaşkınlıktan ne yapacağını bilememiş. X. sağdan soldan söz etmiş, sonra sanki üzerinde durmuyormuş gibi elinden geleni yaptığını, oysa büyük firmalardan söz verdikleri parayı alamadığını söylemiş. Herkes bu olağanüstü parasızlıktan yakınıyormuş, bütün büyük bankalar eskiden beri sallantıda olan Asya ticaretine yönelmişler. Catilina'nın seçim sloganlarının saldırgan havası, zaten belirgin olmayan durumun büsbütün tedirginleşmesine yol açmış, vb. C., Crassus'un buna ne diyeceğini sormuş. X. yavaş yavaş, her sözcüğü özenle seçerek şöyle demiş:

«İki haftadır bay Crassus'u görmedim. Yalnız dün mektupla, ancak diğer söz verilen paylar ödendikten sonra kendi payının seçim yöneticilerine ödenmesini bildirdi.»

C. öfkesinden kendinden geçerek, bile bile aldatıldığını, demokrat seçim kurulu karşısındaki saygısını yitireceğini ileri sürmüş. Banker ona küstahça bakmış ve yalnızca şu sözleri tekrarlamış:

«Bütün isteklerinizi bildirin, sizinle pazarlığa oturmaya yetkiliyim.»

Sıkıntılı bir sessizlikten sonra Clodius keyfi kaçmış bir şekilde «Mantar»ı beklemenin gerektiğini söyledi. Her şey ona bağlıymış. Bu sırada Alexander çok utandı ve biraz ağzında geveledikten sonra Crassus'un geri dönmüş olduğunu söyledi.

C. ve Clodius şaşkınlıkla baktılar birbirlerine.

Alexander hemen «önümüzdeki günlerde» Crassus'un bir buluşma düzenleyeceğini bildirdi.

Oldukça sıkıntılı ayrıldılar birbirlerinden.

1.11.

Ekmek fiyatı gene yükseltildi. Tahıl firmaları deli olmuşlar. Nedir amaçları? Açlık çekenlerin baş kaldırması mı? Bütün bunlar hep Catilina'nın işine yarıyor, ama olsun, o da iyi. Yalnız: niçin? Öyleyse Catilina'nın seçilmesi neden önlendi?

Cicero Senato'da sermaye kaçırılmasına karşı işe yaramayan tedbirler alır, limandan ayrılan gemilere altın aramak için polis baskınları olurken, on adım ötede, Forum'da buğday spekülatörlerinin yaygarası yükseliyor. Ne saçma dünya!

Roma'nın her şeyden önce en çok 'güçlü' bir adamı gereksindiği gün geçtikçe daha bir açıklık kazanıyor! Asya ganimeti için millet birbirini yiyor.

2.11.

C. Praeneste'deki harayı gene doldurdu. C. ve Pompeia, yeni alınan çok güzel atları çalıştırmaktan pek hoşlanıyorlar. Yalnız Cato'nun 'tek zarf' ı değilmiş C.'nin tutumunu etkileyen, Kent Yönetiminden de zarflar almış olmalı.

Crassus'tan hâlâ ses çıkmadı.

Buna karşılık Praetor'luktan bir memur geldi. Dağılan sokak kulüplerinin şimdi yeniden hızlı bir yeraltı eylemine giriştiklerini söyledi. Öğrendiklerine göre C.'ye karşı pek sert konuşmalar hazırlanıyormuş. Yanında birisi olmadan sokağa çıkmamalıymış.

2.11. (akşam)

Caebio'nun kardeşine bir dükkan açmak üzere olduğumu bildirdim. Karşılık olarak hiç bir şart koşmadığımı da açıkça söyledim.

Glaucos çok heyecanlı. Bütün gladyatör köleler Roma'dan uzaklaştırılıyorlar. Glaucos da polisten Capua'ya gitmesi için emir almış. Anlaşıldığına göre Bay Cicero şimdi seçimden sonra Catilina hareketinin kök salmasından korkuyor. Hatta Cicero onun şimdi köleler arasından da taraftar edinebileceğini sanıyor. Bu düşüncesinde de haksız değil: Glaucos gerçekten bana yalnız kılıç öğretmeni değil, aynı zamanda çete başkanı olduğunu açıkladı. Ancak bu, Catilina karargahında kölelere eşit haklar tanınması anlamına gelmiyor tabii. Glaucos yalnızca bu kargaşalıkta belki kendini kölelikten kurtarabilecek kadar para yapabileceğini düşünüyor. Ayak takımından hiç kimse genel bir köle ayaklanmasıyla karşılaşmak istemez. Eğer seçim hakkı - ki sorun yalnızca bununla ilgili ödentiler değil, - herkese verilmiş olsaydı, hiç bir anlamı kalmazdı. Demek ki, Glaucos'un da kırgınlıkla söylediği gibi köleleri çete içindeki 'yerlerinde tutmak' için elden gelen yapılıyor. Glaucos daha önceleri de zaman zaman bunun acısını duymuştu.

C. ona bir mektup vererek Praetor'luğa gönderdi ve Glaucos'un Roma'dan ayrılması için verilen emir geri alındı.

3.11.

Sonunda Crassus'tan bir haber çıktı! İlginç bir biçimde Senato'dan bir kaç kişiyle geleceğini söylemiş.

C. konuklarına yeni hipodromu gösterdi. «Mavi at üstünde Diana» onlarca da hayretle karşılandı. Genel görüş şöyle: Atlar mavi olmaz. C. resmi yapan sanatçıyı koruyarak:

«Günümüzde de politikacılar zaman zaman politikacı olmamalı, maliyecilerin elinde para bulunmamalı ve rahipler tanrıçalara inanmamalılar.»

Güldüler, çünkü C.'nin kendisi de Başrahip.

Bu modern sanat ancak Kent Yönetiminde anlayışla karşılanıyor.

Senato'daki baylar Catilina kargaşalığını hâlâ ciddiye almıyorlar.

«34 bölgenin ayak takımını sırt çantalarıyla Forum'daki para bozdurulacak kulübelere doğru yürüyüşe geçmiş görünce Kent Yönetiminin aklı başına gelir,» dedi içlerinden biri.

Oldukça şişman soylulardan biri bizim o nefis bıldırcınlardan birini ağzına tıkarken gülümseyerek:

«Dernekler tembellikten başka bir şey bilmeyen üyeleri için bedava buğday isterken, Catilina'yı Consul seçmekle korkutmaya kalktılar bizi,» dedi. «Ama işte ne buğday verildi, ne de Catilina Consul seçildi.»

«Ama derneklerle anlaşma yoluna gidildi,» diye karşılık verdi 'Mantar' kızgınlıkla.

«Bir aptallık yapmalarına engel olmak içindi. Ancak bundan böyle artık hiç bir anlaşma yapılmayacak.»

Bu heriflerin kendilerine olan güveni insanı çileden çıkarıyor.

Gerçekten Senato'nun aşırı gücünü küçük görmemeli. Ne de olsa devletin kendisi. Üçyüz aile, hemen hepsi de çok büyük toprak sahipleri. Halk bu insanları zafer geçitlerinde altın arabaları içinde sokaklardan geçerken, asker toplarken, yargıçlık yaparken görmüştü. Kim evine bir su borusu döşemek istese onlardan birine gitmek zorundaydı. Her ailenin kentte binlerce müşterisi vardı, küçük tüccarlar, esnaf, kiracılar, savaş gereçleri yapanlar... Evlen-

dirme, ayırma işlemleri onların elinde. Provincia'lar için salık mektupları veren, bütün devlet dairelerinin kapılarını açan küçük kağıtlara bir şeyler çiziştiren hep onlar.

Öbürleri gittikten sonra, 'Mantar' bir süre daha kaldı. Konuşma onun hiç hoşuna gitmemişti.

«Bir adım bile öteye gitmiyorlar, değil mi?» dedi. «Baskıyı artırmak gerek. Belki de seçimler. O zaman başka türlü konuşurlardı.»

C. ona şaşırarak baktı, sonra görünüşte ilgisiz bir tavırla:

«Öyleyse neden seçimin canına okudun?» diye sordu.

«Olmadı işte,» dedi 'Mantar' tembelce, «hele dernekler karşı olduktan sonra!» Bir süre sonra tavana bakarak devam etti: «Catilina şimdi ne yapacak?»

«Herhalde ya çekilecek, yada girişecek.»

«Ayaklanma mı? Roma'da hiç şansı yok. Bay Cicero o sefil hassa ordusu ve Lucullus'tan ödünç alacağı bir kaç bin köle gladyatörle kestirmeden halleder.»

«Ama onun bir de ordusu var. Etruria'da.»

«Evet, ama orduyu doyuracak parası yok.»

C. ona dikkatle baktı.

«Hâlâ ilgileniyor musun?»

'Mantar' onun bakışına cevap verdi.

«Niye olmasın?» dedi. «Belki biraz daha göstermeliydi kendisini. Şimdiye kadar yalnızca salonların altını üstüne getirdi! Neden ordusunun yanında değil?»

«Ona sormamı mı istiyorsun?» dedi C. şaka edercesine. «O zaman bana senin parayı niçin kestiğini sorar.»

«Niçin parayı kesmiş olayım? Paralar alınmamış, sevgili dostum Caius.»

«Çok ilginç,» dedi C.

4.11.

Clodius'un sekreteri Paestus'tan öğrendiğime göre, Catilina girdiği delikten (kendisi hâlâ Roma'da ve anlaşılan ayaklanmadan çok kendisine para verenlerden korkuyor) çıkarılmaya çalışılıyormuş. Clodius, Catilinacı Quintus Curius'un sevgilisi Fulvia ile uzun bir konuşma yaptı. Fulvia bir sürü açıklamalarla Cicero'ya gönderilecekmiş. Clodius:

«Cicero eski bir keçidir,» diyor. «Kendisine bedava bir şey verilirse dayanamaz, hemen alır. Kadın her şeyi açığa çıkaracak, tabii bu arada kendini de. Gerisini Cicero'nun korkaklığı halleder.»

Paestus bana olan eğiliminden ötürü can sıkıcı bir şekilde peşimi bırakmadı, ama böyle küçük haberler bir geceye değer.

5.11.

C.'nin şimdi kenti bütünüyle kırıp geçiren toprak spekülasyonuna katılması benim rahatımı kaçırıyor.

Bana bir şeyler yazdırdıktan sonra, protesto edercesine haritalarını ortadan kaldırdım. Gülerek bana baktı ve:

«Mucia benden kendisi için biraz toprak almamı istedi. Ona azıcık akıl veriyorum. Param olsaydı, ben de alırdım,» dedi.

Ama beni aldatamaz. Param olsaydı! Demek ki Mucia'nın parası var. Eh, ne de olsa Pompeius'un karısı!

Toprak alımı korkunç rakamları buldu, en azından beş milyon. Şu son sıralarda fiyatlar çok arttı.

C.'nin para durumunun şu günlerde çok iyi olduğu kesinlikle belli. Yoksa toprak spekülasyonuna girmezdi. Kent Yönetiminin Catilina'nın seçilmesini önleyeceğini öğrendikten sonra Catilina'yı baltalamak için Cato'dan bir çek almış olmasına - ki bu herkesce biliniyor -, artık kimse kızmıyor, hatta gülüp geçiyorlar.

6.11.

Gene burada, bizim evdeki kitaplıkta gizli buluşmalar oluyor. Genellikle Curius, Lentulus ve Statilius geliyorlar, yani bütün kentin tanıdığı radikal kanattan Catilina'cılar. Eski Consul Lentulus, yani başkentin en çok para harcayan ve en büyük iflaslara uğramış olan zevk adamı, kendisine verilen «Baldır» takma adını şöyle almış: Senato'nun önünde, yaptığı olmadık düzenbazlıklar ortaya çıkınca, soğukkanlılıkla, hesap veremeyeceğini, ama ancak baldırını öne uzatabileceğini söylemiş; hani top oynarken oyunda yanlışlık yapan çocuklara ceza olsun diye topu en acı verecek şekilde baldırlarına atarlar ya, işte onun gibi. Statilius, uzun boylu, zayıf bir adam, - babası bir bankanın iflas etmesiyle bütün varını yoğunu kaybetmiş -; çok kültürlü. C. ile saatlerce dilbilgisi üzerine konuşuyor. Baldır'ın kaba liberalizmi onu utandırıyor. Ayaklanmaya yalnızca «eziyet edenlere» karşı olduğundan katıldığını söylüyor.

Curius önemsiz bir adam.

Üçü de biraz içtikten sonra Catilina'nın tutacağı tek yol üzerinde duraksamasından yakınıyorlar. Ken-

disi kesinlikle kentten ve verimsiz görüşmelerden ayrılıp gitmek istemiyor. Oysa bu arada Etruria'daki ordu dağılıyor. Paraya o kadar düşkünler ki, daha para kokusunu duyunca heyecanlanıyorlar. Öte yandan da güvensizlik içindeler. 'Baldır' durmadan Kent Yönetiminin 'ateşle oynaması' ve 'Silahlı Ayaklanma Sevenler Kulübü' üzerine şakalar yapıyor.

Caebio'nun dükkanını bütünüyle döşemeden kendisiyle görüşmemeye karar verdim. Duvarlar için çok açık mavi seçtim. Biraz duraksadıktan sonra, pahalı, tıpaları oymalı, güzel Mısır şişelerinden aldım. Caebio'nun küçük kardeşine dükkanı aşağı yukarı döşenmiş şekliyle gösterdiğimde, bir süre ağzı açık seyretti. Sonra yalnızca:

«Aptal o!» dedi.

8.11.

Cicero Senato'da heyecan yaratan bir konuşma yaptı. Catilina'cıların kendisine hazırladıkları bir suikastı ortaya çıkarmış. Durmadan:

«Her şeyi biliyorum!» diye bağırıyordu. Demek ki Fulvia görevini yapmış.

Elimde Crassus için bir mektupla Senato'nun toplandığı Jupiter Tapınağına geldim. Tapınağın önündeki Azizler Sokağında senatörleri bekleyen sanki bir tahtırevan ormanı vardı. Sekreterler heyecanla sağa sola koşuşturuyorlardı. Çoğu Catilina taraftarı olan tahtırevan taşıyıcıları Senato'yla ilgili gülünç hikayeler anlatıyorlar ve kendilerini sessiz olmaya çağıran sekreterlerle alay ediyorlardı.

Catilina da toplantıdaydı. Catilina'nın tahtırevan taşıyıcısı tapınağın önünde günün yıldızıydı. Diğerleri çevresinde toplanmış, ağzından çıkan her sözü kaparcasına dinliyorlardı. İri yarı, hoş bir adam.

Senato'ya da bir göz atabildim. Koca salon tıka basa doluydu. Roma'da oturmayan senatörler özel haberciler tarafından sayfiyedeki çiftliklerinden alınıp getirilmişlerdi. Toplantı başlamış, ama Cicero daha gelmemişti. Kimse tek düze bir şekilde Makedonya'dan söz eden konuşmacıyı dinlemiyordu. Birbirleriyle sohbete dalanların sesleri yükselmiş, sıralar arasında millet bağıra çağıra konuşuyordu. Burada da şakalara gülünüyordu, ama bu gülmeler dışardakilerden daha bir yavandı. Yalnız bir duvarın kenarında, kömür kovasının çevresinde toplanmış daha ciddi konuşan bir gurup gördüm; herhalde bir iş konuşması yapıyorlardı.

Sonradan Cicero'nun sert suçlamalarının fazla heyecan uyandırmamış olduğunu duydum. Ama Catilina savunmasını yaptığında, yanında oturanlar bulaşıcı hastalıklı birinden kaçarcasına ondan uzaklaşmışlar. Konuşmasının sonuna doğru çevresindeki sıralar boşalmış.

Senato ona karşı şaşılacak bir sabır göstermiş. Gerçekten senatör beyler onu şimdiye kadar yalnızca kendi yararlarına kullanmıştı. Sözgelimi seçimler! Cicero'nun isterik saldırıları da senatoyu pek öyle duygulandırmazdı, ama son zamanlarda büyük çiftliklerde çalışan köleler arasında kargaşalıklar çıkmış olmalı. Fazla bir şey bilinmiyor, ancak bugünkü oturumdan anlaşıldığına göre bu olaylardan Catilina sorumlu tutuluyor. Şimdi gerçekten tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya. Acaba saldırıya geçecek mi?

9.11.

Catilina, çoğu soylu olan ikiyüz adamıyla Etru-

ria'ya doğru yola çıktı. Bu kesinlikle bir iç savaş demek.

Catilina'nın gidişinin önemini azaltmak için ortaya yeni bir konu atıldı: Pompeius'un emriyle, kaynı Quintus Metellus Nepos ayın onüçünde Halk Tribun'luğuna adaylığını koymak için başkente geldi. Adaylığı Senato'da soğuk karşılanmış. Cato da onunla beraber Halk Tribunu olmak istiyor. Onu desteklemek için değil elbette. Tabii Asya'lı beyin seçilmesi garantiye bağlandı. Brundisium'da karaya sepetler dolusu zarflar çıkarmış olmalı. Şimdiden Ticaret Odasının konuğu. C.'de bekliyor kendisini.

11.11.

Fulvia: «Bu Albay Nepos çok tatlı. Baş ağrıları olmadığı zaman, sürekli olarak ayaklanmadan söz eden şu toy delikanlılardan çok başka. Hele bizimki, Curius! 'Eğer biz!' diye başlayınca öyle sinirime dokunuyor ki! Ayrıca Nepos bana, Pompeius'un (Ona hep 'şef' der), kesinlikle kendisini demokrat olarak duyduğunu söyledi. Pompeius için bütün Romalı'lar arasında tek demokrat adam, diyor. Tabii, (C.'ye dönerek), siz de öyle. Kadınlarımızın ona sırnaşmaları ne kadar utanç verici; birbirlerini parçalıyorlar nerdeyse. O ise kendini ağıra satıyor. Ne de olsa geldiği yerde de kadınlar vardı. Bütün o yağlı, aşırı kibar adamların arasında, Asya'da nerdeyse çelikleşmiş, zaferler kazanmış soylu bir Romalı! Kalçaları o kadar dar ki; bir bilseniz! Kendisine: 'Siz bir bileziği bile kemer olarak kullanabilirsiniz, tabii benimkileri değil, ama diyelim Mucia'nınkilerden birini!' dedim. Çok güldü.»

Berberde, bu 'Asyalı Bey' in kuşkusuz 'Büyük

Pompeius'un küçük isteklerini yerine getireceği ve yapacağı işlerin 'kısa zamanda Roma'da kendisini duyuracağı' üzerine konuşuluyor. Bu arada bazıları da Catilina olayının Nepos'un kafasını epey yormuş olabileceğini söylüyor.

Catilina taraftarlığı, kendisi Roma'dan ayrıldıktan sonra yaygınlaştı. Herkes onun, olayları yönetecek en önemli adamlarını kentte bırakmış olduğunu biliyor. Hatta bunlardan bazıları rahat rahat Senato'da oturuyorlar, örneğin Lentulus (Baldır)! Praetor olduğundan, emrinde bir sürü polis var. İçlerinden en yeteneklisi Cethegus; ayın sekizinde, Cicero'nun iddiasına göre sabahleyin, kendisini öldürmek için evine giren iki kişiden biri. Gene de Cethegus'a karşı bir şey yapmaya cesaret edemiyor. Catilina ayaklanmasına katılacak herkes kentte elini kolunu sallayarak dolaşıyor, gizli toplantılar yapıyor ve Catilina ile haberleşiyorlar. Catilina çeteleri günden güne kölelerle doluyor. Cicero Toga'sının (*) altında göğüs zırhıyla dolaşıyormuş. (Altında zırhı olduğunu ve kendisini ne kadar güvensizlik içinde duyduğunu herkes görsün diye Toga'sına bir delik açmış.) Senato, Catilina'ya karşı kurulacak ordular konusunda son derece savsak.

Akşam öğrendiğime göre bugün Forum büyük bir şok geçirmiş. Para bozdurulan barakalardan ikisi halkın saldırısına uğramış! Adamın biri banka tarafından geri istenen krediyi ödemek için geldiğinde birden faizin çok yüksek olduğunun farkına varmış. Tabii adam aslında faizin ne kadar olduğunu biliyormuş, ama birikmiş faizleri önünde toplam olarak görünce, krediyi alan yeğeninin Asya seferinde öldüğü-

---

(*) **Toga:** Roma'lıların sağ kolu serbest bırakan yünlü giysilerinin üst bölümü. - ç. -

nü anımsamış ve öyle bir patırtı çıkarmış ki, adamı kapının önüne atmak zorunda kalmışlar. Forum birdenbire nereden geldiğini kimsenin bilmediği korkunç öfkeli bir kalabalıkla dolmuş. Bankaya yaklaşamadıklarından, - çünkü bankanın çok sağlam tunç kapıları ve yeteri kadar koruyucuları var -, bankanın yanındaki para bozdurulan iki küçük barakaya saldırmışlar ve bütün eşyalarını parçalamışlar, kasaları yağma etmişler. Kentte başka şey konuşulmuyor. Belirli çevreler en çok, söylendiğine göre alınan paraların Asya savaşında yakınlarını kaybetmiş, yada savaşta zarara uğramışlar arasında paylaştırılmış olması üzerinde duruyor. Bir yağma olayı onları bu denli tedirgin etmezdi.

12.11.

Nefis sonbahar günleri. Akşamları tutkulu bir şekilde, geçen yıl yapraklar düşerken Caebio'm ile oturduğumuz yerlerde dolaşıyorum. Bir yandan çok özlüyor, öte yandan güçlü kalmayı, onu şimdilik görmemeyi düşünüyorum. Gene de sık sık geceleri ufak dükkanın önünde durarak pencereden, içerde sıra sıra dizilmiş çömleklere, renkli taslara bakıyorum. Acaba buraya hiç gelmeyecek mi? Kardeşi ona mutlaka dükkanın adresini vermiştir.

Ayrıca bu sokaktaki kapanmış dükkanlardan, Asya savaşı ile yapılan köle ithalinin ve Asya'da barışın kurulmasıyla savaş gereçleri yapımının durmasının küçük iş yerlerini nasıl yok ettiği görülebilir.

13.11.

Nepos ve Cato Halk Tribunu seçildiler. Doğunun yöneticisi, büyük, güçlü Pompeius böylece etkin ola-

rak politikaya giriyor. Adamı Nepos'a kuşkusuz Cato'nun kişiliği aracılığıyla küçük sayılmayacak ölçüde bir frenleme işlevi uygulanıyor. Asya parası su gibi aktı bugün, (anlaşıldığına göre biraz da Roma parası). C., dar kalçalı Bay Nepos'u daha görmedi. Asya'dakiler galiba demokrat yönetimin politikasından pek hoşnut değiller.

Bugün gene kargaşalıklar çıktı, bunlar Halk Tribun'ları seçimine çirkin bir hava getirdi. Aşağı Subura dolaylarında bir kaç aile kirayı ödeyemediklerinden evlerinden çıkarılmak istenince, bölge halkı direnişe geçmiş. Crassus'un icra memuru ve köleleri geldiğinde (bu kira evleri Crassus'un), Esquilina tepesine çıkan eğri büğrü, dar sokağı öfkeli kadınlar ve eşeklerle tıkanmış bulmuş. Bura halkı hayvanları, seçimlere adam taşımış olan bir nakliyecinin ahırlarından alıp getirmişler. Aralarında bir çok köle de bulunan kalabalık önceleri bu gülünç durumla dalga geçmiş ve yapılan şakalara biraz da öfkeli kahkahalarla gülmüşler. Kalabalığın içinde her seçim gününde olduğu gibi bir sürü de sarhoş varmış. Ama atlı polisler işe karışınca, eğlence hemen kavgaya dönüşmüş ve gerçek bir dövüş başlamış. Sonradan, Catilina'nın 'hücum gurupları' ve Demokratik Sokak Kulüpleri üyeleri oldukları anlaşılan gençler halkı sürekli olarak evlerin kapılarına doğru çekilmeye zorlamış ve üst katlarda oturanların polisin üzerine tencerelerini boşaltmalarını sağlamışlar. Kısa bir süre sonra da «eşekleri koruyun» sesleri arasında kiremit yağmuru başlamış. Uzun bir süre kan dökülmemiş olması garip, ama daha sonra korkunç bir kaza olmuş. Polisler atlarının üzerinde yokuşu çıkarlarken, tuzlu balık satan yaşlı bir kadın bir kapı aralığına doğru kaçarken balık sepetini düşürmüş. Sepet

eğri büğrü arnavut kaldırımından aşağıya, atlı polislere doğru yuvarlanmış. Bu balıkların değeri elbette bir kaç kuruştan fazla etmezmiş, ama kadın salt içgüdüyle sepetin arkasından koşmuş ve şaha kalkmış atların nalları altına yuvarlanmış. Geriye kadından yalnızca kanlı bir yığın kalmış. Bu olay yeteri kadar korkunçtu, ama daha da korkunç olan, başında önemsenmeyen bu durumun beklenmedik sonuçlar doğurmasıydı. Sepet - ne yazık ki demek gerekiyor - hiç zarar görmeden olduğu gibi kalmış ve halk, içinde üç zavallı tuzlu balıktan başka bir şey olmadığını görmüş. Bu olay bir kaç saat içinde büyük bir hızla bütün kente yayıldı. Herkes, bir insanın üç tuzlu balık için hayatını tehlikeye atmak zorunda kalmasından devlet katlarının sorumlu olduğunu kavradı. Catilina taraftarları akşama, ölen kadın için resmi bir cenaze töreni yapmak istediklerini açıkladılar ve halktan bu törene katılmalarını istediler.

Forumdaki barakalara saldırılmasının üstünden daha ancak iki gün geçti!

14.11.

Bir rastlantı sonucu Catilina'nın kampında ortaya çıkan para sıkıntısından haberim oldu. 'Karşılıksız teklifime' Caebio'dan daha bir cevap gelmediğinden (kardeşi yalnızca onun bu işe bir türlü inanmadığını söyleyebilmişti). Glaucos aracılığıyla ona yaklaşmaya karar verdim. Tabii Glaucos'a her şeyi anlatamazdım, onun için Caebio'nun bana biraz borcu olduğunu söyledim. Glaucos beni, içinde Caebio'nun da bulunduğu gurubun gidip geldiği, Sandalcılar sokağındaki yere götürdü. Caebio gelmedi, ama orada oturanlardan, - çoğu işsiz -, üç gündür para ala-

madıklarını öğrendim. Oranın havası oldukça sıkıntılıydı.

Glaucos 'yönetim' e ağız dolusu bir küfür savurdu. Partinin kasasında para bulunmamasını anlayamıyor. İşçilerin günlük ücretlerini aldıklarını, ama öte yandan da aylık ödentilerini düzenli olarak verdiklerini söylüyor. Evlerde, sokaklarda düzenledikleri toplantılardan da gelir sağlıyorlarmış. Onun gözünde pek önemli olan bu küçük paraların çok başka yerlerden sağlanan asıl büyük gelirlerin kaynağını gizlemek için kullanıldığını bilse, durumu kavrardı. Bu yüzden somurtarak:

«Parti kasasının çevresinde dolanan kodamanlarımız azıcık fazla yağ bağlıyorlar, olay bu!» dedi. «Catilina'yı bu konularda biraz aydınlatmak gerekiyor. Bütün bunlardan hiç haberi olmaz onun.»

15.11.

Biz de gene para sıkıntısına düştük. Bankalar kredileri kesmiş. Acaba Nepos'un bu işte bir parmağı var mı? 'Büyük Pompeius' Asyadan buraya kadar uzanarak banka kasalarının kapılarını mı kapatıyor? Ayaklanmaya karşı çıkmak zorunda olduğunu biliyor. Yoksa, acaba herkesin kesinlikle iddia ettiği gibi, bankalara bu sert kararı aldırtan, yerle bir edilen şu gülünç iki baraka olayı mı? Ve 'Mantar' gene Sicilya'da!

'Aşağı tabaka' dan insanların Catilina'ya ve onun başarıya ulaşacağına nasıl yıkılmaz bir inançları olduğunu, icra memurlarının en inatçısı olan Spicer ile bugün aramda çıkan can sıkıcı bir anlaşmazlık ortaya koydu. Büyük borçlar bir yana, (sanat yapıtları gibi), terzi, kasap vb., faturalarının ödenmesi gibi bir sürü ufak tefek alış verişle ilgili icra

emirleri almış. Küçük adamların şimdiden, fırtınadan önce kana susamış sivrisinekler gibi davranmaları oldukça ilginç. Hepsi Catilina'nın kazanacağına inanıyor. Catilina başa geçince bütün borçların silineceğini sanıyorlar. İşin gülünç yanı, bunun kasap hesapları için de geçerli olacağını düşünmeleri.

Praeneste'deki villayı alacaklılara duyurmadan satmaya çalışıyoruz. Nakit para peşindeyiz. Bir kaç Yunan heykelini - gerçekten değerli şeyler - dolaylı yollardan satabildim. Ama bu bir şey sayılmaz tabii.

Spicer güzel bir Hermes heykeline el koydurttu.

Böyle bir olay hemen yayılır ortalığa!

C.'nin yaşlı annesi Pompeia ile birlikte dün sayfiyeye gitmezden önce, belki altıncı kez C.'nin geçen ay kendisinden ödünç aldığı 400 Sestersi geri istedi. Bunun üzerine ona:

«Spicer'e bir şey vermezden önce annenize olan borcunuzu ödemelisiniz,» dedim. Bir an için gerçekten pek sıkıntılı göründü. Neyse ki, akşam eve 20 000 Sesters getirdi. Hiç yoktan iyi. Her sabah saat sekizde damlayan Spicer'in karşısına şimdi biraz daha kendimden emin çıkacağım.

Catilina kendisini Etruria'da Consul ilan ettiğinden, şimdi halk düşmanı olarak tanımlanıyor, (garip bir gecikme). Catilina ve taraftarlarının kafalarına ödüller kondu ve Cicero'nun meslektaşı Consul Antonius iki lejyonla üzerine gönderildi. Forum, Antonius'un bu işe atanmasını uygun buldu. Antonius'un atanmasından önce on derece düşen, hatta daha da düşmekte olan pay senetleri ilginç bir biçimde donduruluyor. Yalnız tahıl borsasında fiyat düşmeleri devam ediyor. Büyük tahıl satışları yapılıyor.

Günler dayanılmaz bir yavaşlıkla geçiyor. C. çoğu zaman Forum'da kendi işleriyle ilgili. Aldığı top-

raklar başını ağrıtıyor onun. Gene politikadan çekilmek istediğini söylüyor.

16.11.

Glaucos, Catilina'nın adamları arasında kimsenin aklına bile getiremeyeceği kimselerin olduğunu söylüyor. Senatörler bile varmış. Kendisinden daha fazla şeyler öğrenebilmek için söylediklerine inanmıyormuş gibi yaptım. O zaman bana, sözgelimi iki Consul'den birinin de ondan yana olabileceğine olanak görüp görmediğimi sordu. Gerçekten gırtlağına kadar borca batmış Antonius olabilir bu.

Bölge seçim yönetmenlerinden ikisi burada. Acaba gelecek yıl Praetorluğa adaylığımızı mı koyuyoruz? Gülünç şey! Kim bize adaylık için parasını teslim eder? Bu memuriyetler salt sonradan elde edilecek eyaletler için satın alınır, ama insanın parası yok yere tükenir bu işte ve Praetor, sözgelimi, yalnızca bu iş için yaptığı harcamaları çıkarmak amacıyla eyaletinden biraz faydalanmaya kalksa, memuriyeti kötüye kullanma gerekçesiyle mahkemeye düşer, - özellikle hele Senatoda demokrat olarak tanınıyorsa! - C. bugün söylediğinde haklı:

«Yeni villaları, yağlı memuriyetleri ve Caelia'yı (şimdi peşinden koştuğu hoş bir kokot!) bir süre için aklımızdan çıkarmalıyız, Rarus.»

Para kaynaklarının birdenbire bütünüyle kesilmesinin nedenlerini ortaya çıkarmak için elinden geleni yaptığını biliyorum. Alexander'in dediğine göre Crassus'un ilişkisi olan bankalar ona cevap olarak çelişkili nedenler gösteriyorlarmış. Yalnız apaçık ortada olan bir şey var; o da Kent Yönetiminin sürekli olarak Cicero tarafına geçmesi. Demek ki, bir

yumuşama işareti vermiş olan Senato ile barışma söz konusu. (?) Bir kaç banka C.'ye diyor ki:

«Siz gerçekten hâlâ Catilina'nın ılımlı bir diktatörlüğüne, siz ve arkadaşlarınız tarafından yumuşatılmış bir diktatörlüğe umut bağlıyor musunuz? Yoksa sanıyor musunuz ki, Forum Kahvesi'nden siz Bay Caesar'ın diktatörlüğü bekleniyor? Bir gün Capitol'deki (*) koltuğa oturunca ayak takımını akıllandıracağınızı mı umuyorsunuz? Bu kadar saf olmayın canım!»

Ve herkes hâlâ o uğursuz baraka saldırısından söz ediyor.

16.11. (gece)

Gece eve geldiğimde Subura'da, bizim evin önünde bir kalabalık vardı. Kentin kenar mahallelerinden gelmiş, aralarında bir sürü genç bulunan ayak takımından serseriler; en az 200 kişi. C.'ye küfür ediyorlardı. Açlıktan bir deri, bir kemik kalmış, omuzlarında Tiber'in çamurları olan bir adam kapının yanındaki Prometheus heykeline tırmanarak o eski, gülünç suçlamaları bağırıp çağırmaya başladı; kendilerini seçimlerde kandırmışlar, vb. Eve girebilmek için arka taraftan dolandım. Kapının kırıldığını ve serserilerin içeriye girdiğini duyduğumda Atrium'u geçmek üzere koşuyordum. Birinci katın merdiveni başında, - ayrıca görünürlerde kimse yoktu -, C. kimonosunun içinde çarşaf gibi bembeyaz olmuş duruyordu. Önce söylediklerimi hiç anlamadı. Yalnız aşağıdaki korkunç gürültüyü dinliyordu. Atrium'u yerle bir ediyorlardı. Onu kolundan çektim, kafası hâlâ arkaya dönük peşimden geldi. Yatak odasının kapı-

---

(*) **Capitol:** Eski Roma'nın dini - politik merkezi olan 'Kapitol' kalesi. - ç. -

sında Caelia duruyordu; o da korkudan bembeyaz kesilmişti. Önünden koşup geçtik. Şimdi serseriler artık merdivenleri çıkmaya başlamışlardı. Evdeki uşaklardan kimseler görünmüyordu ortalarda. Arka merdivenden aşağı indik, sütunlu koridoru geçtik. Odama geldiğimizde kalabalığın ön bahçede tepinip bağrıştığını duyuyorduk. Korkunç bir beş dakika geçti. Daha sonra kapının önüne geldiler. Karanlıkta C.'yi dosya dolabının arkasına ittim. Adamlar, ellerinde Atrium'dan aldıkları meşalelerle odaya girdiler.

«Buraya girdi,» dedi bir ses, «içerde olmalı.»

Tekmelerle amforayı devirdiler, parçalandı. Sonra dolabı kenara çektiler. C. orada büzülmüş, kimonosunun önü açık, duruyordu. Gülüşmeler, aptalca şakalar yükseldi. O arada ben de bir yumruk yedim.

«Seçim paralarını ne yaptın, alçak düzenbaz?»

Onu öne doğru sürüklediler, kimonosu parçalandı. Suratına tükürüyorlardı. Ağaç gibi iri yarı bir herif onu iki kolundan tutarak aşağı doğru bastırıyor, diğerleri de üstünde kalanları çekip parçalıyordu. Sonra bir temiz dövdüler.

«Bir-daha-çalacak-mısın?» diyorlardı durmadan ve vurdukça hep aynı tümceyi yineliyorlardı.

Sonunda gittiler. Yere çökmüş olan C., sarı kimonosunun bir parçasıyla üzerindeki tükürükleri siliyordu. Kokulu su getirmek için hemen yukarı koştum. Caelia bu arada giyinmiş; dokunmamışlar ona. Ama benimle beraber aşağıya, C.'nin yanına inmesine izin vermedim. İstemeyerek gitti. C. uzun süre, kendisine Caelia'nın gittiğini söyleyene dek yukarıya çıkmak istemedi. Yarım saat sonra Praetor'luktan memurlar geldi. Biz davacı olmadık. Dava açmamaları için onların da eline biraz para sıkıştırdım.

Bütün bu olaylar süresince kölelerden hiç biri ortaya çıkmadı, içlerinden biri olsun efendisini korumadı, kimse onu sormadı. Sabahleyin hipodroma kaçtıklarını ve serseriler gidinceye kadar orada beklediklerini öğrendim. Ne günler!

17.11.

Atrium'u tam bir harabeye çevirmişler. Orasını toplayan köleler pek bir afallamış görünüyorlardı. Görüşme saatini iptal ettik tabii.

Yemekten önce Caelia'ya bir mektup götürdüm. Umarım dilini tutar. Öğleden sonra Clodius 'usulen' sokak kulüpleri adına özür dilemeye geldi. Haftalardır buralara uğramamıştı; herhalde C.'yi ziyaret etmeyi kendisi için tehlikeli görüyordu. Kendisini yıkılmış koridorlardan geçirdim, hiç bakmadı bile.

C. ile iki saat yalnız konuştular. Sonra gidip Alexander'i getirmek zorunda kaldım. Birlikte içeri girdik.

C. sıkıntılı, bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Clodius önündeki toprak çanaktan zencefil yiyordu. Alexander içeri girince şöyle bir kafasını kaldırıp baktı. Onlara bir gece önce olanları anlatmıştım, bu konudan bir daha söz açılmadı. Ömrümde gördüğüm en garip olaylardan biri oldu: C. katı bir saptama yaparak konuşmaya başladı. Forum'da dönen dolapların artık Roma halkının canına tak dediğini ve verimsiz, aldatıcı seçimlerle yorgun düşürüldüğünü söyledi. Halkın arasında yepyeni güçler kıpırdanmaya başlamış. Sokak kulüplerinin yeniden kurulması, Romalı'ların yönetimi kendi ellerine almak istemeleri demekmiş. Başkentte çıkan olaylar belki akıllıca bir yönetimin tasarlanmış atılımlarını önlüyor, sorumsuz, taşkın kişiler şurada burada gerçek halk hare-

ketine katılıyorlarmış, ama halk arasında rastgele başgösteren ölçüsüzlükler burada yeni bir olayın başlangıcını kanıtlıyormuş. Bu güç, ileri demokrat çevrelerde küçümseniyormuş, çünkü oradakiler bankaların çevirdiği dolaplarla ve en çok derneklerin beceriksiz arabuluculuğuyla ilgileniyorlarmış. Oysa Kent Yönetimi ve meslek birlikleri Roma demek değilmiş.

«Uzun bir süre seçmen oylarının birer silah olduğunu sanmıştık,» dedi ciddi bir sesle. «Evet, bir gerçek bu, oylar silahtır, ama seçmenler için değil. Seçmen için kendi oyu bir maldır. Onlar için oy, bir silah yapımcısı için bir kılıcın silah olması kadar silahtır. Onu kullanmaz, satar. Yapımcı yaptığı malı, kılıcını sattığında, alıcı bununla satıcıyı hiç güçlük çekmeden öldürebilir. Seçimler bütünüyle bir dalaveradır, demokrasi artık bundan yararlanamaz.»

Alexander kendi eski savını, yani demokratik programın yalnız seçim yoluyla gerçekleştirilemeyeceğini, C.'nin ağzından şaşkın bir hayranlıkla dinledi.

C. son derece kendinden emin ve açık konuşuyordu. Uçurumun kenarına itilmiş Roma vatandaşının kendi politikasını kendisinin yapacağı zaman gelmiş. Oy hayvanı politika yapamazmış. Seçmen sürülerinden demokrat guruplar meydana getirilmeliymiş. Clodius'un yönetiminde olan sokak kulüpleri hücum gurupları olmalıymış. Alexander derneklerin işsiz üyelerini kazanmalıymış. Bölge seçim yönetmenlerinin listeleri de elde edilmeli, kendi taraflarını tutmalıymış. Yönetmenler hâlâ kızgın olmalıymış. Belki şimdi dernek kodamanlarının alaycı sözlerine katlanıyorlarmış. Bu beyler yaptıkları seçim anlaşmasına göre üyelerin rüşvetlerinin verilmesini istediklerini söylerlermiş. Oysa basit bir seçmenin alda-

tılmasından ötürü kizgınlığından yararlanmalı ve ona, Kent Kulüplerinin, Forum'daki demokratik beylerin kendisini nasıl alçakça dolandırdıklarını anlatmak gerekirmiş. Bankaların düzenbazlıkları hiç sakınılmadan ortaya dökülmeliymiş. Catilina taraftarlarından aşağı kalınmamalıymış. Onlarla ilişkiyi C. kendisi kuracakmış.

Her ikisiyle de, Catilina'nın kendisi ve olayı yürütenlerle önceden olduğu gibi şimdi de ilişkilerinin sürdüğünü, hatta seçimden sonra onlara paraca yardımda bile bulunduğunu açıkladı.

Daha sonra bütün ayrıntılarıyla silahlanma konusuna geçildi. Eski Sokak Kulüplerinin silahlarının büyük bir bölümü durmaktaymış. Farelerin delikler açtığı döşeme tahtalarının altında, artık kullanılmayan su borularının içlerinde saklıymış silahlar. Ayrıca boş buğday kilerleri de öyle sanıldığı gibi bütün bütün boş değilmiş. Eski paçavralar bazı evlerde yalnızca toprak tabanı örtmek için kullanılmıyormuş. Gymnasium'un duvarlarını yıktırıp aralarından güzelce yağlanmış kılıçlar çıkarttıracağını düşündükçe 'Biryantin Kafa' nın yüzü aydınlanıyordu. Yeterince silah vardı, bunlar Catilina'ya verilebilirdi. (Tabii bu iş büyük bir dikkat ve kesinlikle yapılmalıydı.)

Tutulan yolun tehlikeli bir yol olduğu konusunda görüş birliğine varıldı. Yani bu, gerekirse Kent Yönetimine karşı yürüyüşe geçmeyi göze almaktı. Çok büyük bir dikkat gerektiriyordu. Buğday ticaretiyle ilgili olarak şu anda Sicilya'da bulunan Crassus'a alınmış olan bu gizli kararın ayrıntıları anlatılmamalıydı ki, gerektiğinde hiç bir şeyden haberi olmadığını söyleyebilsindi. C. şu sıralarda sevilmezliğinden ötürü yalnızca Sokak Kulüpleri başkanlarıyla görüşecek ve dışa karşı tarafsız bir tutum takı-

nacaktı. Belki Cicero'ya bile yanaşmayı deneyeceğini söylüyordu.

C. bütün bu konuşma süresince durmadan bir aşağı, bir yukarı dolaşıp durdu, ama onun niçin oturmadığını bir tek ben biliyordum.

Bu konuşmaların tümü çok kötü göründü bana. C.'nin her olaydan bir şeyler öğrenebilme ve her şeyden yeni bir şeyler yaratma yeteneği, en tatsız olayları bile gerçek anlamlarıyla görebilmesini ve bunları politik etki alanları içinde değerlendirmesini sağlayan ondaki bu us duruluğu ne denli insanı baştan çıkarıcıysa, - o keskin bakışı, tepinen güruhun yalnızca halkın bozuk, biçimsiz bir kopyası olduğunu, dün akşamki bir kaç kışkırtılmış patırtıcının ardında, kendi gücünü anımsayan Roma kentsoylusunun tedirginleşen büyük kişiliğinin durduğunu nasıl da çabuk gördü! -, acele verdiği kararlar da o denli tehlikelidir.

18.11.

Bizim de büyük bir felakete sürüklendiğimiz apaçık ortada. Şu veya bu biçimde bize, politik nedenlerle büyük ölçüde gelen paralar kesilirse, şimdi olduğu gibi evde hemen para sıkıntısı baş gösterir. Yani temelimiz hiç bir zaman sağlam değil. Evvelki gün gelen 20 000 çabucak tükendi. Tenekeci peşin parayla çalıştığından su boruları seyisler tarafından onarılıyor, (hem de Başrahibin evinde!) C., kendisini, yarım milyon isteyen arsa işi için sıkıştıran memurları öğleye kadar atlatmak zorunda. Sabah erkenden sayfiyeye gidip annesi ile Pompeia'yı almak istiyordu, ama sonra büyük bir bankadan bir mektup geldi ve hemen arkasından bir kaç bey belirerek kendisiyle iki saat kadar görüştüler. Benimle Mucia'-

ya bir mektup gönderdi. Öğleden sonra Mucia geldi. Bu arada C. Clodius'a gidip Pompeia'yı getirmesini rica etmişti. Ancak kadınları gece yarısından önce getirmemesini sıkı sıkıya tembih etti.

Sonra Mucia ile yemek yedi. (Beğenmedim, çok yaşlı!) Bu arada bankadan bir adam Atrium'da boşuna C.'yi bekliyordu. C. öfkeli bir suratla dışarıya çıkarak, sudan bir neden bulup adamı sepetledi. Belki Mucia, Pompeius'un kendisine gönderdiği her mücevheri okutmaktan bıkmıştır. Her şey tam bir ahlaksızlık!

C.'nin 20 000'i nereden bulduğunu bilmek isterdim. Servilia'dan mı? Ama o boksörle arasında geçenlerden sonra kocası her kuruşun hesabını soruyormuş. Cynthia olamaz, C.'ye kızgın. Tertulla mı acaba? Evet, Tertulla olabilir.

19.11.

Clodius hanımlarla bugün öğleyin Campagna'dan döndü. Pompeia, Clodius'un kendisiyle yalnız saçma sapan şeyler konuştuğundan yakındı, yorgun görünüşünden ötürü C.'ye acıdı.

C. beni, Cicero'nun da bulunduğu yemekli, dinsel bir şölene götürdü. Cicero'nun C.'ye karşı tutumunu oldukça yakından izleyebildim. Birbirlerini çocukluklarından beri tanıyorlar. Cicero o zamanlar herhalde oldukça yoğun bir biçimde duymuş olduğu soyluluğa karşı saygısının hâlâ üstesinden gelememiş. C. onunla, aşağı tabakadan bir kimseye takındığı o sevimli tavrıyla konuşuyor, (ama Alexander'e karşı öyle davranmıyor örneğin; onu önemli bir insan olarak görüyor.) Daha sıra istiridyedeyken alçak bir sesle edebiyat üzerine tartışmaya başladılar ve C., Cicero'nun bu kadarcık tartışmayla yetinmek istemediğini bile

bile konuşmayı kesti. Bunun üzerine 'büyük adam', 'doğudaki savaş' konusuna geçti:

«Yirmi iki diktatör devrildi!» dedi büyük bir hoşnutlukla. «Dünya uygarlaşıyor. Düşünün bir kere, bu yirmi iki kıralın yönetiminde yaşayanlardan hiçbirinin hakları korunmuyordu. Her gün, ister yüksek tabakadan olsun, ister alçak tabakadan, her tür insan mahkemeye çıkarılmadan idam edilebiliyordu. Roma kartallarının dikildiği yerde böyle bir şey olamaz. Belki kuşun tüyleri bakımsız, darmadağınık ve kendisi aç, ama gene de onda bir hukuk anlayışı var. Bir kimsenin, alçak yada yüksek tabakadan olsun, ancak bütün yurttaşların onayı alındıktan sonra ipe çekildiği başka bir devlet yoktur yeryüzünde.»

Servetinin nerdeyse temelini meydana getiren bölümünü Efes'e yatırmış olduğu ve paraca Pompeius'un Asya'da yürüttüğü düzene sıkı sıkıya bağımlı olduğu biliniyordu. Gümrük keseneklerinin yükselmesinden başka hemen hiç bir şey düşündüğü yoktu. Daha sonra Asya kültüründen övgüyle söz etti:

«Kitaplar ele geçirdik, sanat yapıtları, sanat anlayışı, ülküler, düşünler... Asya'yı boyunduruk altına aldığımız söyleniyor. Derim ki; asıl söz konusu olan, boyunduruğuna girmiş olduklarımızı kendi boyunduruğumuz altına almış olmamızdır. Bizim iyi yürekli Pompeius'un takımı bana biraz yetersiz görünüyor. Kadrosundaki asker ve iktisatçı sayısı çok fazla, buna karşılık edebiyatçı ve sanatçı çok az. Ben, - doğru olarak anlaşılmasını rica ederim -, gerçekçi bir politikacı olarak pratik açıdan konuşuyorum. Bizim Cato'lar ve Catullus'lar 'söz' ü kiraya verdiler. Bu beylere göre, yalnızca kitapları atıp savurmayı bilen bu tür insanlar gerçekçi politikacılardır. Ger-

çekçi politikacılar baş yapıtların dışında kitap okumazlar.»

Jupiter Tapınağının Curator'u (*) yaşlı Catullus ile ilgili bir fıkra anlatarak onun, Pompeius'un göndermiş olduğu iki altın tanrı heykellerinden hemen şişmanını seçmiş olduğunu söyledi.

Benim de onlarla birlikte yememe izin verilseydi, herhalde Cicero'nun esprileri daha çok hoşuma giderdi. Bu yüzden onun yaptığı şakalardan çok yediği enginarlara ilgi duyuyordum. Bu adam bana hasta bir balığı ansıtıyordu. Son derece şakacı, davranışları yeterince canlıydı, ama gözleri hep ölüydü. Yaptığı esprilerin etkisini bekliyor ve yeterince ilgi görmediğini anlayınca çok üzülüyordu. Ayrıca, sanki söylediklerine diğerlerinin inandığından hiç bir zaman emin değilmiş gibi bir direnç gösteriyor. Ortaya koyduğu bütün o 'her şeyi bilirliliği' de bundan daha başka türlü değildi. Onun bu her şeyi bilirliliği, son bir bilgiden, belki de her şeyi kökünden değiştirebilecek son bir belirtiden, bir ipucundan yoksun olan bir maliye uzmanının bilirliliğiydi. Kuşkonmaz başıyla doldurulmuş ardıç kuşlarından birini yerken kuşkonmazlar koluna düşünce hemen bırakarak av eti kıymalarına yöneldi. C.'ye de tıpkı bu ardıç kuşuna davrandığı gibi davranıyordu. Her ikisi de onun için korkunçtu, (ikisi de doldurulmuştu çünkü.) Elbette C.'nin hâlâ Catilina'cılarla ilişkisi olduğunu biliyordu.

C. konuşmayı ustalıkla günlük olaylara getirdi. Cicero'yu ayın 8'inde Catilina'cılara karşı çektiği söylevden ötürü kutladı ve üç kap yemek süresince söylevde geçen, Cicero'nun dilbilgisine dayanan cesaretiyle ilgili birkaç dönüş üzerinde konuştular. Ca-

---

(*) **Curator:** Bir kurumun yöneticisi. - ç. -

tilina'nın Roma'dan kaçışına değinildi. Bu arada Cicero'nun önemli bir sözü dikkati çekti:

«Catilina kentten ayrılmakla sahneden çekilmiş oluyor. Artık kimse onunla pazarlığa oturmaz. Oysa onun amaçları pazarlığa dayanıyordu, eyleme değil. Ayaklanmayla tehdit de bir ticaret gereci olabilir. Ama ayaklanmayı gerçekleştirmek yıkımdır.»

C., Consul'ün cumhuriyet için elde ettiği kazançlara Senato'nun yeterince değer vermediğinden yakındı. Bu arada, - şimdi nasıl olduğunu anımsayamıyorum -, bir punduna getirip, kendisinin eski bir tanıdığıymış gibi, Fulvia'nın adının da konuşma sırasında geçmesini sağladı ve Cicero bu dolaylı belirtiyi güvensiz bakışlarla yakaladı. Meyvalar yenirken Cicero rahat ve aldırmaz bir tavırla, 'Catilina'cıları pek şaşıracakları bir olayın beklediğini ve bu olayın gölgelerini kısa zamanda herhalde dünya malına eğilmemiş bayların üzerine düşürebileceğini' belirtti. Ne yazık ki, C.'nin gölgelerini buralara kadar getirdiği şu 'şaşırtıcı olay' üzerine daha ayrıntılı bilgi vermedi.

Şölenin sonunda sıra peynirlere gelince, C. toprak sorununa da şöyle bir değindi. C., çiftçinin insan yaşamına yakışmayan durumunu açık bir dille anlatırken, Cicero kendisini dikkatle izliyordu. Ama bu konuda da gene belirsiz, ortalama bir tavır takındı. Toprak reformuyla ilgili demokratik önerileri zaten bir kere söz konusu etmişti; görüşlerini değiştireceğe benzemiyordu. Sicilya buğday firmalarıyla aralarında pek sıkı-fıkı bir dostluk vardı.

(C. eve dönerken yolda bana: «Etruria'lı bir koyun çobanı kadar bile yurtseverliği yok,» dedi. «Toprak sorunu konusunu açtığım zaman bana nasıl baktığını gördünüz mü?»)

Eski dostluklarını ve birbirlerine olan güvenlerini belirterek ayrıldılar.

20.11.

Clodius ve Alexander yeni kurulan Sokak Kulüplerinde yeraltı eylemlerine başladılar. Kulüplerde tam bir birlik havası varmış. «Bankaların ihaneti» sloganı iyi etki yaratmış. Alexander şöyle anlatıyor:

«Millet sanki baskıdan kurtulmuş gibi. İşsiz bir deri işçisi bana: 'Silah gerek bize, seçim değil!' dedi. 'Seçimler olduğu zaman oyumu satmak zorundayım, yoksa evcek açlıktan ölürüz. Ama bir demir parçasıyla onların kafasını kırabilirim.' Sıradan bir arabacı da şöyle sordu: 'Pompeius sanki doğuyu seçimle mi kazandı?' Her yerde yepyeni güçler kımıldanıyor.»

Üyeler önceden olduğu gibi şimdi de harcamaları kendileri karşılıyorlar. Toplantı salonları kiralamak ve eylemlerini yürütebilmek için ellerinde kalan son kuruşlarını da harcıyorlar, evlerindeki bir kaç parça eşyayı satıyorlar, kira için borçlanıyorlar, vb.

Gerçekten Alexander'in olaylara pek özgün bir bakışı vardı. Hele onun bir eşek yükü sopa yedikten sonra halkın ne duruma düşürülmüş olduğunu salt içgüdüsüyle kavradığı da düşünülürse! Ne de olsa kendisine köklü bir nefret gösterilmişti. Bu nefretin, halkı kendisinin ödeyeceği bir politika yapmaya güçlü kılabilecek duruma getirmesini gene kendisi bulup çıkarmak zorundaydı. İşte, elinde hiç bir gereç olmadığı şu anda bir hiç için savaşmaya, (hem de büyük kitleler halinde!), hatta savaş gereçlerini bile kendileri ödemeye hazır insanlara rastlamıştı. Bir bakışta gördü! Bu bir sezgiyle kavramadır!

Ayrıca haftalardır Catilina'cılarla çok yakın bağlar kurulmuştu. Silahların birliklere ulaştırılması için yönetimin buyruğunu beklemediler.

20.11. (gece)

C.'nin 20 000'i nereden bulduğunu biliyorum şimdi. Tatsız bir olay meydana geldi. Kitaplığa girdiğimde 'Baldır', kuşkusuz bir subay olan toz toprak içinde bir yabancının yanında oturuyordu. C. ise kireç gibi bembeyaz bir yüzle şöminenin yanında duruyordu. 'Baldır' elinde bir kitap açacağıyla oynayarak gülümsedi; sırtımdan soğuk terler boşandı. C. bana dönerek tutuk bir sesle, hani şu adrese geçen hafta 22 000 Sesterslik bir çekin gönderildiğini hatırlayıp hatırlamadığımı sordu. Tabii 'evet' dedim. 'Baldır' subaya baktı, subay da yalnızca:

«Anlaşılan burada bizim başarımız hesaba katılmıyor,» dedi. Demek ki Catilina'nın adamlarından biri! Onun bu tehdidi C.'yi, Forum'da sık sık görüştüğü 'Baldır' ın sırıtmasından elbette daha az etkileyecekti.

Cicero'nun kahinliğini yaptığı şu «şaşırtıcı olay» la ilgili hiç bir şey öğrenememiş olmamız da çok kötüydü. Alexander bile bu konu üzerine bir şey bilmiyordu. Alexander'in her zaman haklarında bir çok bilgiler edindiği meslek birlikleri, herhalde bizimle yakın ilişkisi olduğu için özellikle son zamanlarda onu da oturumlarına almıyorlar.

21.11.

C.'nin Sokak Kulüpleri Başkanlarının toplantısına gitmek nereden aklına geldi, bilmiyorum. 'Biryantin Kafa' ya güvenmiyor mu yoksa? En azından kendisinin orada olmayacağını biliyordu. Tahtıreva-

nı iki sokak önce durdurduk. Toplantının yapıldığı bodrumda önce pek iyi karşılanmadık. Bir örgüt sorunu görüşülüyordu. C. bir kaç öğüt verdi, bu öğütler iyi karşılandı. Ancak C., burada görüşülen amaçların gerçekleştirilmesi için kendilerine para bulmayı teklif edince garip bir biçimde, hiç beklenmedik korkunç bir olay meydana geldi. Kötü havalandırılmış yarı karanlık salon iki dakika içinde tam bir tımarhaneye döndü. C.'ye karşı içlerinde biriken güvensizlik birden ortaya dökülüverdi.

«Gene mi para teklif ediyor?» diye bağrışıyorlardı.

«Ne biçim paraymış o öyle?»

«Şimdiye kadar işlerimizi büyük paralar olmadan yürüttük biz!»

«O buraya gelir gelmez şu pis paraların ortaya dökülmesi mi gerekiyor?»

Bazıları olayı yatıştırmaya çalıştı, ama üç-dört kişi ellerindeki şarap testilerini C.'nin kafasında kırmak için üzerine yürüdü. Daha geçenlerde meydana gelen olayın burada da yineleneceğini görüyordum ki, Clodius'un temsilcilerinden aklı başında bir başkan elindeki şarap testisini lambaya fırlatıp, karanlıktan yararlanarak bizi dışarı çıkardı.

Para teklifi üzerine gösterilen bu nefret dolu tepki pek dokundu, acıklı geldi bana. O anda C.'nin, kasabın faturasını bile ödeyecek bir kaç Sestersi olmadığını, salt doğuştan gelen görkemliliğiyle ve kendisine hava vermek için «paralar» önerdiğini biliyordum!

Bu günlerde şansı pek kötü gidiyor.

22.11.

Catilina'cılar, kasalardaki para toplamları düş-

tükçe, birliklerin moralini yükseltmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar. Her türlü küçük fırsatları değerlendirerek becerikli bir şekilde para sağlıyorlar. Geçenlerde Subura'da korkunç bir şekilde ölen tuzlu balık satıcısı kadının cenaze töreninde genel bir sempati kazandılar. (Yalnızca sokaklarda para toplamadaki gelişme değil, başka alanlarda da gösterdi bu kendini.) Bugün C.'ye, Forum'daki Ticaret Odasının yemeğine kadar eşlik ederken, cenaze alayının çevresinde toplanan kalabalık arasından geçmek zorunda kaldık. Catilina'cılar, «Tuzlu balıkla geçinmek zorunda olan herkes katılsın!» parolasını yaymışlardı. Cenaze alayı tek sözcükle; korkunçtu. Şimdiye kadar zafer alayı düzenlemiş kumandanlarınınkinden çok daha uzundu. İçinde ölünün küllerinin bulunduğu kabın hemen arkasından balık sepeti taşınıyordu. (Bu durum, Demokrat Cicero'nun polisinin şu sepet kadar bile güçlü olmadığını, polisin inanılmaz derecede halka karşı yabancılığını gösteriyordu.) Sepetin çevresinde doğan heyecan çok büyük ve kendine özgüydü. Evlerinden çıkartılan beş, altı aile, - şimdi Crassus'un tabii onlara gene evlerinde kalmalarına izin vermesine karşın cenaze alayına katılmışlardı -, sanki onlar da mezara gömülecekmiş, yada en azından Tiber köprülerinin altına götürülüyormuş gibiydiler.

Cenaze alayının arasından bir gedik bularak sıyrılabilmek için bir saatten fazla beklemek zorunda kaldık. Tanınmadığımız halde, salt senatör tahtırevanlarında görülen erguvan renkli etekler yüzünden ardımızdan düşmanca bağrışmalar yükseldi.

C.'nin şölende çektiği söylev beklenmedik bir sonuç doğurdu. Konuşmasındaki temel tutum şöyleydi:

«Dünyanın Başkenti, kenar mahallelerin ortasında birkaç yönetim yapısından meydana gelmektedir. Kentin bir-iki toplantı salonu, tapınakları ve bankaları, sefalet çeken insanlarla tıka basa dolu, her yanı ayrı ayrı dökülmekte olan bir kira evleri deniziyle kuşatılmıştır. Savaş, işlenilmiş bir cinayettir. Bu savaşta yenik düşenler yirmiiki Asya kıralı ve Roma halkıdır. Baylar, dünyanın başkenti sizlerden başka bir de işsizleri barındırmaktadır. Günün birinde bu işsizlerin tutacakları iş sizleri çok şaşırtacaktır. Demokrasiyi yöneten beyinler artık kitlelere anlayışlı olmaları için öğütler verebilecek durumda değildir. Ve siz hâlâ, para keselerinizin başına bir felaket gelmesin diye ellerinizi üstünde tutuyorsunuz! Yarın bunlar sizin ellerinizden alınacak, hem de keselerinizi koruyan ellerinizle birlikte! Baylar, silahlı bir ayaklanmanın eşiğinde bulunuyorsunuz!»

Bu söylev o kadar açıktı ki, Asya Ticaret Bankasının başı Manius Pulcher C.'yi şu sözlerle başından savdı:

«Sizin şu ayaklanma hikayeniz de, tıpkı Crassus'un ayaklanmayı silahlandırması kadar silahlıdır, dostum!»

Bunun üzerine C. yeniden, işsiz halkın çektiği sefaleti uzun uzadıya anlatmaya başladı. C.'nin bu yakınmalı betimlemesini kuvvetlendirmek için bir kaç banker kesin rakamlarla kendisine yardım etmeye kalkınca her yandan gülüşmeler yükseldi. C. bembeyaz kesildi ve konuşmasını yarıda bıraktı. Ama şansı vardı. O anda kentteki durumu daha bir kesinlikle aydınlatacak bir olay meydana geldi.

Yemeğe yeni başlanılmıştı ki, dışardan boğuk gürültüler duyuldu. Tuzlu balık satıcısı kadının gömme törenini tamamlayan cenaze alayı, Forum üzerin-

'den geri dönüyordu. Artık yavaş yavaş bu tür gürültülere alışıldığı için şölene katılanların hiçbiri rahatını bozmadı. Ama birden yapının duvarına vurulduğu duyuldu ve bir kaldırım taşı dar bir pencereden içeri, tam masanın ortasına, içinde ton balığı bulunan kristal kasenin üzerine düştü. Sofrada kimse yerinden kımıldamadı. Lüks salonda birdenbire büyük halk kitlesinin uğultusu yayıldı. Bunun dışında başkaca bir şey olmadı.

Dışarda alayın yoluna devam ettiği duyuldu. Bağrışanların ne söyledikleri anlaşılmıyordu. Ancak kristal kasenin içindeki taştan bazı ipuçları çıkarılabilirdi. Köleler taşı uzaklaştırdıklarında Forum yeniden sessizleşmişti. Yemeklerin getirilmesine devam edildi, ama gerçekte kimsenin iştahı kalmamıştı. Peynirlerin yenmesinden sonra hava yeniden biraz düzelmişti; bu kez gene beklenmedik bir şey oldu. (Büyük bankerlerin gırtlağına kadar borca batmış oğullarıyla, vb., pek parlak ilişkileri olan Mummlius Spicer'den öğrendim. Benim C.'nin işlerine ancak gerilerden şöyle bir göz atabilmem utanç verici bir durum!) Peynirden sonra Pulcher usulca C.'nin kolundan tutarak başka bir odaya götürdü. Orada bulunan bir çok efendinin yanında kendisine:

«Sizin şu ayaklanma tehditlerinizin bizi fazla ilgilendirmediğini anlamış olmanız gerekir,» demiş. «Zaten yasalara aykırı görünen kulüplerinizin silahlanmış olduğunu söylüyorsunuz. Kendi kendime onların nasıl silahlanmış olabileceklerini soruyorum. Karşılık vermenizin gereği yok. Ben yalnızca düşüncelerimin gelişimini izliyorum. Huzur ve düzeni silahla güvenlik altına alacak öğeler için para yardımı istediğiniz anlaşılıyor. Ancak dingin ve düzenli insanlar ne her iki Asyanın ekonomik denetimini, ne yer-

leşme amaçları için toprak, ne köle alımı için devlet kredisi ve ne de işsizleri yerleştirme görevlerini elde edemezler. Silah dingin ve düzenli insanlar için yalnızca bir lükstür. Para bozdurulan kulübelerden birinin hücuma uğraması, balık satan bir kadının törenle gömülmesi, yada bankalar aleyhine söylevlerin çekilmesi buradaki bazı arkadaşları sinirlendirebilir, ama herkesi değil. Hatta bir kaçı, tutulacak defterlerin yarı denetilebilmesi şartıyla bugünkü düzene karşı olan tedirgin insanları paraca destekleyebilir; yalnız, defterlerin denetilebilmesi şartıyla diyorum, çünkü bugünkü ekonomik durum toz pembe olmaktan çok öte. Dostum, kabaca söylemek gerekirse: Özel işlerinizi, - ki gerçekten bu tür bazı işleriniz olmalı -, tek başınıza yoluna koymanız gerekirdi. Bu tür işlere karıştırmamalıydınız onları, hiç bir zaman iyi sonuç vermez.»

C. öfkesinden kendinden geçerek oradan ayrılmış. Ama bu öneriyi de kesinlikle geri çevirmemiş.

23.11.

Aydınlatıcı bir nokta: Senato, yedi tepenin vadilerinden öylesine sert esen karanlık fırtınada şimdiyedek bir kale gibi durmuştu. Ama bu kale artık anlaşılan sallanmaya başladı.

Asyadan gelen beyin Tribun'luğa geçişiyle (10 Aralıkta) ne tür istekler ileri süreceği sızan haberlerden anlaşılıyor; son derece şaşırtıcı: İtalya'da düzenin yeniden kurulması için Pompeius'un lejyonlarıyla geri çağrılmasını istiyor. Yüksek efendiler karşılıklı birbirlerini ziyaret ederek tahtırevanlarının içinde görüşüyorlar. Genel bir çalkantı var. En az yirmibeş ton yağ erimiş olmalı. Catulus'un çiftliğinde Cato takımı, birden değişen durumla ilgili olduk-

ça hareketli bir görüşme yaptı. Babalarımızın korku çığlığı şöyle: Bizi bu kurtarıcıdan kim kurtaracak?

23.11. (akşam)

Beynimden vurulmuşa döndüm. Caebio kayboldu. Annesine hiç bir şey söylemeden gitmiş. Ama annesi onun Catilina birlikleri arasında, Etruria'da olduğundan emin. Yeniden o depolara gidecek kadar alçaldım. Kesinlikle bilmek istiyordum. Rufus da gitmiş.

Daha yazıcı söylemeden anladım.

Her ikisi de iki hafta önce işten çıkarılmışlar. Depo yönetimi onların yerine köleleri koymuş.

Her şey bitti.

24.11.

Senato Catilina'ya karşı öldürücü bir darbe indirdi! Bu geceden beri halkın bir numaralı adamı Senato Partisinden Bay Cato! Düşünün bir!

Sabahın erken saatlerinde C. ile Crassus arasında son derece sert bir tartışma oldu. Bütün geceyi ayakta geçirdiği anlaşılan 'Mantar', aksıra tıksıra içeri girerek C.'yi kılıç dersinden çağırttı.

«Ne zamandan beri Roma'dasın?» diye sordu C. düşmanca. Crassus bu soruya hiç karşılık vermedi. Daha Atrium'dayken havayı koklayarak Senato'nun gece oturumu yaptığını ve Cato'nun buğday bağışını yeniden kabul ettirdiğini bildirdi.

«Şimdiden buğday bağışı mı?» diye sordu C. inanmayarak. 'Mantar' çevresinde bakınıp bir sandalye arayarak:

«Evet,» dedi. «Yorgunum, bütün gece buğday

borsasındaydım. Karar Senato'dan ancak sabah saat üçte çıktı. Birşey içebilir miyim?»

«Buğday bağışı ha! Ve sen bunu bana şimdi, saat sekizde söylüyorsun?» diye haykırdı C. 'Mantar' gözlerini kırpıştırdı.

«Diyorum sana, borsada çok işim vardı: buğday fiyatı birdenbire 20 den 2 ye düştü,» dedi. «Böyle bir olayı küçük mü görüyorsun?» Sonra birden öfkelenerek: «Hem ne diye bunu sana söylemek zorunda olayım?» diye savundu kendini. «Sen neden yoktun Senato'da? Ayaklanma hazırlayan insan koltuğunda değil, borsada olur!»

«Yalnız ticaret değil, politika da yapılabilir,» dedi C. direterek.

İkisinin de yüzü sararmış, kitaplığa girdiler. Peşlerinden gittim. Aralarında korkunç bir kavga oldu. Crassus bu kararı önceden tahmin etmiş olduğunu itiraf etti. Anlaşıldığına göre gerçekten de buğday fiyatlarının düşeceğini önceden gördüğü için ticaretini ona göre düzenlemiş ve böylece bir servet yapmış. C. onu, büyük politik önemi olmasına karşın, bütünü, salt tecimsel nedenlerden ötürü kendisinden gizlemiş olmakla suçladı. 'Mantar' bu suçlamayı yadsıyarak yalnızca Cato'ya yapmış olduğu bir ziyaretten sonra böyle bir tedbir almış olduğunu ileri sürdü. C. donup kaldı.

«Ne zaman Cato'nun yanındaydın?» diye sordu. 'Mantar' ona sinsi sinsi baktı.

«Senden az önce,» diye karşılık verdi.

«Ben 'eylem' le ilgili olarak orada bulundum,» diye haykırdı C.

«Ben de,» dedi 'Mantar'.

C.:

«O zaman Cato'nun yumuşamayacağını bilmen

gerekir. Cato elinin altında bulunan bir şey için başkasına ayrıcalık tanımazdı.»

'Mantar':

«O zamanlardı o, seçimden önce! Kent yönetiminin Catilina'yı seçtirtmeyeceğini elbette biliyordu.»

C.:

«Peki, Cato şimdi neden yumuşuyor?»

'Mantar' oturdu. Tartarak, düşmanca bakıyordu C.'ye.

«Çok az şey biliyorsun, sevgili Caius Julius,» dedi. «Yumuşuyor, çünkü belki senin de koltuğunda otururken işitmiş olduğun gibi Albay Nepos Halk Tribun'u seçildi ve Pompeius'dan ödleri patlıyor.»

C. bir süre sustu. Anlaşılan Pompeius'la ilgili söylentiler üzerine Senato'nun heyecanını ciddiye almamıştı.

«Demek Catilina'yı bir an için bile olsun hesaba katmadın, ha?» dedi sonra donuk bir sesle.

«Kattım, tabii,» dedi 'Mantar' acele. «Ama buğdayı Catilina'nın yada Senato'nun dağıtmış olması buğday fiyatlarını ilgilendirmez. Düşüyor ya!»

C. birdenbire topuğunun üzerinde ona doğru döndü. Kendinde değildi.

«Ama böylece Catilina da düşüyor!» diye haykırdı. «Halkın buğdayı ondan, yada Cato'dan almış olması onları ilgilendirmez! Peki, ya biz ne olacağız? Bizim bu olaydan kolayca sıyrılacağımızı söyleme bana. Şimdi çöküş başlıyor ve onunla birlikte soruşturma da.»

Crassus durumu kavramışa benziyordu.

«Tabii, Catilina'nın işi şimdi oldukça güçleşti,» dedi zayıf bir sesle. «Bu ayyaş moruk Cato iyi oyun oynadı.»

Bir sessizlik oldu. C. yeniden konuşmaya başladığında yaşlı bir adam gibiydi, öylesine boğuktu sesi.

«Mahvoldum,» dedi. «Toprak almıştım.»

'Mantar' ayıldı.

«Ne almıştın?» diye sordu kulaklarına inanmıyormuşcasına.

«Toprak,» diye yineledi C. 'Mantar' çökmüş görünüyordu.

«Hey ulu Styx,!» (*) diye mırıldandı. «Ne düşündün de yaptın böyle?»

«Toprak sorununun ele alınması gerekiyordu,» dedi C. kendini savunmaya çalışarak.

«Hey ulu Styx,» dedi 'Mantar' gene, sesinde biraz da acıma duygusu vardı. «Bir de soruşturma gelecek başımıza. Gerektiğinde kaçabilmek için elimden geldiği kadar topraklarımı elden çıkarmıştım. Soruşturma açılacaksa bizim tarafımızdan yönetilmeli.»

«On milyona patlar bu,» dedi C. öfkeli bir sesle.

«Beş,» dedi hemen 'Mantar'.

«Belki dün beş milyona çıkardı, ama bugün on milyon,» diye diretti C. «Çünkü herkes bu parayı mutlaka gereksindiğimizi biliyor.»

«Catilina bütün bütün bitmedi daha,» diyerek döndü Şişko C.'ye. «Daha çok şey değişebilir. Ne de olsa bir ordusu var!»

Bütün bunları duyunca fena oldum. Ordu! Benim için Caebio demekti bu.

25.11.

Dün öğleden önce Caebio'nun evine gittiğimde küçük kardeşi bana, annesinin şimdiden akşama buğ-

---

(*) Styx: Mitolojide ölüler ülkesini yedi kere kuşattığı düşünülen ırmak, yada bu ırmağın perisi.

day dağıtılacak olan hale gitmiş olduğunu söyledi. Kendisini orada aramak için benimle birlikte geldi.

Kocaman avlularda korkunç bir gürültü ve kargaşalık vardı. On binlerce insan kendi oturdukları bölgelerin dağıtım yerlerini arıyordu. Buğday dağıtımı yıllardan beri sürüncemede kaldığından artık kimse o zamanki düzeni tam olarak anımsamıyordu. Terleyen memurlar bölgelerin sayılarını gösteren tabloları sürüye sürüye getiriyorlardı.

Herşey birbirine karışmıştı. Çocuklar ağlıyor, polis insan akınını önlemek için ipler geriyordu. Ne insanlar vardı, ne yüzler! Açlık vardı burada. Bütün Roma buradaydı.

Caebio'nun annesini bulmak için saatlerce aradık. Kolunun altında pazar çantası, aynı bölgeden insanların arasında sıkışmış duruyordu. Ama diğerlerinin arasından sıyrılarak yanına yaklaşabildiğim halde Caebio'nun adresini veremedi. Catilina'nın ordusuna katılmış. Burada dağıtılacak her kepçe buğday, bir kılıç darbesine karşılık elde edilecekti.

Ben oradan ayrılırken buğdayın ancak yarın sabah, belki de öğleye doğru dağıtılacağı bildirildi. Depolar daha doldurulmamış. Ama kimsenin yerinden kımıldadığını görmedim.

Hafif bir güz yağmuru vardı. Buğday depolarının önündeki avlularda korkunç yığınlar sırılsıklam ve suskun bekleşiyorlardı. Şaşkın bir durumda boş gibi duran kente döndüm.

25.11. (Akşam)

Günün birinde Catilina, birliklerindeki kölelerle baş edemez korkusu yüzünden bugün Kent Yönetiminde belli bir sinirlilik havası esiyor. Buğday bağışları kuşkusuz Catilina'nın saflarında bir seyrelme ya-

ratacak. O zaman da bu boşlukları kölelerle doldurması gerekecek. Öte yandan köleler arasında hiç de tehlikesiz sayılmayacak bir kaynaşma sürüp gitmekte. Bir çok yeni, ucuz Asyalı köle, onların da yaşam düzeyini düşürüyor.

Açık bir tehlike işareti belirdi bile: Büyük meslek birlikleri Catilina cephesine karşı birleşiyor. Onun kölelere üstü kapalı bir şekilde verdiği sözlere köpürüyorlar. Cato işsizlere dağıtılacak buğday bağışının yeniden uygulanmasını meslek birlikleri ile yapacağı pazarlıklara dayanarak onaylamış olmalı.

Asya tahvilleri düşüyor.

25.11. (Gece'nin geç saatleri)

'Mantar' olmadık pis bir şaka yaptı. Mezhep birliklerinin çekilmediklerini, Senato'yla buğday bağışları konusunda doğrudan pazarlığa giriştiklerini duyar duymaz, Catilina için yapılan seçim kampanyasından daha yeni başlamışken kaçtı. Pis bir buğday spekülasyonuna girişti. Ama bize şimdi yaptıkları ise edepsizliğinin üstüne tüy dikti!

C. bu akşam buğday bağışlarının sokak kulüplerinin cesaretini kırıcı etkisinden ötürü, hükümet darbesi hazırlıklarının yürütülmesi yolunda bankalara (Pulcher grubuna) yeni koşullar öne sürmek için kesin kararlıydı. Olay çok tehlikeli bir durum almıştı artık. C.'ye bir hafta önce, ticaret odasında Kent Yönetimini ayaklanmayla tehdit etmenin yanlış olacağı anlatılmıştı. Oysa tam tersine, ayaklanmanın başarısızlığa uğramasıyla tehdit etmesi gerekiyordu. Akşam Forum'a Manius Pulcher'e gitti. Ben de yanındaydım, çoğu toprak alımı ile ilgili belgeleri taşıyordum. Pulcher'in önceden haberi olmalıydı, bürosunda Yönetimden diğer Baylar da vardı.

Oturuldu. C. hiç bir giriş yapmadan, iş konuşmalarında takındığı ses tonuyla söze başladı:

«Yeniden kurulan demokratik sokak kulüplerinin gelişmesine yakın ilgi gösterdiniz. Kulüp yönetim kurulları şimdi üyelerinin bir bölümünün Senato'nun buğday bağışları nedeniyle az çok tedirgin olmalarından korkuyor. Çokluk en değerli bireylerin politik atılımlarının, canlılıklarının ağır borçlar altında felce uğraması pek az rastlanan bir şey değildir. Hâlâ kulüplerde kalmanın insanın canını tehlikeye atması demek olan şu günlerde, bu kişilerde demokrasinin zaferinin kendi öz zaferleri olduğu duygusunu uyandırmalıyız. Kulüplerin varlığı işte buna bağlıdır. Siz, iş adamları, kulüpler için gerekli paralar üzerine ayrıntılı açıklamalar, paraların kullanılışı, vb. gibi kolay anlaşılır isteklerinizi belirttiniz. Sizlere sunulmak üzere bazı rakamlar çıkarttım. İşte en kaçınılmaz yükümlülükleri kapsayan liste!»

Yüzünden ne düşündüğü hiç anlaşılmayan Pulcher onu dinlerken onaylarcasına başını salladı. C. benden belge dosyasını aldı, biraz karıştırıp kendi toprak alımını gösteren listeyi çıkartarak bankere uzattı. Pulcher kağıdı aldı, suskun inceledi. Sonra başını kaldırıp içinden geçeni pek gizlemeksizin:

«Yani bu pek cömert kurtarma planı gerçekleşmeden demokrasinin güçlendirilmesine bu yönden ilgi gösterilebileceğine inanmıyor musunuz?» diyerek kağıdı öteki beylere uzattı.

«Hayır,» dedi C. güvenle.

Pulcher'in bakışları C.'nin üzerinde dondu kaldı. Dazlak kafalı, kireç gibi bembeyaz yüzlü, ufak tefek, tıknaz bir adamdı. C.'yi sanki ayak parmağındaki damla uruna bakıyormuş gibi görüyordu. Yeniden konuşmaya başladığında sesi sertti:

«Özel spekülasyonlarımızı karşılamayacak olursak tüm hisse senetlerini hiçe sayacaksınız. Bunu mu düşünüyorsunuz?»

C. de ona baktı bir süre. Sonra:

«Hayır,» dedi katı bir sesle. «Yanlış kağıt vermiş olacağım size.»

«Öyle olmalı,» dedi Pulcher de; sonra şimdiye dek tek söz etmemiş olan iş arkadaşlarının elinden kağıdı aldı ve masanın üzerinden C.'ye doğru itti. C. ayağa kalktı, şaşılacak derecede umursamaz görünüyordu.

«Ciddi bir iş konuşması için zamanın pek uygun seçilmemiş olduğu kanısındayım. Bu gibi görüşmeler şimdi burada yoksun olduğumuz bir hava içinde yürütülürse verimli olabilir,» dedi.

«Belki,» dedi Pulcher. Yerinden kalkmadan yavaş yavaş devam etti: «Son derece değerli olduğu anlaşılan zamanınızdan bir dakikacık daha bağışlayın bize! Bugüne dek sizinle bir politikacı olarak görüşme mutluluğuna erişmiş bulunuyoruz. Şimdi sizinle bir kere de politika dışında özel bir kişi olarak konuşmak istiyoruz. Bize yanlışlıkla vermiş bulunduğunuz liste rastlantıya bakın ki, hiç de ilgimizi çekmedi değil. İmzanızı taşıyan bir sürü borç senedi dünden beri elimizde bulunuyor. Siz, Bay Crassus tarafından bize devredilmiş bulunuyor ve tam dokuz milyon Sesterse mal oluyorsunuz. Bizi hayal kırıklığına uğratan şey, herzamanki gibi paraca sıkıntı içinde bulunmanıza karşın tutup koca bir toprak spekülasyonuna girişmiş olmanızdır. Belki bu durumu açıklamak istersiniz?»

C. beyninden vurulmuşa döndü. 'Mantar' C.'nin yardım çağrısını bir sonuca varmak için fırsat bilmiş, C.'yi elden çıkarmıştı!

C.'nin, bu görüşmenin sonucunu tam açıklığıyla kavradığını sanmıyorum. Pulcher, bir memurla konuşur gibi konuşmuştu onunla. Sert bir dille, C.'nin başlangıçta sözkonusu ettiği demokrasinin güçlenmesi için yapılan hazırlıkları, «her ne biçimde olursa olsun», hem de «en erken 10.12. tarihine kadar» sürdürmesini bildirdi. C. tek söz söylemeye cesaret edemedi. Toprak spekülasyonu onun açısından tam bir felaketti. Artık hangi toprağı kaç paraya aldığını bile bilmiyor. Bunlara para saydı tabii; o da Mucia'nın parası! Üstelik bu toprakları karşılık göstererek çok borçlanmış olmalı.

10 Aralık günü, Metellus Nepos'un Tribun'luğa geçeceği tarih.

26.11.

C. gene tepelerde! Sabahları Hipodromda geçirdiği yarım saat, sonra görüşme saatinde müşterilerin karşısında büyük adam! Sanki kasabın ödenmemiş faturaları Mummlius Spicer, silahlı ayaklanma ve bankerler hiç yokmuş gibi!

Gerçekten dayanıklı adam! Silahlı ayaklanmanın olanaksızlığına kendisi de, hiç değilse Cato'nun buğday bağışından beri inanmak zorunda olmasına karşın yoksul semtlerdeki ayaklanma hazırlığını sürdürmesi olağanüstü bir şey!

C.'nin bir mektubuyla Alexander'e gittim. Küçük, tertemiz odasında, yöneticilerin arasında bulunan gizli adamımız Publius Macer'le birlikte silahlı ayaklanmayı örgütlüyor. Kurutulmuş bir deriyi andıran uzun boylu Macer kitap öbekleri üstüne oturmuş, her sokakta toplantı merkezi olarak saptanan meyhaneleri not ediyordu. İkisi de Cloudius'un sokak kulüpleri ile beraber çalışıp, mezhep birliklerinin yö-

netime karşı olan üyelerinden ve demokratik seçim encümenin listelerine girmiş seçmenlerden silahlı guruplar kuruyorlardı. Son zamanlarda biraz da sermayeye kavuşunca savaş birliklerinin disiplini çok güçlendi.

Alexander ve Macer, Crassus'un büyük, güzel, yalnız biraz gürültülü olan evinde kimseyi kuşkulandırmadan çalışıyorlar. Ancak Alexander'in, Cato'nun buğday bağışlarından söz ederken konuşma biçiminden anladığım kadarı ile, («Adam demokratik programın 'toprak ve buğday' sloganlarından, o şaşmaz bey-içgüdüsüyle buğdayı seçti. Böylelikle halkın dizginlerini ellerinde tutmayı başardılar. Oysa toprak halkı bağımsız kılabilirdi,» diyordu), artık hazırladığı darbeye pek sıkı bir inanç beslemiyordu.

C.'nin mektubu hiç bir şeyin aceleye getirilmemesini istiyor olmalıydı, çünkü Publius Macer:

«Her gün başka birşey,» dedi somurtarak. «Bugün: 'hiç acele yok, her adım güvenle atılacak', diyor. Geçen hafta ise, 'çok yavaş gidiyor', diyordu. Hiç kesin bir tarih yok ortada. Kan banyosu dediğin böyle örgütlenir. Beylerin almak istediği diğer banyolar kadar da çok çaba ister.»

Benim şaşkın bakışlarımı görünce kuru bir sesle:

«Umarım yukardakiler böyle birşeyin birkaç bin aileyi kapsıyabileceğini bilir,» diye ekledi.

Alexander'in yüzü seçimi unutmamış olduğunu kanıtladı bana. Tasalı ayrıldım oradan.

26.11. (Akşam)

Clodius'un sekreteri Paestus'la C.'nin isteği üzerine, sokak kulüplerinin toplantısına gittim. Kapıda kağıtlarımıza baktılar. Toplantı süresince içki içilmedi. Roma'da duyulmuş şey değil!

Konu: Köleler kulüplere alınacak mı? Bir konuşmacı alınabilineceğini, ancak tek tek alınması gerektiğini önerdi. Bir başkası, kuşkusuz işsiz biri, öfkeli bir sesle, kölelerin hiçbir zaman ait oldukları yerde durmadıklarını, gözlerinin hep yukarlarda olduğunu söyledi. O bir Roma vatandaşıymış ve kölelerle yan yana savaşamazmış.

Meyhanedeki dumandan doğru dürüst seçilemiyen iri yarı, solgun yüzlü, **bitkin bir adam kaba bir** sesle:

«Bırakın şu zırva şeyleri!» dedi. «Köleler gibi bizim kanımızı da emen sülük aynı değil mi?» Ama hemen yükselen bağrışmalar sesini boğdu. Çıkarken altı yedi kişinin adamın üzerine eğilmiş, öfkeyle ona birşeyler söylediklerini gördüm! Kulüp yöneticisi kapıda bize hâlâ içerdeki havanın iyi olduğunu kanıtlama çabasındaydı. Senatonun buğday bağışı hiçbir bulanıklığa yol açmamış! Alexander'in 'Buğday bağışına kanmıyoruz!' parolası üyeler tarafından büyük bir coşkunlukla karşılanmış. Sadaka değil, iş istiyorlarmış.

C.'nin bilmek istediği, kulüplerin buğday bağışı gibi bir çıkışa nasıl dayandıklarıydı. Raporumu oldukça ilgisiz dinledi. Bütün bütün gevşemişti gene. Sabahtan akşama kadar kitaplıkta yatarak Yunan romanları okumuştu.

27.11.

Sebze pazarının arkasındaki eski bir mahallede, işsiz bir duvarcıyla aramızda garip bir konuşma geçti. Yedi katlı kira evlerinden biri daha çökmüştü. Bir gurup köle molozları kaldırıyordu. Adam, fakir bir mutfak dolabından arta kalanların üstüne oturmuş, bir eşya bulmak umuduyla molozları eşeleyen,

nasılsa canını kurtarmış ev sakinlerini izliyordu. Toz toprak arasından yaşlı bir kadının, yeterince dikkatli davranmıyor diye moloz küreyen bir kölenin suratına yumruğunu indirdiğini gördük. Birden yanımdaki adam şöyle dedi:

«Hâlâ birbirlerini yiyorlar. Bu durum sona ermezse şu yıkılan evlerden başka daha iyi bir eve giremezler. Bu zavallılar benim işimi yapıyorlar; artık bu kentte tek kuruş kazanamıyorum. Ama Catilina'ya gideceğim çünkü kölelerle işbirliği yapmak istediğini duydum. Forum'da ve Capitol'deki ayak takımını kölelerle işbirliği yapmadan ele geçiremeyiz. Hepsi oyun, düzen; seçim de, ihtilal de düpedüz dalavere.»

Eve dönerken çok düşünceliydim.

Evinde aradığım Cethegus'dan, Caebio üzerine bilgi toplamak için Catilina kampına bir ulak gönderilmesini sağladım. Daha kesin olsun diye de Rufus'un adını verdim. Ancak ondan sonra biraz yatıştım. En azından bir şeyler olacaktı artık.

Glaucos'tan kılıç dersi alırken buğday dağıtımı yapılan avlularda büyük karışıklıklar çıktığını bildirdiler. Şu son günlerde, Catilina'cılar buğday alma hakkı olduğu halde listelere girmemiş olanların hepsini dağıtım yerlerine giderek buğday istemeleri için kışkırtıyorlar. Listeler eskiydi ve Asya savaşından bu yana işsizlik alıp yürümüştü. Öğleden sonra saat beşte avlular öylesine dolmuştu ki, yardıma çağrılan polis de artık onlarla başa çıkamaz olmuştu. Aralarında kadınların da bulunduğu bir sürü insan ayaklar altında kalarak ezilmiş. Buğday dağıtımı ile görevli iki memurun da saldırıya uğradığı söyleniyor. Geceleyin öldürüldükleri duyuldu. Kalabalık dört büyük depoyu baştan başa yağma etmiş.

İki bölgeden sokak kulüpleri Catilina'cılarla elele çalışmışlar. Bugünkü kargaşalık sırasında sayıları oldukça kabarık kölelerin özellikle çok hırçın davrandıkları görülmüş.

28.11.

Buğday dağıtımı sırasında avlularda meydana gelen kanlı olaylar yığınların daha bir kışkırtılmasına yol açacak. «Halk adamı Cato» dan kimse söz etmiyor artık. Devlet bakımının yetersizliği de ortada. Aşağı yukarı Roma'nın yarısı işsiz.

Mummlius Spicer işçi mahallelerinde kendisine ve arkadaşlarına karşı gelişen direnişten yakınıyor. Her adımda Catilina'cıların kışkırtmalarını seziyormuş. Artık kimse sesini çıkartmadan, almak istediğini kolayca vermiyor ona. Atrium'da yorgunluktan bitkin, bir iskemleye çökerek:

«En iyisi, ben burasını haczedeyim,» dedi.

28.11. (Akşam)

Glaucos'tan ayrıldıktan sonra Catilina kampında da büyük patırtıların koptuğunu duydum. 22. Birliğin uğrak yeri olan Sığır Pazarındaki bir meyhanede Suriye'li bir köle iyice pataklanmıştı. Ülkesini işgal eden Roma Lejyonerlerinin Suriye'li kadınların ırzına geçerken, bir subay gördükleri zaman, nasıl hemen ayağa kalkıp esas duruşa geçtiklerini iddia etmiş. Bu olay dört gün önce olmuştu. O günden beri dokuz birlik, kölelerin birliklerden çıkarılmasını istediler. Aralarında durmadan döğüş çıkıyor. Köleler nefesi kokan işsiz esnaftan daha besili olduklarından bu döğüşlerde ağır basıyorlar. Yönetim, kölesiz ayaklanma olacağına inanmadığı için, - ki bu inancında kesinlikle haklı -, aralarını bulma çabasın-

da. Oysa bu tutumu bağımsız üyelerin büyük direnişine yol açtı. Öte yandan köleler özellikle Statilius'un bir açıklaması üzerine büyük öfkeye kapılmışlar. Statilius, Roma Plebeyenlerinin kölelerle birlik olacak kadar düşmediğini söylemiş.

Glaucos'la bu konu üzerinde uzun uzun konuştuk. Ben de bir köle olabilirim, ancak batmış soylular ve onların uyuşuk, sefil plebeyenleri kadar 'aşağı' görmüyorum kendimi.

29.11.

Alexander uyarıyor. Bugün C.'ye:

«Kesinlikle güvenilir haberlerim var,» dedi. «Catilina, 'Baldır' a yazdığı mektupta ayaklanmanın aynı zamanda bir köle hareketine yol açmadan yürümeyeceğini belirtiyormuş. Buna hiç bir zaman katılamayız; bizim sorunumuza düzmecelik getirir, bize suçluluk damgası vurur.»

C. kaçamak sözlerle Catilina'nın böyle bir şey yapabileceğini, çünkü her türlü töresel inançları yitirmiş ve her şeye hazır olduğunu itiraf etti. Yalnız birliklerindeki Roma vatandaşları hiç bir zaman böyle bir maceraya girişmezmiş.

Ama Alexander gittikten sonra C. oldukça heyecanlı görünüyordu. Bir saatten fazla bahçede büyük bir tedirginlik içinde dolaştı durdu. Fulvia öğle yemeğine geldiğinden C.'nin ağzını bıçak açmıyordu. Fulvia'yı epey yordum sorularımla. Bir süre önce adını söylemek istemediği seçkin Catilina'cıların, içkinin etkisiyle olacak, köle sorunu üzerine tartışmaya giriştikleri şölende bulunmuş. Bu baylar Roma halkının yalnız Senato'yla bile baş edemeyeceği yolundaki kaygılarını açığa vurmuşlar. Gene hep o eski kaygılar: Senatör subayların etkisiyle ordu şim-

dikinin iki katı ücret alacak ve her hareketi bastıracakmış. Bütün seçimlerde görüldüğü gibi halkın yarısını kesenekçiler, kiracılar ve senatörlere borçlu olan diğerleri meydana getiriyormuş. Ayaklanmada çıkar görmeyecek olurlarsa köleler bile efendilerini savunurlarmış. Her Roma vatandaşına beş köle düşüyormuş. Bu durumda köleleri kendine çekmek, onlara en azından özgürlüklerinin bağışlanacağına söz vermek, gerisini düşünmeyi de sonraya bırakmak, vb. gerekiyormuş. Ama köleler yabancıysa? Evet, onlar vatandaşlığa kabul edilmedikçe vatandaş sayılamaz, Roma'lılar da vatandaşlıktan çıkarılmadıkça vatandaş kalırlarmış. Vatandaşlıktan çıkarılmanın en kötüsü de ölümmüş, örneğin başarısız bir ayaklanmada ölmek.

«Bir sürü köleyi Roma'ya getirmiş olan Lucullus'un Princius tepelerine kurulmuş o güzelim sarayı günün birinde bir kölenin malı mı olacak?» diye sordu Fulvia korkuyla. C., gördüğüm kadarıyla telaşa kapılmış olduğu halde onu yatıştırmaya çalıştı:

«Eğer küçük adam kölelerle birlik olmadan politikasını yürütemiyorsa, politika yapamaz demektir,» dedi son derece dalgın. Ben de bu düşünceye katılınca çok cana yakın, ama biraz aptal olan Fulvia bana dönerek:

«Peki, siz de kölelerin özgürlüğe kavuşmasından yana değil misiniz?» diye sordu. Ona böyle bir düşünceden kesinlikle uzak olduğumu söyledim. C. bana bakarak şöyle ekledi:

«Ellerimizdeki köleler bugün bize karşı çıkacak olurlarsa o zaman Caeser'in önünde Rarus'u öldürebilirler, sevgilim.»

Ne yazık ki ona hak vermek zorunda kaldım.

Az sonra Fulvia suskunluğumuza bozulmuş ola-

cak, gitti; C. de yattı. Aşırı ishalden yakınıyordu. O kadar ki, Crassus'tan iki doktor istememiz gerekti.

29.11. (gecenin geç saatleri)

Saat iki olduğu halde C.'nin yattığı kitaplıkta hâlâ ışık yanıyor. Aristoteles okutturuyordu. Doktorlar mide bozukluğunun heyecandan ileri geldiğini söylüyorlar.

Şimdi tek bildiği şey «silahlı ayaklanma» uygulamasının her an kanlı bir köle ayaklanmasına dönüşebileceği. Catilina'nın, birliklerine köle almaya başlamasından sonra birliklerde yalnızca en umutsuz öğeler kalmıştı. Sokak Kulüpleri kölelerden uzak durmayı bilmişlerdi. Ancak bir ayaklanma durumunda yönetimi ellerinde tutamazlar. Peki, köleler akıl ve töre zincirlerinden boşanırlarsa ne olacak? O zaman Roma vatandaşı aç kalır. Köleler çalışmazsa Roma'lı açlıktan ölür. Köle emeğiyle işletilen büyük çiftlikler olmazsa başkent iki haftalık azığını bile sağlayamaz! Tahıl yüklü hiç bir gemi yok ki, tayfaları köle olmasın. Akıl alacak gibi değil!

Caebio'm nerede acaba? Faesulae'de bir kışlada, o pislik yuvası paçavraların içinde mi? Yoksa içine yağmur suları akan bir çadırda mı? Etruria'da yağmur yağıyordur şimdi.

30.11.

Bugün görüşme saatine Gal'li bir tüccar geldi. Cremona'lı şişko Favella'dan bir salık mektubu getirmiş. Yalnızca Po ovasının değil, tüm Cisalpinia Galya'sının da umudunu Catilina'ya bağlamış olduğunu söyledi. C. onunla yarım saat kadar yalnız görüştü.

Öğleden önce beni bir mektupla Cicero'ya gön-

derdi. Cicero mektubu önümde açtı, kendine özgü korku, şaşkınlık ve tutkuyla dolu garip bir ifadeyle mektubu bir solukta okuduktan sonra benimle hiç ilgilenmeden doğru yazı odasına yöneldi. Ne yazıyordu acaba mektupta?

Kentteki gerilim dayanılır gibi değil. Her şey gelecek bir patlamayı anıştırıyor. Catilina birlikleri geceleri Campus Martius'ta talim görüyor; demokratik sokak kulüpleri ise en son adamına varıncaya kadar çoktan silahlanmış durumda. Bunlar Cicero'-nun polisinin gözünden kaçmış olamaz tabii. Garip ama, Bay Cicero ara sıra kendisine yöneltilmiş bir suikastı ortaya çıkarmakla yetinmekte diretiyor. Buna karşılık Senato şimdi daha hareketli. Cicero üzerindeki baskısını gittikçe artırıyor olmalı; Cato, ne olursa olsun, «bütün hortlakları» yok etmek isteyecektir. Ancak o zaman gittikçe zorbalaşan Pompeius'un isteklerine karşı çıkılabilecek. Gerçekten kimse Cicero'nun neden daha baskın çıkmadığını anlamıyor. Yoksa Asya'lı bey Nepos mu ona engel olan? Çünkü bu sıralarda Forum'da, içi vergi kesenek anlaşmalarıyla dolu olan dosyasıyla çiçeği burnunda Halk Tribunu'nun önemli rol oynadığı yeraltı uğraşıları sürüp gidiyor. Kent Yönetiminin tutumu anlaşılır gibi değil. Bir kaç banka önce Catilina darbesini destekledi, sonra da onları ortada bırakıverdi. Bu davranış, tümüyle değişik amaçları olan ve para yardımı yapan başka bir gurubu hemen harekete geçirdi. Şimdi ise Pompeius'un adamının Catilina'ya yardım elini uzattığına inanılıyor. Öyle olmasa niçin Catilina'nın Etruria ordusuna karşı herkesin bildiği bir Catilina'cı olan Konsul Antonius gönderilsin? İşin hoş yanı, günden güne daha tehdit edici bir havaya bürünen, Catilina'cıların (ve sokak kulüpleri-

nin) darbe hazırlıkları yolundaki dedikodulara karşın borsada Asya tahvillerinin yükselmesi. Artık anlayabilene aşkolsun!

1.12.

Caebio'dan hiç haber yok. Umutsuzum.

Bugünlerde Caebio'yu çok düşünüyorum. Politik yönden de. Bana böylesine yakın olan bu insan üzerine ne biliyorum? Şu büyük yapılar, şu dünyadaki geniş çevreler, şu kentte yaşayan yüzbinler üzerine ne biliyoruz? Hiç! Ben yalnızca bir köleyim. Ama o bir Roma vatandaşı, özgür bir kişi olmasına karşın, - bahşiş aldığım için olacak -, her konuda sanki bana uymak zorunluluğunu duyuyor. Kültür açısından benden aşağı bir düzeyde. Aşkımızın bozulmasının nedeni bu değil, ona parfümeri dükkanını zamanında almamış olmam. İşsizlerin Catilina'dan başka umutları yok. Düne kadar yalnız en umutsuzların, en çaresiz durumda olanların Catilina tarafına geçebileceğini sanıyordum. Ama ya bunların sayıları yüzbinlere varıyorsa? Belki de Catilina eylemi bir halk hareketidir? Üzerinde durulacak nokta şu: Bay Cicero diktatörlük planlarını açıklıyor, meslek birlikleri davalar açıyor, Catilina köle sorununa değiniyor. İsyancıları ihbar edecekler için verilmesi öngörülen çok büyük ödüllere karşın, - ihbarı yapan köleler için özgürlüklerinin bağışlaması ve 100 000 Sesters, özgür vatandaşlar için ise 200 000 Sesters -, hâlâ bir ihbar olmadı. Oysa herkesin ayaklanmadan haberi var! Yoksa bu insanların hepsi de mi ayaklanmaya katılıyor?

Artık hemen her gün Catilina'cıların darbesi bekleniyor. Eyleme geçmek için bu kadar beklemelerine neden olarak Clodius'un daha hazır olmaması

ileri sürülüyor. Gerçekten Clodius eyleme geçmek için daha C.'nin onayını bile almadı.

1.12. (akşam)

'Mantar' bugün gene C.'yi Praetor'luğa (Kent Yargıçlığına) adaylığını koyması için kandırmaya geldi. C. bu konuda pek bir sakıngan davranıyor. Her ne kadar şaşırtıcıysa da onun hâlâ toprak spekülasyonundan bir şeyler umduğunu sanıyorum. Kendi işlerini güçleştireceğinden resmi bir görev almak istemiyor, çünkü Senato üyelerinin bu tür işlerle ilgilenmesi yasak. 'Mantar' olaya belki de bizden çok resmen karışmış. Ne de olsa bizim Catilina'ya karşı, en azından paraca direnemeyecek durumda olduğumuzu herkes biliyor! Ama Crassus yapabilirdi bunu. Gemilere paralar yüklemiş olmalı. C. soğukkanlılıkla:

«Roma'nın yarısını da götüremez ya!» dedi. «O döküntü tahta kulübelerini gemilere yüklemeye kalksın da, nasıl dağılıp çöküvereceğini görsün!»

'Mantar' her türlü politik eylemden elini çekti. Sinirleri berbat bir durumda. Artık bir gece olsun uyku girmiyordur gözüne. Senato polisinden ve Catilina'nın çetelerinden korkuyor. Hatta şimdi, «zenginlere karşıyız!» parolasıyla silahlandıklarını çok iyi bildiği sokak kulüplerinden de korkuyor. Pompeius'tan ve onun Kent Yönetimindeki rekabetinden korkuyor. Ama hepsinden çok kölelerden korkuyor, var mı, yok mu köleler! Gece yarısı kütüphanecisini kaldırarak ter içinde yatağının kenarına ilişip sabahlara kadar 'ölümden sonraki yaşam' üzerine konuşuyormuş.

Kent Yönetiminde bu korkuları duyan tek kişi

o olmasa gerek. Gene de anlaşılır gibi değil! Hâlâ paraları sayıyor...

2.12.

Senato çılgına dönecek! Cato, Kent Yönetiminin seçimlerden sonra bile Catilina hareketine akıttığı paralar üzerine ayrıntılı açıklamalar yapacakmış!

Buna karşılık Capua'dan tedirgin haberler geliyor. Oradaki gladyatör okullarında karışıklık çıkmış. Bugün bütün kentte konuşulan konu buydu. Küçük adamın bile:

«İç savaş olursa köleler ayaklanır, o zaman da her şey biter!» dediği duyuluyordu.

2.12. (akşam)

Kent Yönetimi şimdi korku içinde. «Köleler geliyor!» sözü hepsinin iliklerine kadar işliyor. Ticaret odası bir toplantı yaparak hangi üyelerinin Catilina'ya ve «Catilina'yla ilgili eylemlere» para ulaştırdığını araştırmaya karar verdi. Tabii Pulcher ile kendisine sıkı sıkıya bağlı gurubu toplantıda yoktu.

3.12.

Sonunda olaylar patlak verdi, ama Catilina'nın değil, «Cicero» nun saflarından!

Polis sabah saat dörtte Emilia köprüsünde 'Galya'lı tüccarların' yolladığı bir temsilciler gurubunu durdurarak eşyalarını aramış. Eşyaların arasından tanınmış Catilina'cıların imzalarını taşıyan ve hepsi birer ihanet belgesi olan mektup ve yazılar çıktı.

Bir saat sonra da Cethegus'un evi arandı ve yüklü bir silah deposu ortaya çıkarıldı. Suikastçılar yataklarından alınarak tutuklandılar ve Cicero'nun Senato'yu toplantıya çağırdığı Consordia tapınağına ge-

tirildiler. Cicero Senato'ya, Catilina ile 'Baldır' arasındaki yazışmaları sundu. Bu yazışmalar Capua'lı gladyatör kölelerin ayaklanmaya nasıl katılacağı üzerine bazı ayrıntılı bilgileri kapsıyormuş. Belgeler henüz gizli tutuluyor. Herhalde Lenthulus'la Cethegus belgelerin açıklığı karşısında hiç bir yadsımada bulunamamışlardır. Şimdilik deliller saklanmak üzere Senato üyelerine dağıtıldı.

Öğleye doğru silahlı adamlar Statilius'u buraya getirdi. Statilius C.'ye devredilmiş.

C. de öğleden sonra geldi; çok yorgundu, yüzü sararmıştı. Hiç bir şey yemedi, Statilius'un yanına da gitmedi.

Ama kendisinin (ve Crassus'un) adı oturumda geçmemiş. C.'yle Crassus'un olaya ciddi bir biçimde bulaşmadıkları söyleniyor.

Ne yazık ki bütün gün C.'yle Galya'lı tüccarın konuşmasını aklımdan çıkaramadım.

3.12. (gece)

Beş bölge askerler tarafından işgal edildi. Birlikler (Picenum'lu köylü çocuklarından meydana gelme bir lejyon) sokaklarda kamp kuruyorlar. Yemeklerini de sokakta pişirdiklerinden fakir fukara bu açık hava mutfaklarının çevresinde toplanıyor. Askerler iyi niyetli, yada şaşkın, belki de korkak olduklarından fasulye çorbalarından bol bol dağıtıyorlar. Ama anlatıldığına göre daha efendi olanlar hiçbir şey kabul etmiyor ve aç çocuklarının eline vurarak askerlerden aldıkları yemekleri atıyorlarmış.

4.12.

Daha dün akşam kentte son derece garip bir takını söylentiler yayılmaya başlamıştı. Ama Cicero'-

nun saat sekizden sonra el konulan belgelerin içeriği üzerine yaptığı açıklama hepsini gölgede bıraktı. İlan tahtalarının ve afişlerin önünde toplanan korkunç bir kalabalık Cethegus'un evinde ayrıntılı kundak planlarının yanı sıra üstüpü ve kükürt bulunmuş olduğunu öğrendi. Roma oniki köşesinden kundaklanacakmış!

Glaucos bu iddianın uydurma olduğuna yemin ediyor. Bütün bu kundak araçlarını - üstelik hepsi birden bir el arabasını ancak doldururmuş -. Cethegus'un evine polis kendisi yerleştirmiş. Öteki belgeleri ise Galya'lı tüccarların eline bir kışkırtıcı vermiş, bunlar da zaten düzmeceymiş. Her şey düzmece ve uydurmaymış. Ama belgelerde bir de kölelerin bağışlanacağını açıklayan bildiri taslağı varmış. Eğer öyleyse hiç kimse, bir karyoladan başka bir şeyi olmayanlar bile ayaklanmadan yana çıkamaz. Her esnafın kölesi var.

Gece su borularını da tıkamayı tasarladıkları söylentisi çıktı.

Sokak kulüplerinde anlatılmaz bir karışıklık var. Alexander, eyleme karşı çıkmak gerektiğini, çünkü Catilina'cıların kentte de köleleri silahlandırdığını kanıtlayan gerçek deliller bulunduğunu açıklamak üzere başkanları toplantıya çağırdı. Yirmibir başkandan yalnız altısı geldi. İkisi başlangıçta, köleler olsun olmasın savaşılması gerektiği görüşündeydi. Ötekiler, üyelerin kendilerine bildirilmese bile, bu gece silahlarını yok edeceklerinden emin olduklarını kesinlikle belirttiler.

Catilina'cı birliklerin de anlaşılan Cicero'nun açıklamalarından sonra eli ayağı bağlandı.

Clodius Roma dışında saklanıyor.

Bu sabah C. ile Crassus'un adları ayaklanmaya

katılanların arasında geçti. Polis ajanı olduğu herkesçe bilinen Vettino diye biri Quaestor'luğa gelerek C.'nin de para verenlerden olduğunu ihbar etti.

C. öğleden sonra yeniden Senato'ya gitti. Catulus, Cicero'yu sabah karanlığında aramış (Capitol'de aramış, çünkü Consul eve gitmeyerek geceyi orada geçirmiş) ve C.'nin tutuklanması için diretmiş. Ama Cicero bundan çekinmiş.

C. kendisine karşı hiç bir kanıt bulunmadığından emin.

Gerçekten gece de sağ-salim geri döndü. Heyecan içindeki Pompeia'ya Senato'da ihbarcılardan birinin Crassus'un adını söylediğini ve yuhalandığını anlattı. Senatörlerden çoğu Crassus'a borçlu. C.'nin kendisi de kuşkulardan arınabilmiş.

«Benim de pek çok alacaklım var,» dedi.

Yalnız tutukluların durumu hiç de iyi değilmiş. 'Babalar' bu kez kan görmek istiyorlarmış. Cicero tabii ölüm cezasını söz konusu bile etmeye çekiniyormuş. Durmadan, kamutayın onayı alınmadan verilecek ölüm cezalarının yasalara karşı olacağını ve sonra kabağın kendi başına patlayacağını tekrarlıyormuş. Şu anda herhalde ellerinde bazı baskı gereçleri olan Cato ile birlikte beş kişi daha ondan yanaymış.

Onlar daha Atrium'da konuşurlarken Manuis Pulcher'in geldiği haber verildi. Manius Pulcher yanında Kent Yönetiminin belki de en büyük yatırımcılarından biri olan, ama adı hemen hiç geçmemesine karşın, görüşleri maliye çevrelerinde önemsenen Afranius Cullo ve diğer üç tanınmış vergi kesenekçisiyle içeri girdi. Hepsinin yüzü bembeyazdı ve sinirliydiler.

Kitaplığa çekildiler. Beyler dolambaçlı sözler et-

meden istediklerini açıkladılar. İstedikleri gerçekten şaşırtıcıydı. Kuru bir dille C.'ye yarın, kararın çıkacağı Senato oturumunda tutuklulardan yana çıkmasını ve hangi koşullar altında olursa olsun ölüm cezasını engellemesini önerdiler! C. başlangıçta pek dingindi. Adamların büyük yanlışlar yaptığını ve kimsenin onlardan yana olmadığını belirtti.

Ufak tefek, kemikli, elli yaşlarında bir adam olan Afranius Cullo, C.'nin sözünü bitirmesini bekledikten sonra:

«Koşullar ne olursa olsun, ölüm cezası verilmemeli,» diye yineledi. «Ölüm cezası Senato'nun kesin zaferi demek olur.»

C. beni dışarı yolladı.

Beyler ancak bir buçuk saat sonra gittiler. Onlar gittikten sonra kitaplığa geldiğimde C.'yi bir ağlama nöbetine tutulmuş buldum. Bana en azından üç kez:

«Ne olursa olsun istediklerini yapmayacağım, bu salaklar beni ne sanıyorlar?» diye bağırdı.

Her şey açık: Eğer bankaların isteğini yerine getirirse, herkes demokratların - özellikle de C.'nin - «darbe teşebbüsü» ne ne kadar bulaşmış olduğunu anlayacak; hem de Senato Partisinin bıçağını bilediği şu sırada!

Saat onbirde 'Mantar' geldi. Dünden bugüne en aşağı on kilo vermiş. Gece geç saatlere kadar oturdu. Statilius da C.'yi görmek için çok uğraştı, tabii boşuna!

5.12.

Sabahın erken saatlerinden beri bütün kent ayakta. Sokaklar heyecanlı guruplarla dolu. Catilina'yı tutan kimse kalmadı. Hangi marangoza sorsanız Catilina'cıların rendesini yakmak istediklerine

inanmış görünüyor. Berberler çevrede Catilina'cı diye tanınan müşterileri artık tıraş etmiyorlar. Adamların birden bire akılları başlarına geldi.

Roma'da, bir yada birbuçuk milyon köle var. Anibal kentin kapılarına dayanmıştı, ama köleler kapıların berisinde.

C. Capitol'e çıktı; ben de bir mektupla Cato'nun kızkardeşi Servilia'ya gittim. Servilia için kim ne derse desin, C.'yi gerçekten seviyor. Mektubunu okudu ve hemen bir cevap yazarak benimle yolladı.

Forum tıklım tıklım doluydu. Bütün bankalar kapalı. Bir yığın polis. Herkes saatlerdir Senato'nun kararını bekliyordu.

Ben Capitol'e geldiğimde toplantı bütün hızıyla devam ediyordu. C.'nin son derece serinkanlı bir şekilde konuştuğunu ve «Catilina'cıların affını istediğini» duydum. Yüreğim ağzıma geldi. Çoğu genç olan silahlı tüccarlardan meydana gelme bir kümenin içindeydim. Bunlar Bay Cicero'nun kent muhafızlarındandı ve yalnızca C.'nin 'küstahça' olarak nitelendirdikleri konuşmasından sözediyorlardı. Bir tanesi:

«İçlerinde en kötü olanı bu Caesar!» diye bağırıyordu. «Tabii para yiyor. Nakit para görmeden ağzını açmaz.»

Başka biri de ona cevap verdi:

«Catilina'nın verdiği paraların pis kokusu buraya kadar geliyor!»

Afronius Cullo'yu düşündüm; az daha gülecektim.

Sonunda C.'ye Servilia'nın mektubunu ulaştırabildim.

C.'nin ne denli heyecan yarattığını ancak akşam öğrenebildim.

Tıpkı C.'nin önceden de tahmin ettiği gibi, hemen bazı karışıklıklar çıkmış. C. mektubu aldığı sırada az önce ölüm cezası 'talep eden' ve C.'yi de doğrudan doğruya işbirlikçi olmakla suçlayan yaşlı Cato eşeği C.'den mektubu göstermesini istemiş, hem de mektubun Catilina'ya yakın birinden gelmiş olabileceğini dolaylı bir şekilde belirterek. C. de tatlılıkla kendisine kızkardeşinin mektubunu vermiş. Yaşlı sarhoş öfkeden sararmış ve mektubu «sefih» diye bağırarak C.'nin ayaklarının dibine atmış. Bu küçük olay Cato'nun suçlamalarını gülünç duruma sokmaya yetmiş. Bu gibi ayrıntılarda eşsizdir C.

Aslında kimse gerçekten ölüm cezası uygulanabileceğine inanmıyordu. Her yerde: «Asya diktatörlüğü altında yaşamıyoruz ki!» sözü işitiliyordu. Yasalarda Romalı bir yurttaşın ancak kamutayın onayıyla ölüm cezasına çarptırılabileceği açıkça yazıyordu. Akşam hava kararırken Cicero tutukluları alıp 'Azizler Sokağı' ve Forum'da sessizce dikilen insan yığınları arasından geçirirken, kimse onların daha güvenli bir yere götürüldüğünden başka bir şey düşünmüyordu. Yalnız, 'Azizler Sokağı' nın Forum'la birleştiği noktada 'Baldır' bayıldı. Kendisini kapalı bankalar boyunca taşıdılar. Ancak en önde, Cethegus'un terden sırıl sıklam saçlarını görebilecek kadar yakında duranlar bu küçük topluluğun nereye gittiğini kestirebilirdiler. Ama ne götürülenlerden biri kalabalığa bir tek söz söyledi, ne de daha iki gün önce bütün umutlarını bu insanlara bağlamış olanlardan biri onlar için parmağını kımıldattı.

Onlar köle sorununa değinmişlerdi!

Consul, Mammertinia Cezaevinden alnı ter içinde, bambaşka bir adam olarak çıktı; ayakta durmakta bile güçlük çekiyordu. Boğuk bir sesle:

«Artık yaşamıyorlar,» dedi. O korkunç kalabalıktan olayı kınayan tek bir ses yükselmedi. Ve bir saat sonra Cicero, az önce kendisini «ana vatanın babası» diye selamlamış olan tanınmış Senato üyeleriyle, yani büyük savaşlar yönetmiş, Roma adına bir çok ganimetler elde etmiş ve şimdi de Roma'yı kendilerine bağışladığı için Cicero'ya teşekkür eden bir yığın adamla birlikte Capitol'den çıktığında daha aklı başında olan bura halkından tek tük lehte sesler yükseldi. Kapıların önüne de lambalar kondu ve balkonlardan kadınların Cicero'ya el salladığı görüldü.

Sabahleyin C., tutuklular için tek tehlikenin Cicero'nun tabansızlığı ve bunu belli etmekten korkması olduğunu söylerken haklıymış. Akşam, Curia'dan çıkarken C.'ye suikasta yeltenmiş olduklarını öğrendim. Şu kent muhafızları! Bazı senatörler C.'nin önüne geçerek onlara engel olmuş. Bakalım daha neler olacak?

Akşam C. bana, bir an önce ödenmesi gereken banka faizleri için 50 000 Sesters verdi. Parayı Ticaret Odasının araştırmalarından çekinen Pulcher'den almış olmalı.

6.12.

Caebio yüzünden kötü uyuduğum için erken kalktım. Tiber kıyısına inmek istedim. Çöp varillerindeki yiyecek artıklarını karıştıran üstü başı paramparça bir adama rastladım. Gevezelik ettik. Tiber köprüsü altında oturuyormuş. Campagna'da çiftçiyken tarlası zorunlu olarak açık artırmaya çıkarıldığından Roma'ya gelmiş, kısa bir süre mezbahalarda iş bulmuş. Cicero için ne düşündüğünü sordum. Adam:

«Kim Cicero?» diye sordu. Tabii böylelerinden binlerce var.

7.12.

İhanet sessizliği içinde geçen günler.

Öğleden sonra C. bahçede, sazan havuzundaki iki suratsız sazan balığına bakarak ezik bir sesle:

«Şu arsalarımdan kurtulur kurtulmaz ciddi olarak dilbilgisi kitabımı yazmaya başlayacağım,» dedi. İyi ama arsalarından nasıl kurtulur. C. kitabından (şu dört yıldan beri başlamak istediği kitaptan) böyle söz ederken ben de sazanlara bakıyordum. Mummlius Spicer'in icra memurluğu kokartları gözümün önüne geldi.

8.12.

İki günden beri bütün dünya cumhuriyetin kurtulmasından yana. Kent Yönetimi şölen konuşmalarında «diktatörlüğün yenilmesi» ni kutluyor. Cicero günün adamı. Catilina'cıların ölüm cezasına çarptırılması konusunda Alexander:

«Ölüm cezalarının küçük adamların kafasındaki etkisi korkunç oldu,» diyordu. «Haydutlar asılır, demek ki: asılanlar hayduttur. Ama bunun gerisinde başka şeyler de var. İktidardakiler ne kadar ileri gitmek istediklerini de gösterdiler. Baş istediler, yani artık bundan böyle onlar da kendi başları için savaşıyorlar. Ve hepsinden kötüsü yargıların Bay Cicero, yani bir demokrat tarafından verilmesi. Senato cellatlarını iyi seçiyor.»

Polisin araştırmaları sinsi sinsi devam ediyor. Şimdilik daha Catilina vurulmadığı için, tanınmış kişilerin üstüne varmaktan çekiniyorlar. Gene de önümüzde bir sürü büyük dava var (!) Daha az tanınan kişiler tutuklanıyor. Her gün evlerin arandığını işitiyoruz.

Meslek birlikleri kavgaya katılmadılar, ama yenilgiyi paylaştılar. Ayaklanmaya adı karışan bütün

üyelerini birliklerinden çıkarmaları işlerine çok yaramadı. Senato zaferini sonuna kadar kullanıyor ve vatandaşlık hakkı verilecek kimselerin listelerini sıkı bir biçimde yeniden gözden geçiriyor.

En kötü olanlar tabii hücum birliklerinin ve sokak kulüplerinin başsız kalan üyeleri. Polis yoksul mahallelerde göz açtırmıyor. Buralarda yaşayanlar kaçamıyor; kaçma olanakları olmadığı gibi nereye gitseler açlıktan ölürler. Bu yüzden oturup tutuklanmayı bekliyorlar. Küçük dükkanlarına haciz konması ve eşyalarının sokakta açık artırmaya çıkarılmasıyla kurtulurlarsa ne mutlu onlara. Bu insanları önce seçimlere, sonra da ayaklanmaya kışkırttılar. C. son derece yıpranmış durumda. Catilina'cıların avcundaymış gibi görünüyor. Kendi el yazısıyla yazılmış bir mektup söz konusu. Çok korkunç bir şey bu.

Öğleden sonra Crassus'a gittim. Praetor'luk için adaylığını koymayı kabul etti. Bana kalırsa değişen koşullar altında (yani 'mantar' bu işin kokusunu alırsa) C. için Praetor'luk öyle kolayca satın alınamaz. Herhalde Crassus parayı C.'ye ön ödeme olarak verir. Bir kaç gün önce olsa bu parayı ona hediye olarak da verirdi.

9.12.

Dün akşam gene polis geldi. C.'nin yolculuğa çıktığı 28 Ekim sıralarında nerede olduğunu öğrenmek istediler. 28 Ekim Consul'lük seçiminin olduğu ve Catilina'nın ilk olarak baş kaldırdığı tarih. C. Mucia ile birlikte Campagna'daki plajlardan biriydeydi. Polisi bir türlü inandıramadık. Etruria'da, Catilina'cı birliklerinin yanında olduğunu sanıyorlar.

C. eve gelip olan biteni benden dinledikten sonra:

«Bir daha sorarlarsa kendilerine gerçeği söylerim,» dedi. «O zaman açık duruşmada bunların söz

konusu edilmesini isteyip istemediklerini oturup düşüneceklerdir. Kendilerini tanıdığım kadarıyla soruşturmayı bir yana bırakmak daha çok işlerine gelir.»

'Ve Pompeius'u tanıdığım kadarıyla' diye de ekleyebilirdi, ama bana karşı hâlâ görünüşü korumak istiyor.

Bu sabahki görüşme saatinde gelenlerin sayısı her zamankinin yarısı kadardı. Catilina hikayesinin bizim müşteriler, sıradan insanlar açısından bize bu kadar zarar verebileceği kimsenin aklına gelmezdi. Aslında henüz resmen soruşturma açılmış değil, ama gene de burada polisin adamları olduğunu herkes biliyor. Müşterilerimizden bazıları galiba polisin bulunduğu hiç bir yere girmek istemiyor.

Praetor'luk adaylığı için hazırlıkla uğraşıyoruz. Bu iş gerçekten çok pahalıya çıkacak. Crassus'un ünlü buğday spekülasyonundan kazandıklarının bir bölümü gidecek. Senato Partisi karşıt adaylar için korkunç para harcıyor. 'Mantar' ın bu kez kendi kellesinin söz konusu olduğunu bilmesi çok iyi. O da Macer ile pazarlığa girişti. Şu Kent Yargıçlığını tam zamanında ele geçireceğiz; yılbaşında. O zamana kadar Catilina'nın hesabı daha görülmüş olamaz. Catilina işi tam olarak bir sonuca varmadan da soruşturmalar için «fazla» acele etmezler.

Borsa inanılmaz derecede tedirgin. «Durumun açıklık kazanmasından» sonra tahvillerin yükseleceği sanılmıştı. Oysa düşüş var. İki tahıl firmasıyla bir çok donatım işletmesi iflas etti. Büyük bankalardan biri de sallantıdaymış. Daha kötü şeyler de olacağından korkuluyor.

C. artık arsa fiyatlarını sormuyor bile. Onlar da bütün öbür fiyatlarla birlikte hızla düşüyor. Bu konuyla ilgili haberlerimi suratını asıp tek söz söyle-

meden dinliyor. Arsaların gerçekte Mucia'nın hesabına satın alındığını sanıyorum. Pompeius dönüşünde bu konuyla ilgileneceğinden arsa sorunu C.'nin durumunu büsbütün güçleştirecek.

Pompeius'un ilkbaharda geri dönmesi bekleniyor.

Metellus Nepos Halk Tribunu olarak yarın ilk önerisini yapacak; Catilina'yı bozguna uğratmak için Asya savaşının 'muzaffer' kumandanının İtalya topraklarına çağrılmasını isteyecek.

10.12.

Metellus Nepos önerisini yaptı ve hiç bir şey elde edemedi. Nedeni: Catilina için artık özel bir orduya gerek yok, onun hesabı çoktan görüldü.

11.12.

Borsada berbat bir gün. Bütün hisse senetleri, özellikle Asya tahvilleri hızla düşüyor. (Benim bin Sesterslik bir kaybım var. Düşüş, Cicero'nun servetinin üçte birine patlamış.) Bankalar öğlenleri kapanıyor.

Bir sürü iflas. Düşüşlerin nedeni üstünde birbirini tutmayan türlü söylentiler dolaşıyor. Pompeius bir çok vergi kesenek anlaşmalarını iptal etmiş. Catilina Praeneste'yi ele geçirmiş. Catilina savaş meydanına çıkmış ve yenilmiş. Senato Pompeius'u gene de Catilina'ya karşı yardıma çağırmış. Hangisi gerçek?

Clodius'un alay ederek anlattığına göre Forum'da öğleden sonraları tahvillerin düşüşüyle ilgili pek ürkütücü ayrıntılar açıklanıyormuş. Banker Cittus Vulvius kalem sapının üstüne düşmüş ve ağır yaralı yatıyormuş. Çocukları sargılarını parçalamasın diye fiyatları kendisinden saklıyormuş.

Panik başladığı zaman Cucca (tahıl ithalatı) bütün yazıcılarını çevresine toplamış ve vekiline ana defteri okumasını buyurmuş. Ana defter hepsinin hıçkırıkları arasında okunmuş. Vitturius (arsalar) bürosuna kara bir ilan tahtası asarak kendisini öldürmeye hazır memurların baş vurmalarını beklediğini bildirmiş. Bütün memurlar gelmişler.

Çok garip bir iş de (hep Clodius'un anlattıkları) Pirius Quvalvus ailesinin başına gelmiş. Ünlü gemi donatıncısının karısı, oğlu ve iki kızıyla yas giysileri içinde Forum'dan geçiyormuş. Bir kaç işsiz arkalarından yüksek sesle bağırarak alay etmiş:

«Kaç milyonunuz öldü ki?»

İşsizler uyarılarak kendilerine, ailenin paranın yasını değil iflas ettiği için kendi canına kıyan aile reisinin yasını tuttukları anlatılmış. Yaşlı, şişman Balvius Cucumburus da (vergi kesenekleri) heyecanlı bir alaya yol açmış. Dükkanından çıkarak, Asya savaşında ölenlerin listelerinin asılı olduğu tahtanın önünde duran bir kaç kadına dönmüş ve kendinden geçerek:

«Evlerinize dönün,» diye haykırmış. «Hepsi boşuna öldü!» Kadınlar sinirlenerek ona karşı çıkınca olay yerinden uzaklaştırılmışlar.

11.12. (akşam)

Büyük bankalar, Asya işinin yeniden canlandırılması için hiç bir umut kalmadığını kesinlikle açıklayınca bütün kent paniğe kapıldı.

Akşam Senato dalgalı borçların tümünün bir sonraki bildiriye kadar ertelendiğini açıkladı. Bankalar yarın da açılmayacak.

Cicero yatağa düşmüş.

12.12.

Sonunda ortalık aydınlandı! Bu korkunç ve karışık altı aydan sonra havayı sonbaharın ve iflasların duruluğu kapladı.

Bugün C. eve pek matrak bir hikayeyle geldi. Dışarda artık çöp arabalarının geçmeye başladığı oldukça geç bir saatte, sabah üçte, bir mektup yazdırtmak için beni kitaplığa çağırmıştı. Mucia'dan öğrendiğime göre önemli büyük bankalar dört aydır, Catilina yüzünden çıkan karışıklıklara hiç aldırmadan, Pompeius ile diktatörlüğün ele geçirilmesi konusunda pazarlık ediyorlarmış, ancak Asya'nın gümrük ve vergi kesenekleri üzerinde kendisiyle hemen anlaşamamışlar. Kent Yönetimi Asya işi için bir milyon Sestersten fazlasını göze alıyor. Bu bankalar Pompeius'un vergi ve gümrük kesenekleri anlaşmaları konusunda çekingen durduğunu görünce, kendisine baskı yapmak için önce bir süre Catilina'yı tutmuşlar. Pompeius'a, diktatörlüğe aday olabilecek Bay Catilina ve Bay Crassus gibi başka baylar bulunduğunu ve kendi Asyalı lejyon askerlerinin dışında Catilina'cı çetelerin ve Bay Caesar'a bağlı demokratik bir seçmen sürüsünün de varolduğunu göstermişler. Yani söz konusu olan ne baskı altındaki Senato'yla kı altındaki Catilina'yla Senato'ya karşı çıkmakmış Catilina'ya karşı çıkmak (Cicero takımı), ne de bas- (Crassus takımı); bütün sorun Pompeius'a baskı yapmakmış. Bunun için de Roma'dan sermaye kaçırmak (Celer'in - deri ve kürk - bize bir zamanlar o kadar anlaşılmaz gelen bilmece gibi sözlerini anımsadım) ve ekmek fiyatlarıyla oynamak gibi yollarla gerekli tedirginlik yaratılmış. Bütün bunların bedeli de Bay Catilina, Bay Caesar ve Bay Cicero'ya ödenmiş! Ve sonunda büyük Pompeius boyun eğince (Pom-

peius'un uzakta olması nedeniyle bu da epey uzun sürdü) birdenbire Cumhuriyetin korunması ve Cicero'nun demokrasisi ile ilgili çığlıklar yükselmiş! Tam o sırada da Pompeius'un askeri diktatoryası kabul edilmişti.

Böylece Catilina'nın seçilmesi engellendi. Ama daha iş bitmemişti. Senato imzalamaya zorlanamadıkça Pompeius'la yapılan anlaşma neye yarardı? Ancak Pompeius, anlaşmayı Asya tipi kılıcının ucuna geçirip sunarsa Senato bunu imzalamak zorunda kalabilirdi. Crassus'un işi de daha bitmemişti. Büyük bankalar Pompeius'la pazarlığa oturduklarında Crassus'u, Pompeius'a düşman olduğu için aralarına almamaya özellikle dikkat ediyorlardı. Ama Crassus, Catilina'dan almaktan artık umudunu kestiği buğday bağışlarını hâlâ Senato'dan koparamamıştı. Aşağı yukarı 13 Kasıma kadar ödemeye devam etti ve sonunda Senato'dan istediğini elde etti. Senato ise Catilina'dan değil, Senato'yu 'şahsen' yenilgiye uğratmayı pek isteyen Pompeius'tan korktuğu için buna razı oldu. Çünkü şimdi büyük bankaların amacı, Pompeius'un İtalya'ya girmesini sağlamaktı. Bunun için de Catilina'nın bir tehlike yaratması gerekiyordu! Böylece Catilina ve kulüpler için yeniden keselerin ağzı açıldı.

Hepimizin karanlıkta el yordamıyla hareket etmiş olduğumuz ortada. Catilina olayının baştan sona kadar en ufak bir başarı şansı yoktu. Biz de saçma sapan arsalar satın aldık! Bugün hiç bir değeri yok onların. Catilina kazansa ve onun yerleşme programı uygulansaydı, C. bugün Roma'nın en zengin adamlarından biri olurdu. Hiç olmazsa Catilina, Pompeius İtalya topraklarına ayak basıncaya kadar dayanabilseydi, yerleşme programı gene uygulanırdı,

hem de Pompeius tarafından ve biz de bir şeyler kazanmış olurduk. Kent Yönetimi tedirginliği gerektiği kadar sürdüremediği için oyunu kaybetti. Tasarılarını gerçekleştiremeyeceğinden korktu! Kent Yönetiminin Pompeius'la yaptığı Asya anlaşmalarının bugün üstünde yazılı oldukları kağıtlar kadar bile değeri yok. Senato bunları hiç bir zaman onaylamaz. Roma'lı işsizler yığını da korktu ve oyunu kaybetti. Senato'ya ve Kent Yönetimine gözdağı vermek isterlerken kendileri kölelerden korktular! Bu çöküş dünya imparatorluğunun temellerini çatırdatacak.

C. daha sonra beni çok şaşırtan bir şey söyledi:

«Gene de bütün bunları 'iş' için bir fırsat olarak görmekle doğru davrandık. Biz de tıpkı bankalar gibi gördük olayları. Bu da sezgimizin olduğunu belirtir.»

13.12.

Artık Caebio'dan herhangi bir haber gelebileceğini sanmıyorum. Cethegus öldü, toprağa verildi; Catilina'nın merkez karargahıyla olan tüm bağlantılar kesildi. Gücüm tükendi gayrı.

15.12.

Borsadaki çöküşün kapsamı gittikçe genişliyor. Bir çok küçük firma rekabet yüzünden iflas etti; binlerce el işçisi daha sokağa atıldı. Geniş çapta bir yerleşme programının uygulanması ve bu çerçeve içinde yeni siparişler umudu tamamen suya düştü. Bugünkü Senato oturumunda bütün bu tasarılardan vazgeçildi.

Berber dükkanlarında, Kimmerler'le Tötonlar'ın Roma'ya yaklaştıklarında bile görülmeyen bir heyecanla bu konudan sözediliyor. Tanıdığım küçük bir tunç fabrikasının sahibi yüksek sesle şöyle dedi:

«İşletmem Catilina tarafından da yakılmış olsaydı gene pek bir şey farketmeyecekti!»

Catilina! Gerçekte ondan pek fazla söz edilmiyor. Etruria'da bir yerde çözülmüş ordusuyla oturarak hükümet ordusunu bekliyor. Büyük bankaların Catilina'yı biraz daha tutmak için yaptıkları son deneme de başarısızlıkla sonuçlandı: Catilina'ya karşı, her an onun yanına geçmeye hazır olan Antonius'u yolladılar. Antonius ikinci bir kez rüşvet aldı. Cicero Antonius'un elinden Makedonya Eyaletini almak zorunda kaldı ve ordunun kumandasını ikinci derecede, sadık komutanlardan birine verdi.

Zavallı Caebio'm!

17.12.

Bu geçen altı ay en azından şunu kanıtladı: C. büyük çapta bir politikacı değil ve hiçbir zaman da olamayacak; bütün göz kamaştırıcı yeteneklerine karşın! Roma'nın her zamankinden çok gereksinmesini duyduğu, o şaşırmadan yolundan yürüyecek ve bütün dünyaya isteklerini kabul ettirecek, yüksek bir düşünü gerçekleştirebilecek güçlü adam değil C. Bu iş için ne karakteri uygun, ne de gerçekleştireceği bir düşünü var. Yapacak başka şey olmadığı için politikayla uğraşıyor. Ancak bir önderlik özelliği yok yaradılışında. Geleceğimizi karanlık görüyorum.

20.12.

Praetor'luk seçimleri yapıldı. Catilina olayının soruşturmasını Kent Yargıcı C. yönetirse, herhalde politikacı Caius Julius'u her türlü kuşkudan arınmış olarak bu işten sıyırmayı başaracak. 'Mantar' a gene hatırı sayılır bir borcumuz var. 9 (dokuz) milyon.

Catilina olayı ticari bir iş değildi.

Yıl sonu.

Düzenli gelirlerimizin bir çizelgesini yaptım. Umutsuz. Örneğin, Başrahiplik görevinden bütün yıl boyunca (Mısır'lı keten dokumacılarından yeni rahip giysileri için gönderilen çek, Ceres Şenliklerinin ertelenmesi için alınan ek ücret de içinde olmak üzere) zavallı bir 320 000 Sestersten başka bir şey almamışız. Oysa bu Başrahip'lik bize 840 000 Sesterse mal olmuştu. Yüzde sekiz de faiz ödüyoruz! Tabii C. hesaplarını doğru dürüst tutsaydı ve arada bir gözü kapalı işlere atılmasaydı, zararımız daha az olurdu. Bir Quaestor'un seçilmesini önlemek için rahip olarak yaptığı tek bir konuşmadan aldığı 20 000 Sestersin hemen arkasından 22 000 Sesterse patlayan dinsel bir şölen düzenliyor. En kötüsü de, Kent Yönetiminin bütün bunları utanmadan «hizmet» olarak kabullenmesi! Biz de bunu yutmak zorunda kalıyoruz, çünkü ödenmeyen 'hatır bonoları' karşılıklı işliyor. Sonu olmayan bir döngü!

ÜÇÜNCÜ KİTAP

Bir eyaletin klasik yönetimi

Kuşluk öncesinin neşeli canlılığında Mummlius Spicer'in villasına çıkan patikayı tırmanırken zeytinliklerin bulunduğu yan taraftan türkü sesleri işittim. Sesler oldukça düzenli, bir yaklaşıyor, bir uzaklaşıyordu. Sözlerini anlayamıyordum, herhalde yabancı dilde söylenen bir türkü olmalıydı.

Düşüncelere dalmış yürüyordum. Dün geceki okuduklarımdan sonra denizden gelen meltem, dingin manzara ve türkü çok iyi geldi. Tozlu, kanlı kargaşalıklarla dolu başkent bir kasvet gibi çökmüştü içime. Şimdi serin yel sanki bu kaçınılmaz gürültü patırtıları sürüp götürür gibiydi. Derin bir soluk aldım ve aynı anda okumuş olduğum bütün bu olayların üzerinden otuz yıl geçmiş olduğunun yeniden bilincine vardım.

Türkü giderek güçleniyor ve garip bir şekilde havayı dolduruyordu. Spicer çiftliğinin girişinde durmuş, bir köleyle konuşuyordu. Elimi sıkarak karşıladı beni. Kısa bir süre tarlalara baktık.

«Ne türküsü söylüyorlar?» diye sordum.

«Keltçe'dir bu,» diye karşılık verdi. «Zeytinliklerde Kelt'leri kullanıyorum. Keltler ve Dalmaçyalılar, ama aynı ulustan olanları bir araya getirttim. Yirmi yıl kadar önce pek yapılamazdı bu. Birbirleriyle sürekli olarak kavga etmelerini sağlamak için karışık olarak çalıştırılırlardı. Şimdi aynı bölgeden olanları biraraya getirmekle çok iyi sonuçlar elde ediyorum. Hatta guruplar arasında salt ulusal onurdan ötürü rekabet var.»

Yukarı çıktık. Konuşurken bana bakmıyordu, ama Rarus'un notları üzerine izlenimlerimi merak ettiğini sanıyordum. Ona kısaca notlar üzerine düşüncelerimi daha toparlamamış olduğumu, olaylar daha sonuçlanmadan, bana vermiş olduğu tomarda o yılın notlarının bittiğini söyledim.

«Diğer tomarı hemen alabilirsiniz,» dedi önemsemeden. «Ancak onu izleyen 92 yılının notları öncekiler kadar tamam değil. Bu sabah kendim gözden geçirdim. Yazar kendi felaketi yüzünden yaşantılarını yalnızca zaman zaman yazıya dökmüş. Biliyorsunuz: Caebio.»

Kitaplıkta, Spicer'in yatak odasında duran ikinci tomarın gelmesini bekledik. Bir sürü derinin hafif kokusu, ihtiyarın bana sunduğu beyaz şarabın kokusuyla karışarak insanda hoş bir duygu uyandırıyordu.

«Belki birkaç şey daha bilmeniz gerekir,» dedi. «92'nin yazında C.'nin birtakım küçük borçlarını ele almayı başarmıştım. Bir bankayla işbirliği yapıyor-

dum. Elimde çok sayıda başka davalar vardı, ama C. her zaman çalışmamın büyük bir bölümünü gerektiriyordu. Sonunda çalışmalarımı hemen yalnızca onun işlerine yönelttim. C.'nin o zamanki çaresizliği yaşamımın en büyük şansı oldu. 92'nin sonunda C.'nin davası üzerine birlikte çalıştığım bankanın yönetim kuruluna girdim. Bankanın gözünde C.'nin para işleri konusunda bir çeşit uzmandım. 93 yılının sonunda toplam borçlarını aşağı yukarı 30 milyon Sesters olarak kaydettim.»

Sonra notların ikinci bölümü geldi. Bu kere verilen tomar çok inceydi. Evimin yolunu tuttum.

Keltli kölelerin türküleri beni denize inene kadar izledi...

Rarus'un Notları - 2 -

1.1.92

Evde büyük kargaşalık. C.'nin göreve başlayışı.

Nepos'un dört gözle beklenen zarfı sonunda geldi. Asyadaki efendi araya zaman koymuş. Ama sonunda geldi işte. C.'nin Praetor'luk cübbesi daha bitmedi tabii. Terzi ile aralarında korkunç bir kavga oldu. Sonunda cübbenin işlemeleri iğne ile tutturuldu. C. Forum'a bir saat geç geldi. Eğer terziler en yüksek yargıçlara bile ancak ücretleri nakit olarak ödendikten sonra cübbelerini teslim edecek olsalar, 'dünyanın başkenti'inde çok ilginç durumlar meydana gelir!

Ama pek saygın oldu oturum. Oldukça büyük bir halk kalabalığı vardı. Ayaklanma dolayısıyla hemen her evin aranma olanağı var, bu yüzden bütün kent hâlâ büyük bir korku içinde. Sokak kulüpleri bütün umutlarını C.'ye bağlıyor. Duygulu sahneler. Yaşlı bir kadın askerler arasından koşarak geçip C.'nin kolunu çekiştirerek haykırdı:

«Taesius'u unutma!»

Herhalde C.'nin kulüpte herkesi tanıdığını sanıyordu. C. yaşlı kadını uzaklaştırmak isteyen Liktor'larına (*) yumuşak, dostça sözlerle engel oldu. Yoluna devam ederken oldukça yüksek sesle:

«Alt tabakadakilerin yok olup gitmeleri, üsttekilerin yok olmalarından daha az ilgilendirir beni,» dedi. Bu söz o anda her yana yayıldı.

Bir Praetor'a «yakışacak» biçimde bu yılın yeni Consül'üne «nezaket ziyareti» yapmak için Capitol'e gideceği yerde hemen işe başlaması da pek bir coşkuyla karşılandı. Kısa zamanda C.'nin, babaların (**) ona, Forum'a gelmelerini öngördüğü anlaşıldı.

Daha fildişi koltuğuna doğru dürüst oturmamış, daha altı Liktoru çevresinde yer almamıştı ki, bir işadamı tavrıyla, tuttuğu defterlerin hesabını halkın önünde vermesi için Jupiter Tapınağı Curator'unun getirilmesini buyurdu. Korkunç bir heyecan yayıldı ortalığa.

Curator Catulus'tu: Senato'nun yaşlı, büyük adamı.

C.'nin Liktorları Capitol'daki Jupiter Tapınağının yeniden yapılmasında kullanılan paralar üzerine bilgi vermesi için yüce kurulun en saygıdeğer adamını Forum'a getirdiklerinde Curia'daki (***) tören daha sona ermemişti. Afallayıp, şaşkına dönerek yüksek yapıdan ayrılan yaşlı adamı pek büyük bir heyecana kapılan Senato üyeleri izledi.

Koşarak geldiklerinde C. daha söylevinin ortasındaydı. Başka bir anlama çekilemeyecek kadar açık

(*) **Liktor:** Bir değnek demetiyle bir baltayı elinde tutarak devlet adamlarının önü sıra giden güvenlik memurları. - ç. -

(**) **Babalar:** Senatörler kastediliyor. - ç. -

(***) **Curia:** Toplantı yeri, özellikle Senato için. - ç. -

bir biçimde, tapınak damının altın yaldız yapılan tunç plakalarına değindi, paraların bütün İtalya'da toplanan bağışlarla biraraya getirildiğini ansıttı ve aynen şöyle dedi:

«İtalyan köylüsü kendisine saban alacağı yerde bu bağışları Roma'lı ağaların tapınak yerine, tutup kendilerine birer villa yapmaları için göndermedi.» Ama apar topar gelen babaların ilk duydukları şey Pompeius'un adı oldu.

Çünkü C., tapınak yapımını tamamlama görevinin Catulus yerine yüce Pompeius'a verilmesi gerektiğini söylüyordu. Bu ad, Pompeius'un adı tapınağa kazılmalıymış; çünkü bu ad, Pompeius, öyle bir admış ki, güven verirmiş ve de başka şeyler... Ama şimdiki Curator tuttuğu defterleri göstermeliymiş.

Konuşması senatörlerin öfkeli bağrışmalarıyla kesildi. Catulus kürsüye gelerek sözalmak istedi. C. buna engel oldu, Catulus'un aşağıda kalmasını emretti. Usul üzerine iğrenç bir kavga başladı. C. kavgayı keserek öğle tatili verdiğini bildirdi.

C. dairesine çekildi, senatörler de durumu danışmak üzere suskun, Cato'nun evine gittiler. Halk ise yerini kaybetmemek için heyecanlı bir bekleyiş içinde Forum'da kaldı.

Cicero geldiğini haber verdiği sırada, C. kahvaltı etmek için uzanmıştı. Çevresinde uzanmış olan birkaç bey de, beş cümle içinde Pompeius'un en az onbir kere adını ettiği için kendisini konuşmadaki ustalığından dolayı kutluyorlardı. Cicero gülümseyerek C.'ye doğru yürüdü. Keyifli görünüyor, hatta şakalar yapıyordu. Gene de Senato tarafından gönderilen bir aracı olduğu anlaşıldı. «Kendi kanısı» nı dile getirerek C.'nin bu küçük savaştan kazandığı

zaferle yetinmesini, gerçekten yaşlı Catulus son derece düzenli, kusursuz defterler gösterse bile, artık Catulus adından pek kötü bir şekilde kuşkulanılmasının sağlanmış olduğunu belirtti. Sonunda kendisi için en fazla, iyi muhasebecilerinin olduğu söylenirmiş Catulus için en kötü olan şey ise hiçbir zaman defterleri göstermeye yanaşmayacağı imiş, çünkü deftere geçirilen uygunsuz bir gelir bile kuşku çekebilirmiş.

«Birisinin kalkıp da annesinden iki küçük gümüş kaşık çalmadığını kanıtlamak için uzun bir söylev çekmesi nasıl bir görüntü olur!» dedi sözcükleri vurgulayarak.

Gerçekten Catulus'un saygınlığı bu tür kuşkulara karşı tek söz söylemesini bile engellermiş. Hem yaşlı adam hemen evine gidip yatağa yatmış; heyecandan hastalanmışmış.

Catulus'un elçilerinden biri, C.'ye yazılmış bir mektupla göründüğünde o hâlâ konuşuyordu.

C. mektubu okuyup cebine soktuktan sonra ciddi bir sesle Cicero'ya:

«Catulus defterlerin tamam olduğunu yazıyor,» dedi.

C. yemek arasından sonra olayı ve tutumu her zamanki bildik yollardan suçlayarak diğer birkaç önemsiz olay üzerinde durunca, halk biraz hayal kırıklığına uğradı.

Akşam Fulvia arkadaşı Curius'la geldi. Curius'u en son, C.'nin Senato'da, tutuklu Catilina taraftarları için söylev verdiği o unutulmaz 4 Aralık günü görmüştüm. C. Curia'dan çıkarken, Bay Cicero'nun genç adamları tarafından saldırıya uğradığında C.'nin hayatını kurtaran adamdı bu. O zamanlar C.'ye karşı olan bu sevgisine pek şaşırmıştım, ama bir haf-

ta sonra elinde, C.'nin Catilina ile olan ilişkisini kanıtlayan belgelerin olduğu anlaşıldı. Her çareye başvurarak C.'ye baskı yapmak, yada hayatını kurtardığı için 200 000 Sesterslik bir kelle parası almak istiyordu. Yemekte C. ona:

«Azizim Curius,» dedi, «Praetor olarak Catilina ayaklanmasına adı karışan herkes için soruşturma açtırdım. Duyduğuma göre aralarında benim adım da geçiyormuş. Vettius adında birisinin elinde benim tarafımdan Catilina'ya yazılmış bir mektup varmış. Bu suçlamayı hemen yarın inceleteceğim. Eğer gerçekten bir suç işlemişsem, vay bana! Gördüğünüz gibi, kelle paranızı almak istiyorsanız, acele etmelisiniz.»

Curius güldü, ama daha o akşam soruşturmayı yöneten ve C.'nin düşmanı olan Novius Niger'e gittiğini biliyorum.

C., Halk Tribun'u Nepos'a ertesi gün, Cetilina'nın ayaklanmasına karşı koyması için Pompeius ve Asya lejyonlarının geri çağrılmasına değgin önergesini destekleyeceğine söz verdiğinden, bugün büyük güçlüklerle karşı karşıya bulunuyordu. Kendisinin de Catilina'yı desteklemiş olduğu üzerine kentte dolaşan iddia ve söylentileri bir çırpıda kökünden kazıyıp atmak zorundaydı. Oysa emrinde çalışan soruşturma yargıcı Niger soruşturmalarını C.'ye dayanacak kadar genişletmiş ve C. daha buna karşı hiçbir hazırlık yapmamıştı. Bu soruşturma, C. için tabii olumsuz bir sonuç verecekti, ama yalnızca onun için, çünkü bu ayaklanma pek güçlü ve büyük tehlikelere yolaçacak bir olay olmalıydı, yoksa salt buna karşı Pompeius yardıma çağrılmazdı. C. bu güçlüğü pek kolay çözdü.

Öğleden önce erken saatlerde üzgün yüzlü genç

bir adam olan ve daha şimdiden sürekli karaciğer rahatsızlığı çeken Novius Niger'e bıraktı soruşturmanın yürütülmesini; ancak particiliğin sözkonusu olmaması için soruşturma yalnızca küçük olaylarla ilgili olarak köle gladyatörlerle, küçük esnafa ve birkaç düzine sokak kulüpleri üyelerine karşı açılacaktı. Kendisi de Senatoya giderek Curius'u konuşması için kışkırttı. Curius, C.'nin Catilina ile sürekli ilişkisi olduğunu Catilina'nın kendisinden duyduğunu söyledi. C. Catilina ile olan ilişkisini yadsımadı, ama Cicero'dan Catilina taraftarlarının tutuklanmasından önceki son günlerden birinde kendisine göndermiş olduğu açıklama ve uyarmalarını içeren mektubu göstermesini rica etti. Cicero bu mektubu birkaç ekşimsi tümceyle onayladı. Bunun üzerine zaten olayı abartmak istemeyen Senato, bir suikastçıyı ihbar ettiği için Curius'a verilmesi öngörülen ödülü kestirmeden geri çevirdi. C. oradan Forum'a, Niger'in duruşmasına gitti. Fildişi koltuğuna oturarak genç adama sert bir sesle, soruşturma katlarının kendisine, Praetor'a karşı da belge toplamış olduklarını duyduğunu söyledi. Kendisinin bu konuda suçluluk bilincinde olmadığını, ancak, ona karşı kesin ve geçerli belgeler gösterilecek olursa tek sözle karşı koymaksızın oturduğu resmi fildişi koltuğundan kalkarak zindana gitmeye hazır olduğunu, ama eğer gerçekte bu tür belgeler yoksa, hiçbir nedene dayanmaksızın üstüne düşmanca eylemde bulunduğu için kendisini, Novius Niger'i zindana göndereceğini belirtti. Niger'-in yüzü her zamankinden daha bir sarardı ve ön soruşturmada elinde C.'nin Catilina'ya yazmış olduğu mektubun bulunduğunu iddia eden Vettius'u getirmeleri için birkaç mübaşir gönderdi. Vettius bu davanın duruşması başlamazdan önce mektubu soruş-

turma katlarına vermekten kaçınmıştı. Sessiz bekleniyordu. C. oturuyor, ince, ama güçlü ellerini mangaldaki akkorun üzerine tutarak ısıtıyordu. Soğuktu.

Sonra Liktorlar dönerek Vettius'u evinde bulamadıklarını bildirdiler. Kendisinin bir önceki akşam mahkemeden çağırı kağıdı almış olduğu anlaşıldı. C. kendisine özgü bakışlarıyla Niger'i süzdü ve bu adamın saygısız tutumu nedeniyle hemen mahkemece cezalandırılmasını istedi. Niger biraz yapmacık, belirgin bir saygıyla gerekli haciz işlemlerini yaptı. Liktorlar gene uzaklaştılar (sonradan öğrenildiğine göre zavallı adamın gerçekten bütün eşyası hemen oracıkta yok pahasına satılıp savılmış) ve Vettius göründü. Giysileri paralanmış, kafası yarılmıştı. Foruma gelirken yolda baskına uğradığını kekeleyebildi. Mektup yoktu. C. öyle bir şiddetle yerinden kalktı ki, koltuğu devrildi. Adamı zindana attırarak oradan ayrıldı. Önceden belirtmiş olduğu gibi akşam da Novius Niger'i zindana göndertti. Böylece sokaktaki adam Niger'in sokak kulüplerine karşı yargılamalarını C.'nin onamadığını anlamış oldu. Gene de C. gereksindiği şeye erişti, yani devlete karşı yaygın ve tehlikeli bir suikastı kanıtlamış oldu! Tam bir usta işi!

Akşam Glaucos, Vettius'tan aldığı mektubu getirdiğinde C. kuru bir sesle:

«Gün ortası baskına uğramak istemiyor, dinginlik ve düzen arıyorsa, Pompeius'u getirmeliler, dedi.

Gece Nepos'la uzun bir görüşme yapıldı.

3.1.

Biz Forum'a giderken, zehir gibi soğuk ocak fırtınası Crassus'un yıkılmaya yüz tutmuş evlerinin damlarını havaya uçuruyordu. Liktorların soğuktan

çeneleri takırdıyordu. C. kocaman Gal işi peleriniyle çenesine kadar sarınmıştı. Forum geceleyin Nepos'un Campagna'dan arabalarla getirttiği gladyatör kölelerle dolmuştu. Keyifsizdiler, soğuktan donuyorlardı. Aralarında Pompeius'un savaşlarda sakat kalmış yaşlı, birkaç askerini de gördüm. Bir tedirginlik vardı. Nepos o sırada Castor Tapınağının önündeki bir sırada oturuyordu. C. de gidip onun yanına oturdu. Fulvia'nın dediği gibi gerçekten kalçaları pek dar olan Nepos'un hemen, Pompeius'un geri çağrılmasıyla ilgili önergesini okumaya başlayacağını sanmıştım. Oysa Nepos hiçbir girişimde bulunmuyordu. Sert rüzgara karşı korunmak için sıranın yanına branda bezi gerdiler. Fırtınadan iki kez devrildi. Orada bulunan Albay iki keresinde de kalkarak brandanın gerilmesine gözcülük etti. C. sesini çıkarmadan oturuyor, mantosuna sarılmış, dev bir akbaba gibi bekliyordu.

Sonra Cato, gladyatör kölelerin arasından geçerek geldi, basamaklardan tapınağa doğru çıkıp C. ile Nepos'un arasına oturdu. Tribun olarak hakkı vardı buna. Girişine kimsenin engel olmamasına şaşırmış görünüyordu. Ama silahlı askerler ona saldırmak için değil. C. ile Nepos'u korumak için orada bulunuyorlardı.

Tabii her ikisi de önergenin 10 Aralıktaki ilk önerge gibi, hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini biliyorlardı. Ama önemli olan, bir hukuk kuralının bozulmasını sağlayarak, Pompius'un kendi Halk Tribunlarına karşı zor kullanılmasını neden bilip bir sonuca varmasıydı.

Güldürü kısa zamanda gelişip çözüldü. Nepos ayağa kalkarak konuşmasını okumaya hazırlandı. Cato ona durmadan laf atıyor, hatta konuşmasına

engel olmak için eliyle ağzını tutuyordu. (Böylece Nepos'un dün gece korktuğu başına geldi. Üzgün bir sesle: «Cato ellerini yıkamıyor,» (*) demişti.) Nepos da son derece öfkelenerek yakında duran birkaç gladyatöre işaret etti. Yüzü kıpkırmızı kesilen Cato - gene sabah sabah içmişti - Nepos'un elinden kağıdı çekip aldı. O zaman gladyatörler kendisini yakalayıp oradan uzaklaştırdılar. Savaşta sakat kalan eski askerlerden biri sağlam ayağıyla ona bir tekme savurdu. Aşağıdakiler beraberlerinde getirdikleri taşları fırlattılar. Cato ellerinden kurtuldu; tapınakta küçük, gülünç bir şekil, koşarak kaçıyordu. C. bütün bu olup bitenleri can sıkıntısı içinde seyretti. Şimdi Tribun Nepos'u önergesini okumaya çağırıyordu. Beriki ise yazısı elinden alınmış olduğu için bu çağrıyı yerine getiremeyeceğini açıkladı. Uzun süre, - Cato dönene kadar, - onun bu başıboş, sorumsuz davranışı üzerine konuştu durdu. Bu kez Cato bir yığın silahlı adamıyla dönmüştü. Hani Cato'nun adamları gerçekten sıkı vuruyordu. Ellerindeki kocaman sopaları kafalara indiriyorlardı. C. yavaş yavaş ayağa kalkarak tapınaktan içeri girdi, sanki hâlâ olaya karşı ilgisizmiş gibiydi.

Üstelik oradan kaçmak pek kolay da değildi. Arka kapılardan birinden sıvışmaya cesaret etmezden önce pelerinini, hatta Praetor cübbesini çıkararak üzerine gladyatör kölelerden birinin giysisini geçirdi.

Evde hemen sıcak bir banyo aldı. Senato'nun, C. ve Nepos'un görevinden alınmasına karar verdiğini öğrendik. Ama bu iş yeniden düzelecek. Nepos şimdiden geminin yolunu tuttu. Pompeius bu yasa-

---

(*) İncile göre; halkın Barabbas yerine İsa'nın çarmıha gerilmesini istemesi üzerine, Roma Valisi Pilatus halkın önünde ellerini yıkayarak İsa'nın kanından arındığını bildirmişti. - ç. -

lara aykırı olaya sevinecek. Bir Halk Tribununun konuşmasını engellemek, halkın temel haklarını çiğnemek demektir!

23.1.

Yolculuğun üçüncü günü, üzeri branda kaplı arabayla Arretium'a giderken yolda Florentia'dan gelen tüccarlardan, Antonius ile Catilina'nın birlikleri arasındaki çarpışmanın pek kızışmış olduğunu duyduk. Çarpışma yerinin Pistoria olduğunu söylediler. Oraya kadar en az iki günlük yol olduğundan savaşın sonucu şimdiden belli olmuş sayılabilirdi. İş yüzünden, sonuç belli olmazdan önce Roma'da olmak istedikleri için pek bir acele ediyorlardı. Arabanın üzerindeki kapalı tentenin tahta iskeletine vuran bıçak gibi keskin soğuk ve sert rüzgar anlaşmamızı bütün bütün engelliyordu, hiçbir şey duymuyordum. Geç kalacağımız korkusu bütün gün ve o günün gecesi bir an bile yakamı bırakmadı.

Elimde Caebio için yasalara göre tam olarak düzenlenmiş kağıtlarla geliyordum. Eğer tutuklanacak bile olsa en azından onu beraberimde Roma'ya götürebilirdim.

Öğleden sonra Arretium'a vardık. Genel olarak daha kesin bir sonuç alınıp alınmadığından onların da haberleri yokmuş. Catilina'nın ordusundan kaçan yüzlerce asker kaçağı ordunun çözülmekte olduğunu bildirmişler. Biz bunlardan hiçbirine rastlamadık. Sabah karanlığı, ölü bir kent gibi görünen Florentia'dan geçtik. Ama bu görünümün nedeni, daha çok erken olmasıydı. Florentia'nın hemen arkasında savaş bölgesinden gelen köylülere rastladık. Savaşa katılmamış, ama çarpışmaları görmüş olan bu adamların bitkin, solgun yüzleri insanı korkutuyordu. Savaşın sürmekte olduğunu bildirdiler. Ama Catilina'nın

durumu artık pek umutsuzmuş. Antonius ordusunun çemberini yarmayı başarsa bile arkasında, dağlık bölgenin kuzey yamaçlarında bekleyen Quintus Metellus'un taze kuvvetleri kendisini karşılamaya hazırmış. Catilina ve adamlarının önünde yalnızca ölüm varmış. Fenalaşarak kustum.

Florentia'da bir köylü arabaya tırmandı. O da Catilina ordusunda yiyeceklerin tükendiğini bildirdi. Dağlık bölgede Galya'ya gitmek için bir geçide girdiklerinde savaşa zorlanmışlar. Böylece bütün ayaklanmaları süresince görülen belirti, açlık belirtisi, bu son savaşlarında da görülüyormuş.

Pistus adında yürekli, genç bir Roma'lı olan arabacı merakla beni izleyen köylüyü susturdu. Bitkinlikten tedirgin bir uykuya daldım.

Uyandığımda arabamızın diğer arabalar arasında sıkışıp durmuş olduğunu farkettim. Büyük bir yaralılar kervanıyla karşılaşmıştık. Hiçbir şeye karışmaksızın, kötü ve yetersiz sargılar içinde, çoğunun üstü açık arabalarda yatan yaralılara eşlik eden askerler küfürler savurarak koşuşup duruyorlardı. Durmadan kağıtlarımız gözden geçiriliyor, Roma'lı askerler gözüme düşman birlikleri gibi görünüyorlardı. Çarpışma saatler önce bitmiş, Catilina yenilmiş, bütün adamlarıyla birlikte ölmüş. O andan itibaren yeniden umut beslemeye başladım. Garip bir biçimde durmadan kendi kendime, iyi ki çok geç kalmamış olduğumu yineleyip duruyordum.

Karşıdan gelen birliklerin arasından geçerek karargahın ışıklarına doğru yöneldik. Askerler hiç de zafer kazanmış gibi görünmüyorlardı. Asık suratla, marşlar söylemeden yürüyorlardı. Bir tek tutuklu bile görmedim, ama bunun ne anlama geldiğini kendime bile itiraf edemiyordum.

Bir yol kavşağında Catilina ve adamlarının altında çarpıştığı Marius'un kartalını taşıyan armayı ele geçirerek Faesulae'ye götüren bir birlikle karşılaştık. Bu kartalın altında Roma askerleri bir zamanlar ülkelerini Kimmerler'e karşı savunmuştu.

Pistoria'nın hemen önündeki asıl savaş alanına vardığımızda karanlık basmıştı.

İlk edindiğim izlenim burada görülecek fazla birşeyin olmadığı idi. Alan engebelikti, ancak küçük küçük kesimler görülüyordu. Ufak birlikler meşale ışıkları altında soğuktan taş gibi donmuş toprağı kazıyorlardı. Diğer birlikler de belirsiz bir şekilde paçavra yığınları gibi sağda solda yatan ölülerin üstlerini arıyorlardı. Çalılar arasında hâlâ birkaç gün önce yağan karın izleri görülüyordu.

Dizlerim titreyerek arabadan indim ve yolboyunca düşünmeden koşmaya başladım. Sağda solda paçavralar yatıyor, karanlıkta meşaleler dolaşıyordu. Rüzgar durmuştu, yada hiç değilse ben artık üşümüyordum. Arabacı benimle birlikte geliyor, bir yandan da yürürken bana bakıyordu. Kağıtlarımızı kontrol eden bir birlikten çarpışmanın gelişmesi üzerine birtakım şeyler duyduk, fakat şimdi anımsamıyorum. Ama bir subayın anlattığı bir ayrıntı açık seçik aklımda kalmış: Catilina, Antonius'un birlikleri başkentteki işsizlerden toplanan askerlerden meydana geldiği için, onun üzerine yürümeyi yeğ tutmuş. Metellus'un ordusunu meydana getiren askerler ise Picenia'dan yeni toplanan güçlü kuvvetli köylü çocuklarıydı. Hiç mülkü olmayanlar, gene mülkü olmayanlara karşı savaşmış olsaydı, bundan daha korkunç bir kırım olamazdı. Arabacı Pistus, belirli bazı adamların kimler olduklarının nasıl meydana çıkarılabileceğine şaşıyordu. Bir Lejyoner omuzlarını silkerek:

«En az yedibin kişi var,» dedi.

Yürümeye devam ettik, bu kez alanın ortasında gidiyorduk. Bir keresinde durarak biraz ilerde ölüleri yerdeki sığ çukurlara koymakta olan birliğe baktım. Büyük bir birlikti, çukurlar da büyük alanları kaplıyordu. Çukurlar boyunca ipler gerilmişti. Seçimlerde Campus Martius'un bölümlere ayrılmasını andırıyordu.

Gene yola koyularak açık alana geldik. Burada da sıkışık yığınlar vardı, ama temizlik işleriyle uğraşan askerler görünmüyordu.

Bir kez olsun, eğilip de herhangi bir yüze bakmadım. Gene de içimde aramakta olduğum duygusu vardı. Aklımda kalması içindir diye düşündüm. Dost düşman birbirinden ayırt edilemiyordu, hepsi de Roma'lıydı ve Roma üniformaları taşıyordu. Hepsi de aynı sınıftan geliyorlardı. Birbirleriyle çarpışırken bile aynı dilden komutlara uymuşlardı. Catilina'nın ordusundaki adamların çıkarları açısından ortak ilgileri, tabii Antonius'un ordusundakilerden daha fazla değildi. Sulla'nın bir zamanki koloni askerleri, ellerinden tarlası alınan Etruria köylüleri ile omuz omuza dayanışarak tarlaların yeniden kendilerine verilmesi için direnmişlerdi. Büyük toprak sahipleri tarlaları onların elinden almıştı. Catilina'nın önlerine açtığı, ilerde katlanılabilir bir yaşama umuduna karşı koymaya yetenekleri olmadığından, Bay Cicero'nun topladığı emekli askerlere karşı umutsuz bir savaşa girişmişlerdi. Bu emekli askerler de borç yüzünden ellerindeki tarlaları kaybedince Roma'ya dönmek zorunda kalmışlardı ve gırtlağına kadar borca batmış Campania köylüleriyle birlikte günde 50 Sesterse çalışma umudundan vazgeçmiyorlardı. Uğruna savaşa girmiş oldukları her iki Asya'nın zen-

ginliklerine ne savaşı kazananlar, ne de kaybedenler ulaşamamıştı. Asya kırallarının askerleri bunları savunamamış, Roma kumandanlarının askerleri de ele geçirememişti.

Ayrıca ölen Catilina taraftarları arasında bir tek köle bulunmadı. Üç aralıkta meydana gelen ani tutum değişikliğinden sonra Catilina, kölelerini kendi birliklerinden çıkarmak zorunda kalmıştı. Böylece yalnızca Romalılara karşı Romalılar çarpışmıştı.

Saatler sonra arabacı beni arabaya geri götürdü. Dönüşte askerlerden biri bir subaya belirsiz bir el hareketiyle karlı, karanlık alanda bir yeri göstererek:

«Orada, bizimkilerden bir yığının ortasında yatıyor,» dedi.

Catilina olmalıydı bu.

7.4.

Başrahibin görevi dolayısıyla oturduğu eve taşınıldı. Biz çıkarken Subura'daki eski ev alacaklılarla dolup taşıyordu. Para olmadığından burada, kutsal yoldaki onarım daha bitmemişti tabii. Pompia bir salonda kalıyordu.

C.'nin (aynı zamanda alacaklılarının) son umudu Pompeius'un geri dönmesinde. Ama Pompeius lejyonlarıyla birlikte gelmeli, oysa bu Senato'nun yerini sağlamlaştırmasından bu yana pek o kadar kolay olmayacak.

Şu 'Biryantin Kafa' olmasaydı ev idaresinin altından nasıl kalkacağımızı bilemeyecektik. Küçük küçük toplamlarla yardım ediyor.

Bense elimden geldiği kadar bunları düşünmemeye çalışıyorum. Hemen her gece başka bir köpek yarışındayım.

19.6.

Gelecek yıl için İspanya'yı eyalet olarak aldık.

Taşlı caddenin sağında, alt yamaçtaki çamlığın üzerindeki bodur ağaçlarla çevrili kayaların üstünde tahta bir yapı gözüme ilişti. Biraz daha dikkatle bakınca bunun bir savaş gemisinin yarısı olduğunu anladık. Sempronius meyhaneye girip bunun ne olduğunu öğrenerek gelip bana anlattı. Küçük bir savaş gemisinin ön bölümüymüş. Burada yaşayan ozan Vastius Alder onu alıp kendi parkına yerleştirmiş. Bundan 20-30 yıl önce bu gemiyle Acme kentini ele geçirmişmiş. Akşam Spicerde bu ozana rastladım. Birlikte yemek yemişlerdi. Azıcık mumyayı andırıyordu ve insan, uşağının kendisini gece yatmazdan önce gene mumya gibi sarıp sarmaladığını düşünebilirdi. O yalnızca yaptığı seferler ve yazdığı şiir dizileriyle elde etmiş olduğunu sandığı ünüyle başbaşa yaşıyordu. Kişisel yürekliliğine hiç kuşku yoktu. Elinde kılıç, lejyonerlerinin başında savaşmıştı. Ancak kılıcı devlet silah deposundan çok Campania caddelerindeki antikacı dükkanlarından alınmış olabilirdi. Askeri atılımları için kendisine mutlaka, bunları sonradan betimlerken az rastlanır sözcükler kullanabilmesine olanak sağlayacak gösteri alanları seçiyordu. Latinceyi, dile kazandırdığı sözcüklerle kendisinden önceki herhangi bir ozandan daha çok zenginleştirmişti.

Konuşması son derece doğal ve alçakgönüllüydü. Bizi ağırlayan evsahibi kendisine benim burada oluşumun nedenini anlatmış olmalıydı. Hemen sözü büyük bir saygıyla benim ilgilendiğim konuya getirdi.

«Büyük bir adam,» dedi ince parmaklı elleriyle sofrada ekmekleri hamur yapıp minik biçimler vere-

rek, «tam tarihçilerin aradığı bir kişi. Hem halk, hem senato adamı. Bu tür insanlar binlerce yıl kitaplardan kitaplara aktarılır. Arada sırada azıcık renk katmak yeter. Bir ozanın onun üzerine - özür dilerim Spicer - iki diziden fazla yazmaya eğilimli olduğundan kuşkuluyum. Siz her şeyi pas mı tutar sanıyorsunuz? Ve sanat bir bakır çalığı mıdır, hayır? Bir Etruria köylü iskemlesi, yararlı bir nesne, dört kuşak sonra bir sanat değeri kazanır. Ne tahtaymış! diyorsunuz. Sözünü ettiğimiz adam, edebiyat için Brutus'un kılıcını sapladığı bir adamdır. Siz isterseniz bin kere: 'İmparatorluğun kurucusu, evrensel bir geçerli örnektir!' deyin. Bu geçerlilik pas tutmaz. Tabii, zaten sanat sonunda ne içindir ki? Ne yazık ki partiliyim.»

Basık tavanlı güzel oda o kadar sessizdi ki, dışarda köle ahırlarının çevresinde havlayan köpeklerin sesleri işitiliyordu. Banker ve eski haciz memuru Mummlius Spicer konuşmaksızın, gri, geniş, kemikli bir nesne halinde oturduğu yerde arkasına yaslandı. Işık, sarı mumdan yapılmış gibi, ama üzerinde iki siyah canlı gözü olan ozanın kafasını aydınlatıyordu.

Uzunca bir süre sonra konuşmasına devam etti. Üstelik her keresinde sanki doğru terimleri bulmakta güçlük çekiyormuş gibi biraz tutuk konuşuyordu. Kendisini dinlerken anlatış biçiminde hiç tek düzelik duyulmuyordu.

«Bir imparatorluğun kurucusunun yaşamında da tabii bazı maceralar vardır. 'Büyük geçerli örnek' de bir kere kendini unutmuş olabilir. Bunun üzerine para bozulan kulübelerde yükselen bağrışmalar bugün hâlâ tam olarak dinmiş değildir. Hangi hikayenin ayrıntısından söz ettiğimi biliyorsunuz. Çünkü teh-

likeli yaşamak, evrensel örnek kişilerimizde yalnızca bir ayrıntıdır, - çoğul kullandığım için özür dilerim, baylar - Catilina! Yüz karası. Suikast. Mektuplar, kapalı kapılar! Hançerler, yeminler. Her cepte programlar ve senatoda verilmiş olması gereken işaretler. İşaret parmağımla gırtlağına dokunursam, o zaman... Ey cehennem, yeraltı zindanlarını aç! Aforoz listeleri. Kuvvet. Polis. Gırtlağa dokunmayan işaret parmağı. Hainler! Yeni fısıldaşmalar. Cicero senatoyu bir gece oturuma çağırdı. Geceyi yararak dolu dizgin giden atlı. Bankalar kapanıyor. Kan banyosu. Polis soruşturmasıyla sona erse bile gene de yaşanmış, - tabii yadsınıyor, - yaşanmamış, bir yatakta yatılmış, bir köleyle, evet, bir tanık var.»

Ozan hor görürcesine gülümsedi. Ekmeği mıncıklayarak yapmış olduğu küçük yumru ve şekillerle oynuyordu şimdi.

«Catilina'nın çirkin suikastına karışan bizim geçerli örnek kişimiz! Herhalde kısa, övülesi bir düzyazı olarak kaleme aldığı mektupla karışmış olmalı olaya. Ayakkabının ucuyla üzerinde falcıların ve buğday tüccarlarının oturduğu o öylesine ince sırma işlemeli ipek örtüye bir delik açmak, sonra da yedi bataklıktan yedi tepeye neyin sürünerek tırmandığını görmek? Crassus'un tahta kurusu sarmış kulübelerinden çıkan, insandan çok hayvana benzeyenler ve ot bürümüş birkaç dönüm tarladan, ta uzaklardan el sallayarak hesaplaşmak için gelenler! Bunlar daha önce kartaldan başka kanatlı hayvan taşımayanlardı. O geçirdiğimiz haftalar Capitol'deki Jupiter'in aklına geldikçe daha bir 20-30 yıl kaşınacaktır. Evet, büyük demokrat seçmenlerini burada bulabilirdi. Çünkü Zama'da ve her iki Asya'daki yenikler pek yakınında, hemen bodrumda oturuyorlar. Bu başka

bir zafer alayına yol açabilirdi. - Lütfen başa geçin, kızıl çalılı İmparator, bu durumda lütfen savaşa gittiğiniz atınızın üstünde rahat oturun! 'Kendi evlerinin efendisi olmayan dünya efendileri' herhalde sefere giderken ganimet olarak ele geçirdikleri bir Campagna tarlasını ve tüm İtalyan yufkalarını beraberlerinde götürürlerdi. Ama neden konuşuyoruz biz böyle? Bizim bu tür geçerli bir geleneksel kişimiz olmadı ki! Sallust onun kuzu gibi yumuşak, cana yakın, sokulgan olduğunu, hiç yaşamadığını kanıtladı. - Özür dilerim.»

Sanki dalgaların hafif hışırtılarını dinlemek istercesine bir süre daha sustu. Sonra bizden kimse birşey söylemeyince konuşmasına devam etti:

«Ama gene de herşey bu gelenekle halledildi. Para konusundaki yolsuzluklardan dolayı açılan soruşturmalar ürkütücü bir durum alınca, uygun zamanlarda hep alttan verilecek buharla tehditlerde bulunuldu, 'ihtilal' gibi bir şey mırıldanıldı ve kenar mahallelere doğru belirsiz el-kol hareketleri yapıldı. O zaman polis bunun ne demeye geldiğini anlayarak daha bir saygılı davrandı. Açlıktan ölmekte olan kitlelere konudan şöylece bir sözetmek, (asker diliyle kaleme alınmış, son derece kısa bir düzyazı), senatonun yeniden selama durması için yeterliydi. Aslında kişinin kendisi de bu pis kokan, açlıktan ölmek üzere olan kitleye karşıydı. Toga'sına sıçrayan pisliği iğrenerek silerdi. 'Kurtuluş'larını, kavruk kalmış piçlerini Vestalya bakirelerinin kucaklarına oturtmak, serlerde, limonluklarda krizantem yerine turp yetiştirmek, paha biçilmez Yunan ketenlerini barakalarının rüzgar giren deliklerine tıkamak, dilbilgisinin içine sıçmak, birkaç edebiyatçıdan sürekli olarak ihmal edilmiş eğitiminden dolayı özür dilemek

için kullanacakları biliniyordu. Bütün bunlar biliniyordu, Yunan eğitimi vardı. Biliniyordu, ama politika yapılması zorunluydu. Sonunda azgın kitle değilse bile, en azından bu azgın kitlenin köpükleri içeriye, Curia'ya girene kadar politika yapıldı; neyseki açlıktan ölen köylüler değil de, onlara işkence edenler, tefeciler, iflas etmiş esnaf değil de, ipotekli alacaklılardı içeri giren. Hayır, beyefendi 'yoksulluğu' unutmadı, 'sömürülenlerin umutsuzluğu'nu anımsadı büyük demokrat. Yoksa sömürücüleri başka neyle sıkıştırabilirlerdi ki? Senato çok küçüktü. Büyütülmesi gerekiyordu. Ayrıcalığı olan soyguncular çok azdı, ayrıcalıksız soyguncularla tamamlanmaları gerekiyordu. Polisin çalınan malları getirip verdiği kimseler, diktatör'ün tehdit edici bakışları altında bu malları almış olanların ellerini sıkıyordu. Cüzzamı baskı altında tutmak, ezmek, yoketmek için o kadar çok kapalı zarfa karşı verilen söz! Peki, cüzzam Curia'nın içine akın ettiğinde kafası ezilmedi mi? Bu bütün cüzzamın küçük bir bölümü değil miydi? Evet, gerçekten aylarca sesini duyurtan cüzzamın yalnızca bir bölümüydü bu. Çok küçük bir bölümü, ama güçlü ve yüksek sesli. İnsan pazarlık etmek istiyorsa sesini yükseltmeli, bağırmalıdır. Şu senatoya bakın bir kez; tam bir meyva - sebze hali. Bir ressam için çağına uygun konular mı istiyorsunuz? Buyrun: 'Bit arayan Romalı senatörler.' Evet, sizin memur gerçekten büyük bir adamdı, Spicer!»

Vastius Alder, sağlığı dolayısıyla istemeyerek erken kalkmak zorunda olduğunu belirtti. Kendisini Spicer'le birlikte villanın önüne kadar geçirdik.

«Gevezeliklerini bir an önce yazıya geçirmek için bu kadar acele etti,» diye açıkladı ihtiyar ozanın erken gitmesini yarı ürkek sesle. «Son birkaç dakika

iğne üstünde oturur gibiydi. Bu kadar az bir dinleyici karşısında söylediklerini ne denli umutsuzca ezberlemeye çalıştığını fark etmediniz mi?»

Banker ile konuğu arasındaki ayırım anlatılacak gibi değildi. Her ikisi de aşağı tabakadan geliyordu. Spicer özgürlüğü bağışlanmış bir kölenin oğluydu. Vastius'un ise kendisi bağışlanmış bir köleydi. Her ikisi de çocukluklarında başkent sokaklarındaki pis su birikintileri ile oynamış, yetişkin insanlar olduklarında gene ikisi Caesar'ın Senato'sunda yeralmışlardı. Ama banker hâlâ yemeklerde ağzını şapırdatıyordu. Ozan ve asker ise o denli gelişmişti ki, şimdi artık o da nerdeyse gene ağzını şapırdatmak üzereydi.

Aşağı inen ozanın ardından bir süre lambalara baktık. Ozanın küçük sarayının bulunduğu tepe ile burasını fundalıklarla kaplı derin bir vadi ayırıyordu. Nerdeyse tam yuvarlaklaşmak üzere olan ayın ışığı altında seyrek bir zeytinlik arasından küçük sarayın parıldadığı görülüyordu. Üzerinde geminin ön bölümü bulunan kayalar buradan seçilemiyordu.

Merak dolayısıyla bu gemi parçasından söz açınca Spicer istemeye istemeye:

«Eğer bundan geriye kalacak birşey varsa, bizim mühendislerin ustalığına borçlu olacağız,» dedi. «Bu kutsal parçanın tepeye getirilmesinin ne denli zahmetlere malolduğunu bir bilseniz? Vastius bu nesnenin yukarıya çıkarılmasında mühendislerin tek ağaca bile zarar verilmemesini buyurmuştu. Bu tahta parçalarının tepeye çıkarılması, kendisinin onu gemi olarak Acme'ye götürmesinden çok daha fazla kafa gerektiren bir iş oldu.»

Yeniden oturduğumuzda:

«Ünlü dostumuzun kutsal tahta parçalarını ka-

yaların üstüne yerleştirme alışkanlığının karanlık bir yanı var,» dedi. «Ama şu küçük Rarus'un notlarında gene de o büyük sefer konusunda eksikler var. Onda küçük adamın iyimserliğinin küçük modeli, karamsarlığın ise büyük modeli vardır. 91 yılının olaylarını betimlemesinde genel olarak pek karamsar bir görünüm var.»

Kendisine geri getirdiğim ince parşömen tomarını kaba, kalın elleriyle tartıp masanın üzerine bıraktı.

«Elbette umutsuz bir gelişim gösteren Catilina olaylarından sonra aslında C.'nin durumu daha bir değişti, öncesine göre daha sağlamlaştı. Politikada da iş hayatında olduğu gibiydi. Küçük borçlar almaya salık verilmez, ama büyük borçlara gelince, o zaman durum bambaşka olur. Gerçekten büyük borçları olan adam kendisine gösterilen saygının tadını çıkartır. Kendi kredisinden yalnız kendisi değil, alacaklı da titrer. C.'ye büyük işler verilmiş olmalı, yoksa umutsuzluğa düşerek herşeyi oluruna bırakırdı. Kendisinin sürekli olarak uyarılması gerektiğinden, çevresindekilerden de kaçınmanın olanağı yoktu. Kısacası, bir kuvveti o. Yeterince yenikliğin acısını çekmiş politikacılar böyledir. Adı dillerde dolaşır. Onun peşinden gidenler güç duruma düştüklerinden kendisini eskisinden daha çok gereksinirler. Çünkü ona alışmışlardır ve durumlarının düzelmesini ancak ve ancak ondan bekleyebilirler. Kendisine görevler yükleyenler de düşmeye bırakmazlar onu, çünkü çok şey bilir. En büyük güçlük, büyük işlere girebilmekti. Kişi bir kere o işlerin içine girdi mi, diğerlerinin onu dışarı atması güçleşir. Bir kimsenin eylemlerinin başarılı sonuçlanması önemli değildir, yalnız ne şekilde olursa olsun sonuçlanması gerekir.

Sonuçlar ne kadar büyük olursa, - isterse kötü, umutsuz olsun, - kişi de o kadar büyür. Catilina olayı C.'yi yükseltmiştir. Bu olayın Demokratik Partiyi güç duruma soktuğu doğrudur, ama C.'yi partide en başa geçirmiştir. Gerçekten yenilgi pek büyüktü, ancak yeniklerden daha başka birşeyler elde etmek istenildiğinde ona vaşvurmak zorunluğu vardı. Atılacak tekmeleri bile o salık veriyordu. 'Demokratik hikaye' gerçekten pek kötü bir durumdaydı. Kent Yönetiminin boyun eğmesi Senatoya biraz pahalıya patladı. İşsizler için yapılan buğday harcamaları devlet bütçesinin yıllık sekizde biri olan 25 milyon Sestersi kapsıyordu. Ancak bunun devletin kendi parası olmaması bir yana, sokağa atılmış da sayılmazdı. Asya 'fetihleri' ile sağlanan devlet gelirleri öncekinin iki katını aşıyordu. Kent Yönetiminin bu gelirlerinden payı önemli ölçüde azaltılmıştı. Şimdi 'büyük' Pompeius'un Senato'dan zaferin ötesinde daha başka şeyler istemeye cesaret edip edemeyeceğini oturup düşünmesi gerekiyordu. Daha sonbaharda destekleyebileceği demokratik örgütler artık dökülüyordu. Kent Yönetimi küçük adama ihanet etmişti. Catilina taraftarlarının kesinlikle ve sert bir biçimde kökleri kazındıktan sonra geniş kitlelerde bir düşünce ve tutum değişikliği meydana geldi. Pistoria galipleri sırt torbalarında tek ekmek kırıntısı bulunamayan, umutsuzca başkaldıran Catilina taraftarlarının yiğitçe dövüşmelerini anlatıyorlardı. Bunlar, ellerinde avuçlarında hiçbir şey kalmamış insanların oturdukları duvarları sırılsıklam, yıkılmaya yüztutmuş kira evlerinde anlatılıyordu. Demokrat Cicero karşı koymuştu bu ayaklanmaya ve 'yüce Pompeius' bu onur için çatışmıştı Cicero'yla. Pompeius 'popüler' olmaktan çıkmıştı. Ama güç, Sena-

to'nun elindeydi. Başkentte polis sayısı iki kat artırılmış, dosyalar, tehlikeli iftiralar, türlü belgelerle donatılmıştı. Sokak kulüpleri, hatta gladyatör takımları bile çözülmüştü. Senato gerekli gördüğü zaman bütün İtalya'da köylüler arasından seçilen askerlerden güvenilir lejyonlar kurulabiliyordu. Çiftçiler toprak sorununun çözümüne bir ilgi duymuyordu. Sorun, çiftçilere karşı rekabete sokulan kentli işsizlerin çiftçilerin tepesine bindirilmesiydi. Sanki şu Pompeius'un artık bir anlam kalmayan köle ithali yetişmiyormuş gibi!

Kent Yönetimi tam bir iflas durumundaydı.

Kent Yönetimi herzamankinden daha çok özlüyordu Pompeius'u. Bir an önce güçlü bir adamı gereksiniyorlardı. Kendisinden gerçek bir çaba bekleniyordu. Forum gene onun ünüyle yankılanıyordu. Bankerler onun Asya'da kendini gösterdiğini, dehasını kanıtlamış olduğunu söylüyorlardı. Mithridates'in hakkından geldikten sonra neden bizim Cato'nun da gelmesindi? Adamın kaybedecek ünü vardı.

Tabii C.'de bekliyordu Pompeius'u. Sonbaharda istifa edince hemen başlatılması gereken Ocak olaylarıyla ilgili polis araştırması, Pompeius'un lejyonlarıyla birlikte geri dönüşüyle düşecekti. Çünkü artık yargıç olmadığı anda suçlu duruma geçecekti. Yani Diktatör Pompeius'un yolunu dörtgözle bekliyordu.

Ama yüce Pompeius tam bir suskunluk içine gömülmüştü. Asya'daki işlerine dalan Pompeius politikadan hiç anlamaz gibi görünüyordu. Hâlâ Kent Yönetimi ile vergi ve gümrük kesenekleri üzerine anlaşmalar yapıyordu. Bu anlaşmaların Senato tarafından onaylanması gerekiyordu. Ama herhalde lejyonlarıyla gelmeliydi ve zaferler kazanmış olan lej-

yonların onaylanmasını istedikleri anlaşmaların kötü olması düşünülemezdi. Kent Yönetimi canlı, güvenilir bir varlık gösterdi. Ancak fiyatların borsa tarafından saptanmasında Asya mallarına biçilen fiyatlar dikkati çekecek derecede düşüktü. Kent Yönetiminin savaş raporları üzerine gerçek düşüncelerini anlamak için borsa raporlarını okumak gerekir.»

İhtiyar bir süre düşünceli düşünceli baktı. Sanki bana ne kadarını söyleyeceğini düşünür gibiydi. Ama belki de yalnızca söylemek istediklerini bana nasıl anlatabileceğini düşünüyordu. Yüzümde canımın sıkıldığını belirten bir kıpırtı farketmiş olabilirdi. Benim kendisi gibi karmaşık işlere, genel olarak ticari işlere karşı doğuştan bir ilgim olmadığını iyi biliyordu. Daha en büyük politik olaya, tarihte dünya çapında önemli bir olaya ticaret açısından bakmanın fazla bir açıklık kazandıracağını görecek kadar gelişmemiştim. Tutumum da gösteriyordu ki, sabırlı bir beklemenin bilincindeydim.

Birdenbire gene konuşmaya devam etti:

«Catilina patırtısının sonuçlarından nasıl sıyrıldığımızı anlatacağım size. Biz diyorum, çünkü bu konuda benim de katkım oldu. Bildiğiniz gibi Pompeius lejyonlarıyla gelmedi. 92 yılının başlarında her iki Asya'nın büyük fatihinin böyle davranacağına kimse olanak görmemişti. Pompeius'la Consül'lükleri sırasında aralarının onulmaz bir biçimde açılması yüzünden Crassus daha yazın, ondan önce Makedonya'ya kaçmıştı. Hatta Senato bile Crassus yeniden Forum'da göründüğünde, dev bir filoyla Brundisium'a yanaşan Pompeius'un hâlâ türlü kararsızlıklar içinde olduğunu sanıyordu. C. Crassus'u görünce Pompeius'un ordusuz geleceğini anladı. Crassus'un bu konuda sağlam ilişkileri vardı.

Daha o gün öğleden sonra C. haberci göndererek benim gelmemi rica etti. Bir minerva heykelinin yanında durmuş, bir düzine köleye eşyaların toplanmasıyla ilgili emirler veriyordu. 'Pompeius resmi görevle değil, özel olarak dönüyor,' dedi. 'Crassus gene burada. Kendi eyaletime gitmek istiyorum. Bu konuyla ilgilenebilir misiniz?' 'Gitmek zorunda mısınız?' diye sordum. 'Evet,' diye karşılık vererek gözlerini bana dikti. 'Eğer siz bırakırsanız.'

Borçlarının çoğu benim elimde birleşmişti. Benimle birlikte onun karmakarışık iş durumunu düzenlemiş olan banka için (C. neredeyse bankanın tek işi olmuştu) o zamanki koşullar altında öldürücü bir nitelik taşıyordu bu durum. 'Size kefil olacak birisi var mı?' diye sordum. 'Hayır,' diyerek eşyalarının toplanması için buyruklar vermeye devam etti. 'O zaman sizi hiç bir şekilde eyaletinize gitmeye bırakmazlar,' dedim kesinlikle. 'Otuz milyon borcunuz var.' Gerçekte borcu daha çoktu. O zamanlar onun çılgınca arsa spekülasyonları yaptığını bilmiyordum. Tabii o da buna değinmedi, ama gene de: 'Hatta borcum 30 milyondan da çok,' dedi. 'Umarım kendi mesleğinizi büsbütün boşlamamışsınızdır?'

Sözcüklerin üzerine basarak kendisine gerçekten mesleğimi bütün bütün boşlamış olduğumu ve hiçbir zaman teslim olmayı düşünmediğimi söyledim. O alışmış olduğu umursamazlıkla eşyaların toplanmasını denetlerken öfke içinde ayrıldım oradan.

Bu evde herşey yıkılmaya yüz tutmuştu. Ev kendisinin değil, devletin olduğu için hâlâ burada oturabiliyordu. Karısı Pompeia'ya yolvermek zorunda kalmıştı. Clodius'la o korkunç rezalet daha yeni olmuştu.

Soylu hanımların Vestalin'lerle birlikte düzenle-

dikleri ve erkeklere kesinlikle yasak olan Ceres(*) şenliklerinde - o yıl C. Praetor olduğundan onun evinde yapılmıştı - Clodius kadın giysileri içinde Pompeia ile yatmak için gizlice eve girmişti. Ama erkek olduğu ortaya çıkmıştı ve şimdi dini aşağılamadan yargılanmasını bekliyordu. C. karısına bağlıydı. Rarus'un 'biryantin kafa' dediği Clodius C.'yi boşuna yatıştırmaya çalışarak, eve Pompeia için değil, ilişkileri bütün kentçe bilinen kızkardeşi Clodia için girmiş olduğunu iddia etmişti. C. salt Clodia yüzünden Pompeia'yı kıskanmışmış. C. onu dışarı atarak Pompeia'ya boşanma mektubunu göndermişti. Akşam geri döndüğümde ne yazık ki, bir de bu tatsız olaya karışmak zorunda kaldım. Adamlarım yanımdaydı ve elimde C.'nin kentten çıkmasına engel olmak için mahkeme kararı vardı. İçeriye girmezden önce elli kadar adamla evi kuşattım. Tehlikede olduğu zaman pek çabuk davrandığını biliyordum.

Önce kendisinden İspanya eyaletinin yıllık devlet gelirlerini rakamlarla belirten kağıtları göstermesini istedim. Yaklaşık olarak (gümrükler, vergiler, haraçlar) 25 milyon kadardı. Durum umutsuzdu.

'İspanya için çok yüksek bu,' dedim. 'Kendiniz için nasıl bu kadar çok çıkartabileceksiniz?' 'Çıkartacağım, çünkü zorunluyum.' 'Baskı yaparak güçlükle 10 milyon çıkartırsınız,' dedim, 'sonra da başınıza davalar açılır.' '20 milyon çıkartacağım,' dedi, 've de dava açılmayacak. İspanya'dan Consül'lüğü almak için çalışacağım.'

Çok iyi anımsıyorum, bu karşılık üzerine içimde birşeylerin koptuğunu duydum. Bir an kendimi bırakarak hüngür hüngür ağlamayı düşündüm, ailem

---

(*) Ceres: Eski Roma'da adına kadınlar tarafından şenlikler düzenlenen bereket tanrıçası. - ç. -

vardı benim. Sonra sonuna kadar onunla birlikte gitmeye karar verdim. Bir çılgınlıktı bu, ama güven veriyordu bana bu adam. Elimden başka birşey gelmiyordu, güvenlikle dolduruyordu içimi.

Ayrıntılar üzerinde durduk ve bu arada Clodius ile çatışmasına geldik. C.'ye yardım edebilecek tek insanın Crassus olduğu anlaşıldı. Onun yardımını sağlamak için de tek yol vardı: yeniden Catilina olayına el atmak, bu limonu bir kere daha sıkıp kullanmak. C. o anda hâlâ Praetor'du. Crassus'u yargıç kürsüsünün karşısına getirebilirdi. Söz, kanıtlar sorununa kadar dayanınca o zaman sıra Clodius'a geldi.

Kulüplerin herhangi bir yerinde Crassus'un Catilina olayını paraca desteklediğini kanıtlayan hâlâ birtakım belgeler vardı. Bunlar Clodius'un elindeydi. Kendisini korumak için onları saklattırmıştı. Şimdi belgeleri çıkarması gerekiyordu. C. benim gidip Clodius'u almamı onadı.

Evin önünde C.'nin eşya yüklü arabası duruyordu. Her ihtimale karşı adamlarıma arabaya el koydurttum; Clodius'un gelip gelmeyeceğini bilmiyordum.

Oysa hemen benimle geldi. Beyler soğuk bir şekilde selamlaştılar, ama beklenmeden konuşmaya girildi. Clodius kendi davasında tanık olarak C.'nin ifadesini gereksiniyordu ve bunu Crassus'a karşı elinde bulundurduğu belgelerle ödemeye hazırdı. C.'nin annesi içeri girdiğinde pazarlık bu derece gelişmişti. Annesi ufaktefek, son derece kibar, ama kavgacı, yaşlı bir kadındı. Evinin onuruna saldırmış olan adamı, şerefi ile oynanmış olan kocanın yanında konuşur görünce, kendisini hiçbir şekilde tutmayı gereksinmeden, yalnız Clodius değil, oğlu için

de ağzına ne geldiyse söyledi. Oğlundan bu herifi hemen defetmesini beklediğini belirtti. Kullandığı terimler özellikle pek sert ve aşırıydı. Soyluların evlerinin onurunu ne tür terimlerle savunduklarına şaşıp kaldım.

Clodius'u gereksinen C. güç durumdaydı. Annesine kendisinin egemen olduğunu belirtti. Annesinin, temiz işlerini onurunun üzerinde mi tutmak istediği sorusuna kararlı ve saygılı bir şekilde: «Elbette.» karşılığını verdi. Politik sorunlarda özel duyguların sözkonusu edilmesinden kesinlikle kaçınılmasını istiyordu. Onun bu kısa tümcelerinden o anda Roma Dünya İmparatorluğunun geleceğini kendi geleceğinin üstünde tuttuğuna inandığı izlenimini edindim. Herhalde benimkinden daha başka bir izlenim edinen annesi hiç sesini çıkarmadan odadan çıkıp gitti.

Pazarlığı tamamladık. Ben Clodius'la belgeleri almaya gittim. C. de Crassus'u arattı.

Crassus'la yapılan görüşme hiç aklımdan çıkmayacak. Kendisine C.'nin 30 milyonluk borçları için kefil olmasını önerdiğimiz zaman şişko yalnızca güldü. Sonra: 'Neden üstüste yığmak istiyorsun?' diye sordu. 'Belirli bir yerde Pompeius'un geri çağrılmasından yana olduğum için bana kızıyorlar.' 'Ya, öyle mi yapıyorlar?' dedi Crassus yavaş bir sesle. 'O zaman sana kefil olmasını dostun Pompeius'tan rica etmelisin, değil mi ya?' 'Karşılık olarak ona verecek şeyim yok,' dedi C. utanmasız. 'Ama bana bunun için verecek bir karşılığın var demek?' diye sordu Crassus eğlenerek. 'Evet, belki de,' diye karşılık verdi C. 'Biliyorsun ben Praetor'um.' 'Evet, biliyorum, 10 milyona patladı bana.' 'Değdi ama,' dedi C. umursamaksızın. 'Catilina olayında kendimi temize çıkarabildim.' 'Praetor ticaretinin amacı buy-

du, yoksa Asya lejyonlarının geri çağrılması değil,' dedi Crassus öfkelenerek. C. ona sertçe, ama biraz da hoşnutlukla baktı. Sonra: 'Umarım sen de kendini temize çıkarırsın,' dedi.

Crassus böcek sokmuşcasına yerinden fırladı: 'Ne demek bu?' C. aldırmadan: 'Praetor olmaklığım dolayısıyla elime senin aleyhinde birkaç belge geçti, dostum,' dedi. 'Kulüplerin yöneticisi olduğum zamanlar onlar adına saklamıştım.' 'Ne tür belgeler?' diye sordu Crassus boğuk bir sesle. 'Üzerinde firma adları bulunan birkaç para torbası. Kuşkusuz bunların yasa dışı örgütlere gönderilmesi sözkonusuydu.'

Crassus burnundan soluyordu. 'Şantaj bu,' dedi. 'Evet,' dedi C. soğukca. 'Yani birkaç deri torbayı bana 30 milyona satmak mı istiyorsun?' 'Hayır,' dedi C., tutumu düşmanca değildi, 'bu kadar para etmez onlar, yalnızca kefil olacaksın. İspanya'dan döner dönmez sana 30 milyonu geri ödeyeceğim. Salt senin bana olan güvenini sınamak istiyorum.' 'Sana güvenim yok,' dedi Crassus sıkılmış bir sünger gibi. 'O zaman kötü uyuyacaksın,' dedi C. 'Torbalar nerede? Beni ilgilendirmeyen konular üzerinde konuşmazdan önce onları görmek isterim.'

Bu konuda anlayışlıydım. Beş deri torbayı masanın üzerine koydum. Şişko bir an sesini çıkarmadan kampanyaya katıldığı Denarlarına baktı. Kendisine malolan Denarlara yeniden yönelmezden önce çatışmadan ayrılmıştı. Sonra onunla birlikte vekilinin yapması gereken işleri düzene sokmaya başladık. Asya parasına sıkı sıkıya bağımlı olan Pulcher gurubu Aralık ayındaki borsa patırtılarından son derece etkilenmiş ve büyük Cullo olayın arkasına geçince para aramak zorunluğu daha da artmıştı. Ben yaklaşık olarak 11 milyonun temsilcisiydim. Bunun

6 milyonu için Crassus'un kefilliğini elde ettim. Diğer bazı alacaklılarla 'ciddi bir şekilde konuşacağına' sözverdi. Anlaşma yoluna gittik.

C. bir köşede oturarak Yunanca bir roman okuyordu. Bazı tarih yazarları Crassus'un, C.'nin olayın üzerine giden, atılgan ruhunu beğendiği, ondan hoşlandığı için kendisine kefil olduğunu iddia ederler. İnanın ki Crassus onu beğenmiyordu»

Gece yarısı dışarda sesler duyuldu. İhtiyar anlatmasını keserek kulak kabarttı. Sesler uzaklaşır gibi oldu ve kesildi. Ayağa kalkıp eğilerek toprak anforadan bardağını doldurdu. Bir kere daha kuşkulanarak durup dinledi. Dışarıda çıt yoktu. O zaman yerine oturarak anlatmasına devam etti.

«Alacaklılarıyla görüşme biçiminden etkilenmiş olduğumu gizlemiyorum. Paraya karşı belirli tutumu, onun diğerlerine olan üstünlüğünü sağlıyordu. Açgözlü değildi. 'Senin'i 'benim'e geçirmeye çalışmazdı. Gerçekte 'senin' ile 'benim' arasındaki ayırımı tanımazdı. Ne olursa olsun, kendisine katlanılması gerektiği görüşünde direnirdi. Borçlarına karşı herkes tarafından bilinen umursamazlığının alacaklıları uyaracağı yerde, bu umursamazlığın kendilerine de geçmesine çokluk şaşırıp kalmışımdır. Crassus'la yapılan görüşmeyi size uzun uzun anlattım, çünkü burada onun ünlü, kendisini hiç bırakmayan harika canlılığını bulabilirsiniz.

Bu arada o zamanlar yalnız Crassus'u değil, beni de kafeslemişti. Arsa spekülasyonlarının hiç sözünü etmedi. Mahvolma durumundayken İspanya'da prokonsül'lüğü sırasında bütün bir yıl boyunca işlerini nasıl yürüttüğü üzerinde durmayacağım. Rarus 94 yılının notlarında bu konu üzerine bilgi veriyor. 92 yılında yalnızca Pulcher ve ona bağlı birkaç ban-

ka C.'nin arsalar satın aldığını biraz biliyordu. Bizi öncelikle Pulcher'le ilişkiye geçirmesi boşuna değildi. İspanya'da genellikle Pulcher gurubuyla birlikte çalıştı.»

Birden durup kulak kabartarak arkasına yaslandı. Dışardaki sesler yeniden yükselmeye başlamıştı. Sesler köle ahırlarının bulunduğu yönden geliyordu. Şimdi bekçi köpeklerinin havlamaları da karışmıştı.

Hızlı adım sesleri işittik ve pencerede ufak tefek Gal'li köle göründü. Kölelerden birinin kaçmış olduğunu bildirdi.

«Köpekleri al,» dedi Spicer, «ama tasmalarını çözmeyin, yoksa gene birini kaybedersiniz.»

Pirinç tabağa vurarak paltosunun getirilmesini istedi. Dışarı çıktık. Deri kırbaçların şaklaması ve sorguya çekilenlerin acı çığlıkları gelen ahırların önünden geçerek, birbirine bağlı av köpeklerinin sürükledikleri kölelerin ardı sıra yürümeye başladık. Meşale gereksizdi. Arama için yeteri kadar aydınlıktı gece.

İhtiyar hiç konuşmadan iri adımlarla yürüyordu. Hareketleri güçlü ve sanki herbiri ayrı ayrı düşünüp taşınılarak yapılmış gibiydi. Suratı asıktı.

Bir yol dönemecinde Gal savaşlarına katılmış emekli bir askere rastladık. Yanında küçük bir köpek vardı. Diğerlerinin peşinden gitmek isteyen köpeği tutmakta güçlük çekiyordu.

Spicer ona sertçe, kaçan köleyi görüp görmediğini sordu. Kısa boylu, geniş yapılı adam doğrudan doğruya Spicer'in yüzüne bakarak başını 'hayır' anlamında salladı. Biz yolumuza devam ederken o hâlâ hiç kımıldamadan bize bakıyordu.

Spicer heyecanını bastırarak:

«Elbette biliyor birşeyler,» dedi. «Birbirini tutuyor serseriler.»

Bir işe yaramayacağından daha ötelere gitmedik. Ama kitaplığa girdiğimizde deniz yönüne koşan kocaman bir dok köpeğinin vahşi havlamalarını duyduk.

İhtiyar kendine de bir bardak kırmızı şarap doldurdu. Elleri titremiyordu, ama kendine hakim olmak için ne kadar çaba gösterdiği sesinden anlaşılıyordu. Herzaman gri olan yüzü şimdi kül rengine dönüşmüştü. Kaçan için ne yapılacağı sorusuna:

«Hayır,» diye karşılık verdi, «öldürtmeyeceğim; para saydım ona. Kendi çıkarı için zeytinliklerde çalışan adamlarının kemiklerini kırdırtan budalalardan değilim ben. Hem ölüm cezası korkutmaz onları. Yaşama bizim gibi bağlı değildirler.»

C.'nin klasik olarak bilinen İspanya'yı yönetimindeki çalışmalarından sözederken yavaş yavaş duruldu. Ama konuşması sırasında hâlâ dışardan gelen gürültülere kulak kabartıyordu. Konuşması herzamankinden daha alaycıydı. Olayların kötü yanlarını örtbas etmek bir yana, zorbalık ve kaba kuvveti özellikle belirtmek için neden öylesine çaba gösterdiğini çok sonraları anladım.

«C. Roma'dan öyle apar topar ayrıldı ki,» dedi, «ordusunun sayısı, donatım ve asker aylıklarıyla ilgili Senato yönergesini bile almadı. Onun 'inanılmaz derecede hızlı gezileri' nin ünü sanırım çok sayıdaki alacaklıları tarafından yayılmıştı. Ama Pulcher gurubunun yönergesini almadan gitmedi Roma'dan. Pulcher Gurubu Pompeius ordusu için Etruria demir madenlerinden 'savaş teslimatı' sorununu çözümlemekle görevliydi. İtalya'nın bu en büyük maden yatakları oldukça tükenmişti. C.'nin İspanya'daki yö-

netimi gerçekten aklı başında, yani ticari görüş açısından ilk başarıya ulaşan oldu.

Tarihçilerde bu konuyu öyle kolay kolay bulup çıkaramazsınız. Belirli nedenlerden ötürü, en başta da salt C.'ye bir zafer kutlatmak için bütün bunları bir savaş olarak anlatmak zorundadırlar. Vadilere baskınlar yapan, dağlarda yaşayan budunlara karşı sürdürülen bir savaştan sözedildi. Dağlara kaçmak için kentlerini bırakan bir budunun geri getirilmesi gerekliliği sözkonusuydu. Bu hükümet raporlarının alışılmış bir üslubudur. C.'nin tutumu çok daha ilginçti.

Gerçekte yeni olan temel nokta, onun İspanyol tüccarlarıyla yalnızca İspanyol olarak değil, iş adamları olarak ilişki kurmasıydı. C. elinden geldiğince onları kendi yurttaşlarına karşı bile destekledi. Herşeyden önce özellikle İspanya'da barışın sağlanması gerekti. Bu amaca ulaşmak için hiçbir gereçten sakınılmadı, kaba güçten bile.

C.'nin İspanya'da almış olduğu en ünlü sivil tedbir, Lusitanya dağlarında yaşayan budunları nehir vadilerine yerleştirmiş olmasıydı. Lusitanya tüccarları gümüş, bakır ve demir madenlerindeki son derece yetersiz çalışma gücünden acı acı yakınıyorlardı. Dağ sakinleri yaylalarda düşünce ve hayallere dalarak rahat bir çoban yaşamını madenlerde çalışmaya yeğ tutuyorlardı. Sanayiciler haklı olarak onların erişilmesi güç platolarda vergi memurlarından başarıyla yakalarını sıyırmalarına dikkati çekiyorlardı.

Roma'lı yöneticiler yıllardan beri yerli ticaretin yakınmalarına kulak asmamış ve Lusitanya burjuvazisi ile dik kafalı çoban halkları arasındaki çatışmada taraf tutmamışlardı. Dağ halkları uygarlığın en düşük düzeyindeydi. Hiç köle yoktu. Dış yardım ol-

maksızın gerek ilkel makinelerin, gerekse uygun işgücünün yokluğundan önemli madenlerin sömürülmesi olanaksızdı.

Gene de, ancak C.'nin gelişinden sonra bu bölgelerde insanların bile kurban edildikleri öğrenilince Roma ordusu yürüyüşe geçti. Böylesine barbarca durumları ortadan kaldırmak için hızlı ve sakınmasız saldırılar gerekiyordu. Belki bazı insanların hayatlarını kaybetmelerine yolaçacaktı, ama sonuç değerdi buna. Bölgede yollar olmadığından denizin çekildiği zamanda kurumuş bir nehir yatağı sanarak Roma'lı taburların yürüdükleri dar boğazda sular yeniden yükselince Roma'lı askerler bütün savaş gereçleri ve eşyalarıyla birlikte hayatlarını boşuna kaybetmemişlerdi. Bugün aynı yamaçlarda yerli ve Roma'lı tüccarların villaları var. Ve bir zamanlar silah şakırtıları ve yaralıların inlemeleriyle dolan dağ vadilerinde şimdi maden ocaklarından gelen çekiç sesleri ve kölelerin neşeli bağrışmaları yankılanıyor.

Kısa savaş kansız geçmedi. C.'nin her askeri atılımı başarılı olmadı. Ama askerler tarafından sevilmiyor değildi. Dağıttığı ikramiyeler oldukça iyiydi. Vicdanı rahat olarak Roma'da bir zafer şenliği düzenlenmesini isteyebilirdi. Öldürülmüş olması gereken düşman sayısının beşbini tamamlaması için diğer kumandanlar gibi ölmüş sivilleri de hesaba katması gerekmiyordu.

Bu çatışmada Roma'lı taburlarla yerli taburlar omuzomuza savaşmışlardı. Ordunun üçte biri Lusitanya'lılardan meydana gelmişti. Roma'lı kesenekçiler ve Kent Yönetiminin yerli burjuvaziyle olan ilişkileri herzaman yürekten anılıyordu. C., Pulcher Gurubunun yardımıyla ülkenin savaşlar yüzünden güç durumda olduğunu kanıtlayarak eyaleti için vergi

indirimini kabul ettirmeyı başardı. Gümrük keseneklerinin artırmaya çıkartılmasından önce Pulcher Gurubuyla diğer türlü istekler arasında bir karşılaştırma yaparak, başkaca alışıla gelmiş yüksek teklifleri engellemeyi becerdi. Madenleri yerli ticaretin elinde bırakarak Lusitanya'lılara bir borç ertelemesi sağladı. Yerli endüstrinin çalışmasını sürdürmesi ve bütün ülke çalışma güçlerinin katılmasıyla borçlarını çalışıp ödeyebilmeleri için katlanılabilir bir anlaşma örneği buldu. Maden üretiminin üçte ikisi sürekli olarak Kent Yönetimine gidiyordu.

Dağlık bölgeye yapılan seferde çok sayıda köle elde edilmişti. Ancak iş bununla bitmiş sayılmazdı. Yaylalarda tembel yaşama alışmış olan eski çobanlar durmadan kentleri bırakıp gidiyorlar ve zor kullanılarak geri getiriliyorlardı. C. elinden geleni yaptı.

Başarısı şaşırtıcıydı. Bu başarı, yöntemin yaygınlaşmasında diğer unsurlardan çok daha etkili oldu. Vergi oranının düşürülmesine karşın imparatorluğun gelirleri sürekli olarak artıyordu ve Kent Yönetiminin durumdan hoşnut olmaması için hiçbir neden yoktu. İstediği kadar maden geliyordu. Bugün maden ocaklarında 40 000'in üstünde köle çalıştırılıyor ve gümüş madenlerinden yılda 45 milyon Sesters alıyor.

Ama C.'nin eyalette 'huzur' un sağlanmasındaki payı son derece sevindiriciydi. Tarihçiler onun nasıl geçindiği üzerinde görüş birliğine varamadılar. Brandus, C.'nin, çok önemsediği için salt para almış olduğu görüşünde. Kendi çıkarlarını gözetmediğinden, İspanyol'ların ona hayranlıklarını, teşekkürlerini kanıtlamak için vermiş olduklarını söylüyor. C.'nin gönüllü bağışların hepsini kabul ettiği üzerinde duruyor. Nepos ise, bir ordunun başında olan kimsenin

dilenmeyecek kadar gururlu olduğu görüşünde; C.'-nin bağış verilmesini emretmiş olduğunu kabul ediyor. Bazıları onun parayı düşmandan, diğerleri ise müttefiklerinden, bazıları haraçlardan, diğerleri de gümüş madenlerindeki paylarından aldığını söylüyorlar. Kimileri de paraların kendisine İspanya'da, kimileri ise Roma'da ödendiğini belirtiyor. Hepsi de haklı. Herkesin de bildiği gibi C. bir çok işleri aynı anda yapabilirdi. Bir yılda yaklaşık olarak 35 milyon Sesters yaptı. Döndüğünde bambaşka bir adamdı. Kendisinde ne yetenekler olduğunu göstermişti. Aynı zamanda eyaletinde ne denli zenginliklerin saklı olduğunu da ortaya koymuştu. Tarih kitaplarına geçen, 'Roma'da ikinci olmaktan İspanya'da birinci olmak yeğdir,' sözünde çok haklıdır.

Ona karşı güvenimin boşuna olmadığı kanıtlandı. Küçük bankamız artık küçük banka olmaktan çıkmıştı.»

Ufak tefek Gal'li gene odaya gelmişti. Yüzü sararmış, allak bullak olmuş, bitkin düşmüştü.

«Hiçbir ize rastlanamadı,» dedi.

İhtiyar yüzünde en küçük bir belirti olmaksızın baktı ona. Gal'linin yüzü bir kat daha sarardı. Hemen geri dönüp çıktı.

İhtiyar kaba yüzünü karanlık pencereye çevirerek birkaç dakika sustu. Sonra aynı sesiyle devam etti:

«Bu değişik adam başka bir Roma'ya gelmişti. Demokrasi 92 yılının korkunç etkilerinden kendini çekip çıkarmıştı. Pompeius tarafından yarısı ele geçirilen dünyanın nasıl hazmedilebileceği sorunu bir sonuca bağlanmadan Cato Senatosu'nun kaba saba galibiyetiyle gündemden çıkarıldı. Gene çekilmez bir durum meydana gelmişti. Kent Yönetiminin çalışma-

larından ne vazgeçiliyor, ne de bunlar tümüyle gerçekleştiriliyordu. Roma ve İtalya'yı korkunç derecede köle yığınları doldurmuştu. Ama çalışma gücünün çoğalması oranında iş azalıyordu. Endüstriler bedava buğday bağışından ipin ucunu kaçırdılar. Büyük toprak sahipleri tahıl üretiminden bağcılık ve zeytinciliğe geçmenin zorunluluğunu sezdiler. Kesenekçiler aramaya başladılar. Eğer büyük, temel gerçeği görmezlikten gelirseniz, iç savaşları da kapsayan bir sonraki yılın çatışmalarını anlayamazsınız. Küçük adama bir kere daha gereksinme duyulmuştu. Demokrasinin bir şansı daha vardı.»

Yerinden kalkarak küçük kutudan yazı tomarlarını alırken sözlerine şunu ekledi:

«Günlüklerden, demokrasinin tam olarak gerçekleşmiş olduğunu göreceksiniz.»

Tunikamın içinde Rarus'un 94 ve 95 yıllarına ait notlarını içeren tomarlarla karma karışık düşünceler içinde villama döndüm.

Gece sıcak, gökyüzü bulutluydu. Kaçan kölenin şansı yaver gitmişti.

Önünden geçmek zorunda olduğum köle ahırlarından hiç ses gelmiyordu.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Üçbaşlı canavar

Rarus'un Notları - 3 -

Olaylara derinliğine bakan bütün tarihçilerin temsilciliğini yaptığı, gerçek olgulara dayanan tarih, bu olaylarda Senato'nun, Caesar'ın İspanya üzerine zafer geçidini engellemeye çalıştığını görmektedir. Roma'daki demokratik güçler kendi çizgilerinde olan bir kumandanı Consul yapmak için çaba harcamaktadırlar. Ün ile erk (zafer geçidi ile Consul'lük) arasında bir seçim yapmak durumunda olan Caesar duraksamadan erki seçmiştir.

12.2.694

Zafer geçidi mutlaka gerekli; en başında Cicero'nun, C.'nin İspanya seferiyle ilgili küstahça esprilerine bir son vermek için. Cicero, C.'nin zafer geçidinin Pulcher'i Asya Ticaret Bankasından uzaklaştıracağını yayıyor. Savaş yerlerinin adlarına iyi bakılmalıymış, sakın bankaların firma adları olmasınmış. Çünkü en büyük çatışmalar borçlularla alacaklılar arasında olmuşmuş, savaşta ölenler yalnızca hisse senetleriymiş ve düşmanın gücünü kıracakları yerde anlaşmaları bozmuşlarmış. C. oraya o kadar çok

maliye uzmanı ve tefeci götürmüş ki, birlikler karargahın dışına çıkmak zorunda kalmışlar. Askerler ancak gerektiğinde para kasaları önünde nöbet tutmada kullanılmış. Bayağı, ama bilgisiz halk arasında etkili olan espriler.

Pahalı bir şey tabii. Ama gelecek yıl için Consul'lüğü almak zorundayız. Macer özellikle bunun için zafer geçidinin yapılmasını pek bir coşkunlukla istiyor. Bölge yöneticilerinin (pek gizli bir şekilde) havayı yokladıklarını ve seçmenlerin güvensizliğiyle karşılaşmış olduklarını söylüyor. Catilina seçimlerinde paraların son anda ödenmemesi unutulmadı. Zafer geçidi yapılırsa, herkes adayın arkasında Zaster'in olduğunu görür. Tabii kenti yedirip içirmek, yarım As (*) da olsa paralar saçmak gerekiyor. Zafer geçidi esnafa bir şeyler kazandırır. Bankalara giren İspanyol gümüşünden küçük adamlara ne? Fırıncılara, kasaplara, saraçlara, yün tarayıcılarına savaştan kalan yalnızca zafer geçididir? Ayrıca sorunun salt para olduğunu düşünmemek gerek. Küçük adam para almak zorunda elbette, onun için gerekli; ama parayı daha çok güvendiği kimseden almak ister. Kent yönetimi hem pintilik hem de eliaçıklıkla yürütülebilir. Esnaf için her şey buna bağlıdır. Tüm iş kollarının yarısından çoğu hâlâ bozuk, çünkü hepsi de işlerini savaş gereçlerine yöneltikleri halde savaş açılmadı. Tabii, onlar bir kumandan seçmeyi yeğ buluyorlar. Spicer de yakın çevrelerde zafer geçidinden yana konuşuyor.

«Zafer geçidi yalnızca bir sirk gibi görülürse yanlış olur», diyor kuru bir sesle. «Salt kredi sağlamak içindir bu. Özellikle şu anda paraca iyi durumda olmadığımızdan bol bol harcamak zorundayız. Bütün

(*) As: Eski Roma'da düşük bir para birimi. - ç. -

kent bizim paramızla pis pis kokmalı. Para durumu açısından, dolu ceple Forum'daki bir bankaya gitmektense, boş ceplerle bir zafer arabasının üstünde, kentin caddelerinde dolaşmak daha iyidir. Kendisine şöyle yazdım: Kent yönetiminde bir iş adamı olarak damgalanmanız iyi değil. Siz devlet adamı, kumandansınız. Bu sizin işinizdir, anlayın lütfen. Aman sakın gelenekleri hor görmeyin. Duyduğuma göre: 'Neden bütün bu göz boyamalar?' demişsiniz. Bu tür bir ifade size bir servete patlar. Bırakın Bay Cincula ile Bay 'Derici ve Kürkçü' konuşsun. Siz mesleğinizi ciddiye aldığınızı gösterin; o zaman size güvenerek para emanet ederler. Sizin için zafer geçidi gerekli.»

Fulvia da şöyle diyor:

«Mutlaka zafer geçidi! Çatlayacak Senato. Tıpkı benim Aristipulos'a yeni giysiler ısmarlamam gibi; onlar da sonradan hep patlar. Eğer mutsuzsam, banka hesabım darma duman olmuşsa, hemen kendime on yeni tuvalet ısmarlarım. Bazı şeylere pişman olmuşumdur, ama iyi giyinmeye hiç bir zaman. Baktıklarında ağızlarının suyu akması yalnızca ipeğin en güzel tenden bile daha çekici olmasından değil, giyinenin zengin olmasındandır. Mutlaka zafer geçidi.»

Sorun, - eğer C. için sorun ise -, Pulcher tarafından bir karara bağlandı.

«Bulaşık kokularını Togamızdan atmalıyız,» dedi. «Yalnızca 'Catilina' adını söylüyorum.»

Spicer'in çok güvenilir araştırmaları da, Asya Ticaret Bankasının ardındaki çevrelerin seçim fonunun çıkarılması için zafer geçidi istediklerini ortaya koydu. Gajus Matius da Senatoda C. için zafer geçidi isteğinde bulunarak ilgili yazıları verdi.

Ayrıca Spicer'in, 'paraca iyi durumda olmadığı-

mız' ı belirtmesini anlamadım. C. İspanya'da çuvallar dolusu para toplamış olmalı!

20.2.

Senato Komisyonu zafer geçidi konusunda akla gelecek her türlü güçlükleri çıkarıyor tabii. Bizim, ölen düşmanlar arasında bir salgın hastalıktan kırılan İspanyolları, giderek müttefikleri de saydığımız iddia ediliyor. C.'nin zaman zaman müttefikleriyle de çatışma durumuna girmiş olduğunu ileri sürsek, bu kere de bu ayrıntı üzerine soruşturma açmakla tehdit edecekler. Kısacası bize eziyet ediyorlar. Hele bir de Consul'lüğü ele geçirmek istediğimizi bilseler, yandık demektir. Ne olursa olsun bu tasarı elden geldiği kadar gizli tutulmalı.

Spicer'e para durumumuzun nasıl olduğunu açıkca sordum.

«Alacaklıların karşısına çıkamıyorum,» diye karşılık verdi. «Ama diğerleri bize borç para teklif ediyorlar. Durumumuz son derece sağlam.»

Rahatladım.

27.2.

Matius, C.'nin Consul'lük için adaylığını koymak istediğini Senato'nun dünden beri bildiğini söyledi. Bundan böyle zafer geçidinin kabul edilmesini kesinlikle olanaksız görüyor.

29.2.

Zafer geçidinin yapılması kabul edildi! Hiçbirimiz nedenini anlayamadık.

7.3.

C., zafer geçidi kabul edilir edilmez, Spicer'i bu-

nunla ilgili hazırlıklar yapması için haftalar önce görevlendirmişti. Bir plan yaptık. C. en geç 12 Temmuz'da Consul'lüğe adaylığını koymak zorunda olduğundan her şeyin son derece hızlı yürümesi gerekiyor. Zafer geçidi bir çeşit seçim kampanyası yerine geçecek. Yani Mayıs sonunda bütün hazırlıkları tamamlamış olmamız gerekiyor; bir şeye benzemeli. İşin kötüsü, C. hâlâ İspanya'da, yerinden kımıldamıyor. Pulcher'le olan işlerini daha bir sonuca bağlamamış olmalı.

8.3.

Pompeius'un zafer geçidini anımsamam gerekiyor, çünkü mutlaka bizimkiyle karşılaştırılacak. Onunki geçen yılın sonbaharında olmuştu. Asya'daki tüm değerli malların gelmesi için bir yıldan fazla beklemek zorunda kalmıştı.

O zamanlar şenlikleri arabacı Pistus ile birlikte Yukarı Subura'da bir evin sekizinci katından izlemiştik. (Beni bir zamanlar Pistoria'ya götüren şu genç adam.)

Korkunç bir geçit töreni olmuştu. Ne de olsa tüm doğru üzerine, - uygar dünyanın tanıdığı kadarıyla -, kazanılan zaferin geçidiydi. Oradan gemilere yüklenebilecek ne varsa yüklenmişti. Erken saatlerde Sığır Pazarında, fillerin çektiği dev arabaların üzerinde yarım tapınaklar görmüştüm. Bunlar dar sokaklardan geçirilemediği için orada bırakılmak zorunda kalmıştı. Getirilen şeylerin hepsinin geçide katılması için iki gün yetmemişti. Bir yığın ganimet de kullanılmadan kalmıştı.

Önce, üzerine pek sıkışık biçimde Asya seferleri çizilmiş iki dev pano geçirildi. Panolar o kadar yüksekti ki, sokağın üzerine gerilmiş olan çamaşır iple-

rine takılıyordu. Panoların yazıları yukardan, evlerin pencerelerinden okunabilsin diye yatırıldı.

Yazının son tümcesi seferin, yıllık Asya gelirlerini iki katına çıkardığını bildiriyordu.

Panoları sonu gelmez bir zırhlılar, savaş makineleri ve gemi mahmuzları kervanı izledi. Arkasından katırların çektiği, devlet hazinesi için ayrılmış olan 500 milyon Sesters değerinde gümüşler geliyordu.

Küçük bir arabada kuyumcuların düzenledikleri Kıral Mithridates'in değerli taş kolleksiyonu vardı. İki kocaman sarı taştan yontulmuş bir oyun masası, biri saf altından, üç görkemli yatak, 35 tane inci taç, üç tane kocaman altın tanrı heykeli, üzerinde güneş saati olan incilerle bezenmiş küçük bir Musa'lar Tapınağı (*), Mithridates'in tahtı ve asası. Gene Mithridates'in gümüş bir boy heykeli ile çok büyük altın bir büstü. İlginç tropik bitkiler, bir abanoz ağacı.

Böylece yarı dünyanın tüm zenginlikleri ve altını Roma'nın pis kokan dar sokaklarından geçirildi.

Bir keresinde sokağın üstüne gerilen iplerden bir çamaşır, yamalı bir gömlek, ele geçirilen altın bir tanrının tam üstüne düştü. Heykelin yanı sıra yürüyen bir asker gömleği alıp üzerine geçirerek, yukardan küfür etmekte olan gömleğin sahibine el sallayarak yürümesine devam etti.

«Onun ele geçirdiği de bu işte» diye öfkeli öfkeli homurdandı yanımda duran Pistus.

Pompeius ikinci gün canlı ganimetleri geçirdi.

Bozuk, yamru yumru kaldırım taşları üzerinde sendeliyerek yürüyen yenik kırallar. Prensler, tutsaklar; karısı ve kızıyla birlikte Ermeni kıralı Tigranes'-

---

(*) **Musalar tapınağı:** Şarkı, müzik, oyun, şiir ve bilimden anlayan tanrısal nympheler, Zeus'un (Jupiter'in) kızları. - Ç. -

in oğlu, Mithridates'in yedi oğlu, kızkardeşi, bir yahudi kıralı. Skitya'lı bir kaç saraylı kadın. İki ünlü korsan.

Arkasından gene büyük resimler. Tigranes'in Kaçışı, Mithridates'in Ölümü. Aralarında barbarların sırıtan putları, aynı zamanda banker olan ünlü bir Bithynia rahibinin portresi.

Sonra sıra büyük Pompeius'a geldi. Çevresinde yaya, atlı, bir sürü yüksek rütbeli subayları, elçileri, Tribun'ları; kendisi ise üzerinde, İskender'in giymiş olduğu söylenen Tunika ile incilerle bezenmiş bir arabanın üstünde geçiyordu.

«Benim de geçirilmem gerekirdi,» dedi arabacı Pistus, «aynı zamanda bana da karşı bu zafer geçidi.» Çünkü kendi işini Pompeius'un peşinden sürüklediği bir köleye bırakmak zorunda kalmıştı.

İster arabalarda götürülsün, ister kırallara takıp takıştırılmış olsun, halk altını gördükçe bağırıyordu. Barış Tapınağının hemen çatısının altındaki sütun pervazına çıkmış olan bir aile - iple yukarı tırmanmış olmalılar - sekiz saat boyunca oturdu orada. Ekmek ve birkaç kurutulmuş balık almışlardı yanlarına. Kadın, paçavralara sarmış olduğu bir bebeği emziriyordu. Zincirlere vurulmuş iki kıral önlerinden geçerken diğer üç küçük erkek çocuğu sesleri kısılırcasına bağırıyordu.

Ancak yoksul semtlerde, varlıklı semtlerdekinden daha az bağrışmalar duyuluyordu.

10.3.

İspanyol ganimetlerinin büyük bir bölümünü Roma'da yaptırtacağız. İlkin, gerçek İspanyol malları İspanyol işi gibi görünmüyor, ikincisi ise elimizdeki mallar çok az. C. İspanya'dan ganimet olarak fildişi

ayaklı oturaklı hasta iskemleleri değil, kurşun madenlerinin işletme yetkisini aldı. Tapınakların altın tanrı heykellerini alıp getireceği yerde, onları kendilerine bırakarak tapınakların gelirlerine ortak oldu. Demek ki, ağır ve kaba nesnelerin yokluğunu zekamızla gidermek zorundayız. İspanyol madenlerinden çıkarılan gümüşten yapılmış tubalarla iki bin kişilik bir borucular takımı kurmayı düşünüyoruz. C. İspanyol yer adlarını gösterir bir liste gönderdi; bir sürü tutsak dağ budunlarının başkanları yolda. Yaklaşık olarak iki yüz kadar da güzel kadın var. Zafer geçidinin en parlak yanı, törenin sonunda Campagna köylülerine kura çekilerek dağıtılacak olan, İspanyol madenlerinden elde edilen demirle yapılmış beş yüz tane küçük saban olacak. Ayrıca C., askerlerini, ganimetten bir bölüm olarak kendilerine vermiş olduğu gümüş zırh eklemlerini zafer geçidinde takmakla görevlendirdi. Bu, geçidimize, Pompeius'unkinde hiç olmayan toplumsal bir özellik kazandıracak.

Pistus'un eskiden çalıştığı nakliyeci firma, zafer geçidinde üzerine büyük bir görev alabilir. Eğer bu iş olursa, firma, gözcülük görevini Pistus'a bırakacağına söz verdi. Pistus sevincinden havalara zıplıyor.

İki yıl dul bir kadın gibi yaşadım. Kişinin güzel, canlı, genç bir insanın iyi niyetli avutmalarına gönlünün yatması gibi ben de, iyi yürekli Pistus'un dostluğundan, sevimliliğinden hoşlandım. İlişkim bundan öteye geçmedi. Sarışın arkadaşı, lejyoner Faevula'ya da, tıpkı onunla ilgilendiğim gibi davrandım. İtiraf ederim aralarındaki rekabet beni zaman zaman eğlendirdi. Ama gene de kendimi, yaşantıları gerilerde kalmış, yüreğinde acı özlem, genç isteklilerine biraz çekimser bakan bir dul gibi görüyorum.

İkisiyle birden dolaşmak eğlenceli oluyor. Pistus, bir eşeğin yellenmesi kadar bol şakalar, espriler yapıyor. Tek derdi köpek yarışı. Bunun dışında başka hiçbir şeye ilgi duymuyor. Köpekler üzerine bahse girmek küçük adamın başlıca sporu oldu. Bütün berber dükkanlarında bahislere katılabiliniyor. Bazı köpekler politikacıların hepsinden daha ünlü. Yarışlara servetler yatırılıyor. Pistus küçük adamın basit, alçak gönüllü bir refah düzeyine çıkabilmesi için tek şansının bu yarışlarda olduğu kanısında. Gerçekten bir kaç kuruş biriktirebilen herkes bahse katılıyor. Pistus şöyle diyor:

«Bunun bir tutku olduğunu söylüyorlar, bütünüyle saçma. Yalnızca bir iş, bir ticaret bu. Söyle bakalım, Plebeyen'in eline başka hangi yoldan bir kaç kuruş para geçebilir?»

Pistus, yarışı kazanacağına inandığı yeni köpeklerden birinin erdemlerini sayıp dökmeye başlayınca, Faevula onu gülümseyerek, sabırla dinliyor ve sonra ağır ağır:

«Ne için gerekli ki bu erdemler ona?» diyor. «Bakıcının diğer köpekleri sarhoş etmesi yeter.» Her şeyde düzmecelik, dalavera görüyor. Ama gene bahse katılıyor tabii. Dalavera var veya yok, insanın şansı oldu mu kazanır. O zaman şöyle doğru dürüst bir iş bile kurabilir. Faevula bağcılık yapmak istiyor.

11.3.

Faevula Campagna'lı bir köylü çocuğu. Asya seferine yalnız son yarım yıl katıldı; daha çok genç. Sosyoloji çalışmalarım nedeniyle birlikte sık sık Sığır Pazarındaki asker meyhanelerine gidiyorum. Buralarda işlerine son verilen Pompeius'un askerleri oturuyor ve sövüyorlar.

Yasaların öngördüğü üzere onları, İtalya topraklarına ayak basar basmaz terhis etmiş. Kendilerine ödüller dağıtmış, toprak sağlayacağına söz vermiş ve zafer geçidi için Roma'ya gelmelerini rica etmişti. Dağıttığı ödüller oldukça iyiydi. İnsanın toprağı olursa, (bu parayla 5000 Sesters) bir iş yapabilir, bir kaç köle, asma filizi, üzüm kütüğü, üzüm ezme aracı alabilir. Büyük Pompeius sözünde durarak onlara toprak verilmesini Senato'dan rica etti, ama bunun gerçekleşmesi biraz uzun sürdü; daha doğrusu hâlâ sürmekte. Beyler araya zaman koyarak işi uzattılar; bu arada küçük sermaye meyhanelerde harcanmakta, oda kiralarına gitmekte. Bazıları şimdiden pek bir çaresiz durumda, ama bir süre daha arkadaşlarının yardımıyla dayanacaklar. Sonra arkadaşları da onlardan kaçmaya başlayacak. Asya'yı fethetmenin, bir meyhanede kuru bir yer bulmaktan daha kolay olduğunu öğreniyorlar. Kıral Mithridates'i yendiler, ama Roma'lı bir meyhaneciyi öyle pek kolay yenemezler. Meyhanelere kılıç göstererek değil, para göstererek girilir. Hâlâ içerde oturanlar korkuyla dışardakileri düşünürler ve geri kalan paralarını sayarlar.

Pompeius artık eski lejyonerleri tarafından itilip kakılmadan Forum'a çıkamıyor. Yığınlar halinde çevresini alarak, onu, kendileri için yeterince bir şeyler yapmamakla suçluyorlar. Geçenlerde lejyonerleri girişleri tuttuğu için girdiği bir hamamdan beş saat çıkamamış. Bu yüzden, - seçim yöneticilerinin kesinlikle belirttiklerine göre -, onun isteklerini karara bağlayan kamutaya rüşvet verilmesi konusunda sabırsızlanıyormuş. Ama eski cimrilerden olduğu için bu kere de, - Macer'in dediğine göre -, başka yerlerden kısıntılar yapmış.

C. hâlâ İtalya'ya dönmek üzere gemiye binmemiş. Bir mektubunda merakla, Pompeius'un şu toprak kanunu için çıkan kavga sırasında meydana gelen olayı soruyor. Pompeius'un emri üzerine halk tribunlarından biri, toprak kanununun Senato'da görüşülmesini kabul etmeyen Consul Metellus'u hapse attırmıştı. Senato Consul'ü ziyaret etmek istediğinde, Tribun kendi Tribun koltuğunu kapının ağzına koyarak üzerine oturdu. Bilindiği gibi yasa, halk tribunlarından birine el kaldıran kimse için ölüm cezası öngörür. Metellus içerden bağırarak, Senato'nun içeri girebilmesi için bir duvarcı çağırmalarını ve kapının yanındaki duvarı delmelerini söyledi. Dediği de yapıldı ve bütün Roma bir hafta bu olaya güldü. Anlaşılan C. bu yeni yönteme, yasalara uymak, ama gene de dediğini yaptırmak yöntemine görünüşte pek büyük önem veriyor olmalı. Kendisine ayrıntılı bir rapor gönderdik.

20.3.

Zafer geçidini gümüşe çevirmek C.'nin buluşuydu. «Gümüşten, demeliler,» diye yazmıştı. Önemli olan, İspanyol gümüş yataklarını Forum'a getirmek olduğu için herhalde Pulcher'in de bunu onayacağını düşünmüş olmalıydı. Ama işte bu yüzden Pulcher bugün gelerek kıyameti kopardı.

«Lanet olsun, bu ne beceriksizlik!» diye haykırdı Spicer'e. «İspanya'da iş değil, bir savaş sürdürmüş olduğumuzu kaç kere söyleyeceğim sizlere! Şimdi gene, gümüş eşyalar içinde bir yolcu gibi dönmek istiyor! Ne zevk, ne ciddiyet, ne de törelere saygı duygusu var! Savaşın ne olduğunu bilmez misiniz siz? Savaş demek, cesetler, dumanlar yükselen yıkıntılar, yorgunluk, lejyonların tunç adımları demek-

tir; Jupiter adına bu kadar güç mü bunu kavramak?»

Söylediklerinde doğruluk payı olduğunu itiraf etmek zorundaydık. Bu tür kavramlarda insan ne kadar kolay yanılgıya düşebiliyor.

21.3.

Büyük rezalet. Bütün kent, Pompeius'un dün öğleden sonra bahçelerine masalar koydurttuğunu ve açıktan açığa, oy verme hakkı olanlara paralar dağıttırdığını konuşuyor. Pek kaba - saba bir arkadaş canım! Geçenlerde kendisiyle ilk kez Forum'da yüz yüze geldik.

Soluk, ince tenli, kapkara gözlü, ağır bir adam. Geniş alnı kırışık, kaşlar yukarı kalkık; sanki kendisine bir düşünür gözüyle bakılmasını ister gibi. Siyah saçları kıvır kıvır ve dağınık, ama berber elinden çıkmış. Son derece dingin ve soğukkanlı bir yürüyüşü var; söylendiğine göre bu dinginliğinin her fırsatta söz konusu edilmesinden hoşlanırmış. Yanında şu bağışlanan Demetrius yürüyordu, şimdi beraber yaşadığı söylenen şu yüzü boyalı oğlan.

25.3.

C. Nisan'ın ortalarında İtalya'da olmak istiyor.

27.3.

Pompeius'un toprak dağıtımı ile ilgili önergesi suya düştü. Çok fazla ertelendi. Şimdi neden açıktan açığa rüşvet dağıtımı yaptığı anlaşıldı: Askerler, onun kendileri için bir şeyler yaptığına inanmalıymış. Yoksullar gülünç bir biçimde, savaşa değgin en küçük bir şeyin bile halktan yana olmamasının

acısını çekmek zorunda. Şimdi Asya savaşı genellikle lanetleniyor. Ticareti berbat etti, o saçma köle ithaliyle tarımın canına okudu ve aylarca iç savaşın eşiğinde olan Roma'yı kışkırtıp azdırdı.

Kesenekçi ve şimdi tarlasını bağcılık ve zeytinciliğe çevirmek için ölesiye çalışan küçük çiftçi, yeni bir savaştan ve art arda gelecek askerlik, vergiler ve iç savaştan korktuğu kadar hiç bir şeyden korkmuyor. Savaştan o kadar nefret ediliyor ki, Senato şu sıralar Galya'dan gelen tedirginlik haberlerini elden geldiğince gizli tutarak, Galya'da son derece yumuşak, ılımlı bir politika güdüyor.

12.4.

C. ancak Nisan sonunda geliyor. Eğer zafer geçidi Mayıs sonunda yapılacak olursa, gelişi pek erken sayılmaz.

27.4.

C. hâlâ İspanya'da iş görüşmeleri yapıyor. Zafer geçicini Haziran'a ertelemek zorundayız. Yeni harcamalara yol açacak bu.

5.5.

Gaius Matius İspanya'dan döndü. C. bir türlü Pulcher ve İspanyol iş adamlarıyla anlaşamıyor. Matius diyor ki:

«İspanyolları yenmek, Romalı'ları yenmekten daha kolay.»

22.5.

C., Spicer'e gönderdiği mektupta şöyle yazıyor:

«Zaferi Bay Pulcher kazanacak olduktan sonra, İspanya üzerine en güzel zafer geçidini bile düzenlesek neye yarar?» Çok doğru, ama bu dev çarkı nasıl bir durdurup, bir çalıştırabilir ve pahalı anlaşmaları uzatabiliriz? Üstelik şimdiden kentte, C.'nin, Catilina olayındaki tutumu yüzünden Roma'da suçlanmaktan korktuğu söyleniyor. Tümüyle saçma bu; gecikmesi, her seferden sonra gerekli para işlemlerinin uzaması yüzünden.

8.6.

Eğer C. Haziran ortasında burada olmazsa, zafer geçidi seçim zamanına rastlayacak, o zaman da geçit töreni için özel bir izin gerekecek. Hâlâ oradan ayrılmamış.

12.6.

Spicer son derece sinirli. Birlikte Foruma giderken, gerçekten bitkin bir halde bana:

«Tüm zaferim elimin altında ölüyor,» dedi. «C.'nin İspanya işinde bu denli inatçı olmasını, karşılaştığı ilk gerçek iş konusu olmasıyla açıklayabilirim. İlk olarak gerçek parayı elle tutulur derecede yakından görüyor. Onun durumu, kendilerinden çok büyük balıkları ısıran, açlıktan gözü dönmüş deniz kuşlarının o büyük balıklar tarafından dibe çekilmesine benziyor.»

Spicer 'şairane' oldu mu, aşırı umutsuzluğa düşmüş demektir.

21.6.

Sonunda C. hareket etmiş olmalı. Acaba zafer geçidi gerçekleşecek mi?

23.6.

Felaket! Spicer bugün zafer geçidi için Asya Ticaret Bankasından garanti edilen belirli toplamları çekmek istediğinde, kendisine soğuk bir biçimde, Bay Pulcher'in C. ile görüşmelerini daha bir sonuca bağlamamış olduğu bildirilmiş. Ne yapacağız? Her geçen gün çok değerli. Daha şimdiki durumda bile ayın onundan önce hazırlıkları bitirebilmemiz olacak şey değil, oysa zafer geçidi için son tarih bu. Paralar yarın erkenden elimize geçmiş de olsa, Spicer bu tarihe kadar yetiştirebileceğimizi sanmıyor. Ne yapmak istiyor Pulcher? Görünüşe göre C., Pulcher'le anlaşmadan İspanya'dan ayrılmış olmalı.

30.6.

C. sonunda geldi. Artık bıçak kemiğe dayandı; zafer geçidinin hazırlıkları korkunç paralar yutuyor. Spicer yeni kredileri sonuna kadar zorladı. Asya Ticaret Bankası bir haftadan beri bütün kredileri kesti, her şeyi olduğu gibi bırakmak zorunda kaldık. Şimdi çok acele olarak İspanya'dan gelecek parayı bekliyoruz.

Zafer geçidine kadar Roma'ya giremeyeceğinden o zamana kadar oturmak için Alba Dağında kendisine yaptırmış olduğu yeni sarayında kalıyor. Kendisini iki yıldır görmedim, acaba değişti mi, çok merak ediyorum.

1.7.

Değişmemiş. Bugün onu Spicer'le yeniden gördüğümüzde o hızlı, sinirli adımlarıyla iki elini birden bize doğru uzatarak yaklaşırken ilk söylediği şey şu oldu:

«Paranız var mı? Bende bütün paralar suyunu çekti.»

Yeni yapılan kocaman sarayın giriş kapısını beğenmediği için yeni söktürdüğü kanatlardan birinden çıkan toz bulutu arasından öksürerek konuşuyordu.

Spicer'in yüzü ölü yüzü gibi sarardı. Tek söz söyleyemedi. C. ona eğlenerek baktı ve hemen bize yeni yapı planını anlatmaya koyuldu. Zaten ruhen sarsıntı içinde bulunan zavallı Spicer'i kocaman mermerlerin üzerine tırmanmaya ve kayalar içinde oyduracağı yolların nasıl olacağı üzerine yarım saat süren betimlemelerini dinlemeye zorladı.

Sözün kısası, gene eski C.

Öğleden sonra Spicer bana durum üzerine bir kaç kısa açıklamada bulundu.

C. İspanya'daki işlerinin çözümünde Pulcher'le, gümüş madenleri üzerine bir tomar hisse senedi için sonuna kadar didişmiş. Bu kadar diretmesi yalnızca senetlerin değeri yüzünden değildi. Aynı zamanda, anlaşmalarına göre Kent Yönetiminde Consul'lük adaylığını Pulcher'in destekleyeceğinden emin olmak için yapmıştı. Pulcher'in karşı çıkışı ise Kent Yönetimini zafer geçidi üzerine diretmesi gerektiğine inandırmaktı. O zaman C.'nin, zafer geçidi harcamaları için kendisini gereksineceğini umuyordu. C. kağıtları karşılık göstererek ödünç para aldı; şu anda tomarlar hâlâ elinde. Ama C. gerçekten çok geç kaldı. Zafer geçidi kesinlikle 20 Temmuz'dan önce yapılamaz, oysa adaylığı için ayın 12'sinde baş vurmak zorunda. Yani geçit töreni için gene de Senato'nun özel iznini almak gerekiyor. Spicer hisse senetlerinin kesinlikle Pulcher'e bırakılmasından yana, çünkü Pulcher Senato'dan alınması gereken özel izine de en-

gel olabilecek durumda. Zafer geçidiyle bu kağıtların değeri son derece artacağı için, tabii büyük bir kayıp olacak. O zaman C. İspanya ticaretindeki kazancından yoksun kalmış olacak. Ama Spicer en çok Consul'lüğe önem veriyor ve ne olursa olsun C.'nin arsalarının karşılık gösterilerek ödünç para alınmasını istemiyor. Bu olanağı çok daha büyük işler için saklıyor.

2.7.

Bugün Senato'daki güvenilir adamımız Gaius Matius bizde Macer ile buluştu. Hemen seçim kampanyasının ayrıntılarına geçtik.

Görüşmelere Pulcher Gurubuyla birlikte Güney İspanya madenlerini sömüren İspanya Firmasının güvenilir adamı ve İspanyol bir banker olan Cornelius Balbus da katıldı. Kabak kafalı, patlak gözlü, bir takım tikleri olan yağlı bir adam. Maliye işlerinde genellikle kendisine bir dahi gözüyle bakılıyor. Özellikle Kent Yönetiminin eyaletlerdeki Senato yönetimi üzerine denetim kurmasıyla ilgileniyor ve Senato içinde de şimdiden güçlü bir gurubun bugüne kadarki zorbaca yönetim uygulamasından hoşnut olmadığını iddia ediyor. Bunlar Küçük Asya'da büyük toprakları, yada vergi kesenekçi firmalarında gizliden hisse senetleri olan kimselermiş. Son zamanlarda giderek daha çok senatör aileleri Kent Yönetimiyle ilgili para durumlarını bir düzene sokmaya çalışıyor. Korkunç derecede düşen tahıl fiyatları karşısında nakit para gereksinen büyük toprak sahiplerinin sayısı az değil ve bu parayı da ancak bankalardan alabilirler. Bay Cato'nun her zaman söylediği gibi, bu adamların tümü, bugün ölçülü bir demokrasi programının dikkatli bir biçimde uygulanması-

nı selamlamaya hazır. Balbus, Senato üyelerine, Kent Yönetimi için yaptıkları hizmetlere karşılık - ne yapıyorlarsa! - Kent Yönetiminin işletmelerinden hisse senetleri vermeyi önerdi. Böylelikle onların demokrasi politikasına bağlanması sağlanabilirmiş.

Consul'lük için demokrat aday Lucceius'tan tek söz etmedi, ama söylediklerinin çoğu ona değiniyordu. İlk olarak neden onun aday gösterildiğini kavradım. Pompeius'un mirasçısı olarak Asya kentlerine haraçları ödeyebilmeleri için büyük borç paralar vermiş, şimdi de bankaların eline düşmüştü. Oppius, Balbus'a üç günde bir, Lucceius'un Senato Yönetiminin aldığı pek sert tedbirler yüzünden ne denli zararlara uğradığı üzerine raporlar veriyor.

Bu arada üstü kapalı olarak, Pompeius'un bile bilinmesini kesinlikle istemediği bir açık yarası olduğunu belirtti.

Anlaşılan Pompeius da kendi kendine askerler ve halk arasındaki şu 'popüler'liği ile ne yapabileceğini sorup duruyor olmalı. Geçen sonbahar Asya'dan döndüğünde 'Popüler' bir adam gereksinen Senato Partisine geçebilmesi doğaldı. Bunu denemiş ve Roma'ya varmazdan önce Cato'nun kızkardeşiyle evlenmek istemişti. Bütün kentçe bilinen C.'nin Mucia ile ilişkisine üstü kapalı olarak değinen Cicero:

«Pompeius'un yeniden evlenmek istemesinin nedenini biliyorum,» demişti. «Caesar artık Mucia'dan bıktı. Cato'nun kızkardeşini istiyor.»

Cato o zamanlar ilişkisini kesmiş ve Pompeius, 'popüler'liğini demokrasinin hizmetine sokmak düşüncesine kendisini alıştırmıştı. Kent Yönetimi bir süre onun satın alınabilir olduğunu yaymıştı. Şimdi bu söylentiler toptan kesildi: Kent Yönetimi onu satın

aldı. Olay şöyle olmuştu: Daha sefer sırasında bir kaç vergi kesenekçisi bankerleriyle birlikte kumandana, devletin kendilerine ne kadar kötü davrandığını kanıtlamayı düşünmüşler ve tipik bir Kent Yönetimi işi kurması için onu kandırmışlardı. O da, Romalı'lara karşı savaş borçlarını ödeyebilmesi için Oppius Bankasının yardımıyla tutup Suriye Kıralı Nikemedes'e oldukça büyük bir borç vermişti. Yani para babası Pompeius'un Suriye sarayına verdiği borç paraları, devlet adamı Pompeius haraç olarak geri istiyordu. Yüzde elliye kadar faiz alıyordu, ama kısa zamanda Roma Senato Yönetiminin iş adamını nasıl köstekledlediğini kendi de fark etti. Sürekli hırsızlıklar, çapulculuklar, valilerin kentleri vergilerle soyup soğana çevirmeleri, ürünün, kölelerin alıp götürülmesi vb., kıralın Pompeius'a faizlerini ödemesini olanaksız kılıyordu. Ama Oppius Pompeius'tan faizlerini istiyordu. Bu para sıkıntısına bir de rezalet korkusu eklenmişti. Çünkü böyle bir işin yürütülmesine izin yoktu. Kısacası, Kent Yönetiminin, kumandanı kendinden biri olarak görmesi için bazı nedenler vardı.

C. iskemlesinde arkasına yaslanarak uzanmış yatıyor ve bu sakınmasız spekülasyon çığını İspanyolun dudaklarından dökülen dikkatli imleme ve kendi konusunda insanı şaşkına çeviren bilgisini eğlenerek dinliyordu. Nereden bulup çıkarırdı bu tür adamları!

Biraz burnu büyük olan Matius, C.'nin İspanyola duyduğu yakınlığa hiç katılmıyor gibiydi. İspanyol'un yaptığı bir sürü esprilere Macer'in bozuk yüzünde de hiç tepki görülmedi. Ancak söz seçim uğraşısı için kesin tasarılara geldiğinde, Balbus'un Oppius Bankası ile çok iyi ilişkileri olduğu ortaya çıkınca durum değişti. Balbus geçen sonbaharda Oppius ile ilgili ola-

rak Lucceius'la, C. ile ortak adaylıkları üzerine görüşmüştü. İki demokrat Consul'ün önerisi hiç de geri çevrilmemişti. Pompeius kendi Asya anlaşmalarının kesinlikle kabul edilmesini istiyordu; Asya tahvillerinin durumu pek bir acıklıydı. Kent Yönetiminde bu seçim için tahvillerin 10 milyona kadar paraya dönüştürülmesi isteniyordu. C.'yi desteklemek için Oppius - Lucceius'un koşulları yalnızca şunlardı: Yasalara kesinlikle uyma, halk arasında Catilina olayı ile ilgili kargaşalığın çıkmaması, demokratik deneylere girişilmemesi ve özellikle toprak sorununa değinilmemesi. (Oppius toprak sorununu deşmenin Asya köle ithalini durduracağı görüşünde.) Macer farkedilir derecede rahat bir soluk aldı. Önümüzdeki günlerde doğrudan doğruya Lucceius'a yönelecek.

Matius Senato'da C.'ye zafer geçidinden önce adaylığını koyması için kente giriş izni isteyecek.

Alba dağından pek umutlu ayrıldık.

5.7.

Yorulmak bilmeyen Matius'un izin önerisi Senato'dan geçmedi! Spicer hemen C.'ye gitti. Yarın uğruna çatışılan tomarı Pulcher'e verecek. Matius Cicero'ya gidiyor. İznin alınması gerekli.

7.7.

Öğleden önce boğucu sıcağa karşın yeni goblenlerin kitaplığa yerleştirilmesini denetlerken, Spicer burnundan soluyarak geldi.

«Burada mıydı?»

«Kim?»

«C. tabii.»

«Roma'da mı?»

«Elbette.»

«Saçma. Zafer geçidinden önce Roma'ya giremez ki.»

«Giremez. Bu gece Alba'da yoktu. Hemen gidiyoruz.»

Yolda bir takım imlemeler yaptı; Matius'un karısı Camilla birdenbire Roma'ya dönmüş, kocası da C.'nin emriyle Cicero'nun çiftliğine gitmiş! İşin kötüsü, Camilla, çoktan oradan ayrılmış olan kocasını almak için Alba'ya gelmiş ve sonra oradan Roma'ya dönmek için çok geç olmuşmuş. Spicer önce evine giderek hesaplardan bir tomar aldı. Alba'da bunları gözden geçirmesi için C.'yi sıkıştırdı, ama akşama doğru C. onunla birlikte beni de dışarı attı. Spicer:

«Yarın erkenden devam ederiz,» gibi bir şeyler mırıldandı. C. güldü. Spicer şaşılacak bir karakter sağlamlığı göstererek, gözünü kırpmadan C.'ye baktı, sonra hiç giriş yapmaksızın:

«Şimdiye kadar zafer geçidi dört milyona maloldu,» dedi. «Bir rezalet ise çok daha fazlasına, daha doğrusu elimizdekilerin hepsine patlar.»

«Demek öyle!» dedi C. son derece soğukkanlı. «Şimdi biraz uykum var.» Spicer sert bir hareketle geri dönerek arabaya bindi. Kentin ikinci bölgesindeki mezbahanın orada indi. Burası kendi evinden oldukça uzak bir yer olduğu için ben de ilk köşeyi döner dönmez inerek peşinden gittim. Matius'un evine gideceğine kesinlikle inanmıştım, ama o mezbahanın arkasındaki dar bir sokağa girdi ve dökülmekte olan evlerden birinde oldukça uzun bir süre kaldı. İcra memurluğu zamanından her yerde tanıdıkları vardı. Kapıdan birlikte dışarı çıktığı adam da mutlaka iflas etmiş kişilerden biriydi. Adam oldukça acele ayrıldı oradan, Spicer de evine gitti.

Eğer C. böyle bir riski göze alıp da bir çift güzel göğüs için şimdi gizlice Roma'ya gelirse büyük bir çılgınlık olur bu!

8.7.

Nefis gelişmeler oluyor. C. Alba'da kafası sarılı yatıyor. Dün gece Alba yakınlarında atla bir gezinti yaparken saldırıya uğramış. Suçlu kaçmış.

Bu haber üzerine Spicer'le gittik. Bizi kabul etmedi. Spicer pek dertli görünüyor.

Doktorlar, içine kum doldurulmuş bir torbayla kafasına vurulmuş olduğunu söylüyorlar. İki, üç güne kadar iyileşirmiş.

Akşam mezbahanın arkasındaki sokağa gittim. Adam paraca çok güç durumda olan eski bir çuhacı; aynı zamanda kavgacı birisi olarak tanınıyor. Dün gece evden çıkmış ve ancak sabaha karşı dönmüş.

10.7.

Pistus ve Faevula ile köpek yarışındaydık. Tecrübeli Pistus'un edindiği bir kaç gizli bilgi sayesinde yarışlardan oldukça iyi para kaldırdık.

Toprak dağıtımından ona da bir pay düşerse kendisine 8000 Sesters vereceğime söz verdim. Bana eve kadar eşlik etti. Hayatından çok memnundu.

Parayı Spicer'den ödünç alacağım.

C. iyileşti.

11.7.

Matius özel izni koparabilmek için umutsuzca çırpınıyor. Cicero'nun çiftliğinden döndü. Cicero Oppius tarafından işlenmiş ve özel izin için oy vereceğini bildirmiş. Ancak bu tutumunun iyi etki yara-

tacağından kuşkulu. Matius da ondan az duygulu söz etmedi.

Cicero artık sayılmıyor, o da biliyor bunu. Senato onu kullandı, şimdi de atıyor. Elleri esnafın kanına bulandı. «Babalar» ın parasını aldı, demek ki rüşvet yiyor; onların düşmanlarını ele verdi, demek ki bir hain! Yalnız Kent Yönetimi onu hâlâ tutuyor; kötü vicdanlı insanlara karşı bir zayıflığı var.

Şeytanca bir davranış! Özel iznin kabulü için Senato'da çoğunluk sağlandı, ancak Cato oylamayı son güne kadar ertelemeyi başardı. Oylama yarın olacak ve eğer C. yarın adaylık için baş vurmazsa bir daha aday olamaz.

12.7.

Durum bugün tümüyle değişti.

C. Capitol'de adaylığını koymak için sabahtan beri zafer geçidi özel iznini bekliyordu.

Senato'nun oturumu saat 11'de başlamış.

Cato, yapı işçilerinin kentin merkezinde meydana gelen boru patlamasının artık onarılması gerekçesiyle verdikleri öneri üzerine konuşmaya başlamış. Yüzü biraz kırmızıymış. Herhalde alışkanlığı üzere her sabah içtiği bir kupa yerine iki kupa Falerner şarabı çekmiş. Önce salt konuyla ilgiliymiş konuşması. Kimse onu dinlemiyor, özel izin oylamasını bekliyormuş. Cato bir saat kadar, kentin merkezine gelen su borularının güvenlik altına alınması gerektiğinden söz ettikten sonra, bütün kentteki su boruları üzerine genel bilgi vermeye başlamış. Bu da saat bire kadar sürmüş. Daha sonra ana borulardan ayrılan kolları teker teker ve ayrıntılı olarak anlatmış. Konuşmacı bir kaç saniye tavana bakarak pek zarif bir dönüşle, kentin kurulmasından bu yana su şebe-

kesinin tarihine geçmiş. Öğleden sonra saat üç sularında Grachhus'lara gelmiş. Matius'un söylediğine göre salonda anlatılmaz bir hava varmış. Öfkeli bağrışmaları şakalar, alaylar izlemiş. O sıralarda konuşmacının sesi bütün bu gürültü patırtı arasında hiç duyulmuyormuş bile, ama o bildiğinden şaşmıyor ve batasıca bir aldırmazlıkla konuşmasını sürdürüyormuş.

Ben oraya saat dörde doğru gittim. Koridorlarda çoğu duygusuzlaşmış bir sürü senatör duruyordu. Bir kaç şişman dedenin köşelere çökerek, sütunlara yaslanıp uyuduklarını gördüm. Salonda da iyiden iyiye gevşemiş bir kaç senatör oturuyor, tombul yanaklı semiz Cato, canlı bakışlarını tavanın kirişlerine dikmiş, Sulla'nın kulüpler aracılığıyla kent işlerinin dağıtımıyla ilgili genelgelerinden söz ediyordu. Bir ara sanki konuşacak malzemesi tükeniyormuşcasına sesini alçaltınca dinleyiciler arasında bir kıpırdanma oldu. Bir senatör güçlükle yerinden kalkarak acele dışarı çıktı. Salon hemen doldu, ama yalnızca bir kaç dakika için. Konuşmacının sesi yeniden yükselmişti.

Roma ile Alba arasında bir haberleşme bağlantısı kurmuştuk. Matius terli terli Togasını üzerine giymek istemediğinden, C.'yi çağırmaya gitmek için tam üç kere soğuk suyla banyo yapmış. Saat ikiye doğru C.'nin sabrı taşmıştı. Öğleden sonra kendisini karşılamaya gelen her türlü tabakadan halkın toplanmış olduğu kent sınırına kadar atla geldi. Öğleden sonra saat 5'te C. özel izin alınmadan kent sınırını geçti. Saat 5.30'da da Capitol'de Consul'lük için adaylığını koydu.

Arkasında kendisini tanımış olan bir yığın halkla oradan doğruca Cato'nun hâlâ konuştuğu Senato oturumuna geldi. Yavaş adımlarla koridorlardan geçerken, kendisini tutan senatörler çevresini alarak

gevezelik ediyorlardı. Geçen haftaki saldırıdan gözünün biri hâlâ mordu. Geleneğe göre adayların rüşvet vermemeleri için yanlarında para taşımalarına engel olmak amacıyla cepsiz, beyaz aday Togası vardı üzerinde. Cato onu senatörlerin başında içeri girerken görünce konuşmasını üç sözcükle bitirdi.

Yani zafer geçidi suya düştü. Bugüne kadar bize 4 milyon Sesterse, yani İspanya Propraetor'luğunun tüm kazancına patladı. Politikada iş yok artık.

13.7.

Zavallı Pistus, çok üzgün. Zafer geçidiyle ilgili nakliye işi suya düştü. «Pompeius beni ekmeğimden ederek zafer geçidi yapmıştı,»» dedi, «C. ise zafer geçidi yapmadan ekmeğimden etti.»

Faevula'nın sözleri pek dokunaklıydı. Spicer'den borç alarak küçük bir zeytinlik için gerekli araçların sağlanmasında kullanmayı öngördüğüm 8000 Sestersi, bir nakliye işi kurması için Pistus'a vermemi önerdi. Ancak Pistus bundan söz edilmesini bile istemiyordu.

«Boşa gider para,» dedi. «Bugün bizim gibi bir adam yüz köle alamayacak olduktan sonra nakliyat işini yürütemez.» Gene köpek yarışlarına umut bağlamak istiyor.

Kamuoyunun yoklanması bugün sona erdi. C. sonuçları önümüze koydu:

Cruppulus (Yün): Politika aşağı, politika yukarı. Sonucu er - geç silah belirler. Son sözü politikacılar değil, generaller söyleyecek. Öyleyse bize gerekli olan Caesar değil, Pompeius'tur.

Celer (Deri ve kürk): Eğer senato olacaksa, Cato olacak demektir; ordu olacaksa, Pompeius; biz olacaksak, Cicero; sokak kulüpleriyse Clodius. - Peki, ya Caesar? diye sordum. - C.'nin peşinde alacaklıları var.

Bir senatör: Eğer Pompeius'un yoluna bir engel çıkarılmazsa, en iyi biçimde ve kestirmeden işi bitirilmiş olur, kendi kendine avam takımının düzeyine iner. Demokrat olarak oynamaya kalkarsa, bu kere de demokraside tüm kozlarını bitirmiş sayılır. Caesar artık bunun üzerine bir şarkı söyleyebilir.

Başka bir senatör: Asya'daki savaşın suçlusu Kent Yönetimidir. Mallarımızın değeri yarı yarıya düştü. Şimdi de yeni valiliklerden edinebileceğimiz gelirleri elimizden almak istiyorlar. Eğer bunu da başarırlarsa, artık o zaman İtalya'da bile mallarımız geçmez. İşte asıl tehlike burada.

Üçüncü senatör: C. işi 'meşru' yoldan deneyen bir Catilina'dır.

Dördüncü senatör: Bize köle değil, kesenekçi gerek. Bu konuda 'daha iyi' demokratlarla beraberim. Cicero'nun oyunu bitti.

Vergi kesenekçileri: Sömüremeyecek olduktan sonra Asya bizim ne işimize yarar? Aman başka maceralara girilmesin artık! Şu Caesar'dan korktuğum kadar kimseden korkmuyorum.

Banker: Güçlü bir adam gerekli. Caesar malın gözü. Biz de öyle.

Başka bir banker: Demokrasinin eline böyle fırsat bir daha geçmez. Eski aileler iflas durumunda, biz olmadan çiftliklerini bağcılık ve zeytinciliğe çeviremezler. Senato ordusuz. Asya karma karışık. Toprak sorununu ancak Roma vatandaşları çözebilir. Eğer C. kadınlarla olan maceralarına bir son verebilirse iktidar onun.

Bir tavukçu: Caesar mı? Afrika'da değil mi o?

Bir gömlekçi: Kulüplerin çökmesinden bu C. suçludur.

Bir liman işçisi: Bu koca kafalılar içinde halktan

yana olan tek insandır o. Ama onu da uzaklaştırdılar.

Bir urgancı (işsiz): Oyunları fena değildi.

Köylü: Her şeye evet, ama savaşa hayır. Eğer Reus'um orduya alınacak olursa, hiç bir zaman şu bizim bağın üstesinden gelemem.

Başka bir köylü: Artık kentler bizden hiç bir şey satın alamıyor. Suçlusu o köleleriyle Pompeius. Şimdi Consul yapmak istedikleri Lucceius da bir subay.

Demirci: Kılıç yaptım ben. Şimdi saban yapamam. Zaten köylüler büyük çiftliklerde onarılan sabanları alıyor.

Kasap: Ben Catilina'yı tutuyordum, açıkça söylüyorum. Caesar'ı satın aldılar.

Duvarcı: Şimdi gene iş buldum; Pompeius bir tiyatro yaptırıyor. Onun adamı Lucceius'u tutuyorum.

Çömlekçiler Loncası Başkanı: Caesar tabii! Bütün Roma'da tek popüler adam.

Bir sokak kulübünün eski üyesi: Biz verilen buyruklara uyarız.

Hal deposunun yöneticisi: Bibulus.

Bir marangoz (İşsiz): İçlerinde en iyisi Catilina'ydı.

Bir ayakkabıcı: Başka dertlerim var benim. Üç çocuk var, ev yok.

Bir lejyoner: Toprağın da, tarlanın da içine......! Bir yada iki sefere katıldım mı kendi paramla alırım.

Bir katırcı: Caesar mı, hani şu borcu olan mı?

14.7.

Pulcher Pompeius'a, C.'nin Pompeius'un Asya zafer geçidine erişemeyeceği için kendi zafer geçidinden vaz geçtiğini anlatmış. C., İspanya'daki atı-

lımlarının bir zafer olarak nitelendirilemeyeceğini, kendisinin zaten bir kumandan değil, politikacı olduğunu biliyormuş. Barış programı kesinlikle ciddiymiş. Büyük görkemli bir eşek olan Pompeius sanki buna inanmıyormuş gibi yapmış, ama gene de o adamın (C.'nin) bir bukalemun olduğunu, eğer Roma avam takımı barış istiyorsa bir sancağı görür görmez nefret edebileceğini söylemiş.

15.7.

Demokrat Seçim Encümeni bugün afişler astırdı. Senato Perslere karşı bir savaş açmayı tasarlıyor.

17.7.

C. Seçim Kurulu Bölge Başkanları önünde büyük bir konuşma yaptı.

«Romalılar, bir kaç Romalı var ki, onlara bir çok Romalı Roma'da fazla geliyor. Ben Roma teriminden İtalya'yı, işlenmeden duran ormanlarını, ovalarını anlıyorum. Siz Romalı'lar, sizler sefalet içindeki kiralık sıra evlerde dört kişi ufacık bir odada oturuyorsunuz. Belki, çok az oda var denebilir, ama bazı Romalılar çok fazla Romalı var, diyor. Bu adamlara göre Roma'ya bir kaç Romalı, Roma da ancak bir kaç Romalı'ya yeter. Geri kalan Romalılar başka yerlere göç etmeliymiş. 'Savaşın, yabancı ülkeler fethedip oralara yerleşin!' diyorlar. Bu geri kalan Romalılar sizlersiniz. '200 Romalı var' diyor onlar, bir de bunların dışında kalan Romalı varmış. Ve bu geri kalan Romalılar Roma'dan çıkıp Romalı olmaktan vazgeçmelilermiş. 'Suriyeli olun, Galya'lı olun,' diyorlar. Romalılar, savaşın, sizin hepinizin işinize

yarayacağı, size istediklerinizin sağlanacağı garanti edilmişti. Şimdi daha yeni büyük bir savaştan, Asya savaşından çıktık. Başlangıçta gerçekten işler açılmıştı. Bir çok siparişler verildi. Sonra Asya'dan köleler gelmeye başladı. Siparişler gene devam ediyordu, ama bu kez siparişleri yerine getiren kölelerdi. Bazı Romalılar iyi para kazanıyorlardı. Savaş onlara kazanç sağlamaya yetiyordu. Geri kalanlar, sizler ise açtınız. Savaşlarla, zaferlerle siz Romalılar için oturulacak evler çoğalmıyor, ama sizler, geri kalan Romalılar azalıyordunuz. Romalılar, toprak sorunu doğuda yada batıda değil, bu yarımadada, burada çözümlenmelidir. Gerçekten bazı hırsızlar, haydutlar saraylarda, bahçelerde, geri kalan Romalılar ise kiralık odalarda koyunlar gibi tıkış tıkış oturuyorlar. Gerçekten bir kaç Romalı midelerini Asya'nın en nefis yiyecekleriyle tıka basa doldururken, diğerleri bağış olarak dağıtılan buğdayların başında duruyor. İşte Bibulus ve arkadaşları, yani savaş, yani verdikleri sözler! Ben ve demokrat arkadaşlarım, yani barış ve toprak! Romalılar, bırakın bir kaç Romalı Bibulus'u seçsin, ama sizler, siz geri kalan Romalılar Caesar'ı seçin!»

Roma'daki işsizliğin ne denli önem taşıdığına C.'nin dikkatini çeken Balbus'tu. Roma'nın yarısı işsiz. Sokak köşelerindeki tavukçu dükkanlarında artık odun satmayan oduncular, artık tavuk satmayan tavukçularla, balıkçılıkla geçinemeyen balıkçılar üzerine konuşuyorlar. Ekmek satıcıları depoların önünde durarak ekmek gelmesini beklerken berberlere, işsiz liman işçilerinin artık gömlek alamadıkları için gömlekçilerin tıraş olamadıklarını açıklıyorlar. Senato'da ise 'babalar' hâlâ alt tabakaların çalışmaktan kaçındıklarını söylüyor!

18.7.

Demokratların, Senato'daki bir kaç güçlü efendinin yeni bir savaş (Persler'e karşı) açmak amacında olduklarına dikkati çeken afişleri bütün kentte korkunç bir heyecan uyandırdı. Senato bu suçlamaların uydurulmuş ve kesinlikle asılsız olduğunu açıkladı. Ama kimse inanmıyor.

«İneği sağamıyorlar, yalnız kesmesini biliyorlar,» diye konuşuluyor berber dükkanlarında. «Durmadan zorla yeni inek ele geçirmek istemelerinde şaşılacak bir şey yok! Sonra da bu zorbalığı biz ödüyoruz!»

Bu 200 aileyi savaştan yana olarak ortaya çıkarmak (şu anda yeni bir savaş tasarlıyor olsalar da, olmasalar da), Macer'in çevirdiği harika bir dümen. Roma'da savaştan yana olan herkes çoktan oyunu kaybetti.

19.7.

Caesar kulüp temsilcilerıne şöyle dedi:

«Zafer geçidini neden mi gerçekleştirmedim? Çünkü asker olarak Consul'lüğe seçilmek istemiyordum. Zafer bir savaş yılı değil, bir barış yılı sürmelidir.»

Bu sözün çok büyük etki yaptığı açıkça görüldü.

20.7

Şimdi seçim kampanyasına oldukça büyük senatör parası döküldü. Bu kez babalar ellerini ceplerinin iyice derinliklerine daldırdılar. Şimdiye kadar kendi doğal etkileri yetmişti. Kesenekçiler tabii büyük toprak sahipleri için, esnaftan bir çok borçlu da alacaklı senatörler için oy vermek zorundaydı. Şimdi bütün

semtlerdeki kirada oturanlara, eğer Bibulus seçilmezse, ev sahiplerinin kiracıları hemen sokağa atacakları bildirilmişti.

Bu yüzden demokratik seçim encümeninde oldukça büyük bir kargaşalık vardı. Her iki adayın da kabul ettirilemeyeceği tatsız bir biçimde apaçık ortadaydı. Para Lucceius'tan geldiği için, kimin kaybetmek zorunda kalacağı hemen hemen belli. Öte yandan ise Lucceius politika açısından sıfır.

C. gene konuşmuyor. Dün hiç bir şey söylemeden Alba'ya gitti. Matius da onun arkasından gitmek istedi. Orada karısını bulabileceği nerdeyse kesin olduğundan kendisini caydırmak için bin bir güçlük çektik. C.'nin bu kadar güç durumda, tam sonuca varılacağı anda, bir takım hoppalıklar için her şeyi adamlarına bırakması gerçekten rezalet doğrusu.

23.7.

Büyük bir şölen. Lucceius, Matius, Pulcher ve bir kaç senatör katıldı. Lucceius uzun boylu, soluk yüzlü, bakışları tedirgin, zayıf bir adam. Sık sık Asya'dan kaptığı hastalık nöbetlerine tutuluyor. Yemekte bulunmayan Macer'i yazdığı seçim parolaları için çok övdü, ama 200 ailenin korkunç paralar yatırarak Bibulus'a seçimlerde zafer yolunu garantileyen tehlikeli duruma tek sözcükle bile değinmedi. Yemekteki hava son derece gergindi, ama Lucceius - C. ilişkileri yüzünden değil, dün gece C. ile Matius arasında çıkan korkunç gürültüden ileri geliyordu gerginlik. Matius sonunda karısı ile C. arasındaki olayı 'keşfetmişti'. Tabii şimdi hemen seçim öncesi bir rezalet çıkaramazdı. Ama işin en acı yanı, C.'nin her zamanki gibi onun bu güç durumunu utanmadan kötüye kullanmasıydı. Gerçekten C. yemekte en olma-

yacak terbiyesizlikleri yaparak, başkalarının devlet görevinde bulunan bir adamın özel yaşamına karışması kadar hiç bir olaydan tiksinmediğini belirtti. Aslında önemsiz ve renksiz bir adam olan Matius saygılı davranışıyla bütün sempatimi kazandı.

24.7.

Oppius Kent Yönetiminde açıkça şöyle demiş: «Bibulus ve Luccius bir Bibulus Consul'lüğü demektir, Bibulus ve Caesar ise Caesar Consul'lüğü.»

26.7.

Matius Ger şimdi buradan ayrıldı. Kendisi Lucceius'un Senato'daki iş arkadaşlarından. İki demokrat adaydan birinin geri çekilmesi durumu ortaya çıktığından bu konuda C.'nin tutumunu yoklamak için gelmiş.

Yalnız iş konusu üzerinde durdu. Politikaya hiç değinmedi. C.'nin içinde bulunduğu para sıkıntılarını oldukça yakından biliyor ve C.'nin bir takas durumunda para açısından neler isteyebileceğini öğrenmek için büyük çaba gösterdi. Sürekli olarak Lucceius'un eli açıklığı üzerinde duruyordu.

C. kendisini iş konusunda, özellikle kendi işlerinde en küçük bir bilgisi olmayan bir kimse gibi dinledi, ama karşı tarafın durumu üzerine severek bilgi edindi ve ancak uzun bir süre sonra politika ile para işlerini birbirine karıştırmaktan hoşlanmadığını belirtti. C. (ve Ger) gibi, doğru olmadığı herkesçe bilinen şeyleri söyleyebilme yeteneği olan kimselere her zaman hayran kalmışımdır.

Ama şu bizim adaylık işi ne olacak?

27.7.

Lucceius'un birden bire adaylıktan çekilmesi genel bir şaşkınlık uyandırdı. Ben de yalnızca Balbus ile Oppius'un Lucceius'a gitmiş olduklarını duydum. Her ikisi de son derece ürkmüş olan adaya, Pompeius'un Asya işleri ile ilgili bir takım belgelerin açıklanmak üzere ya Cato'nun, yada en azından bu tür heriflerden birinin eline geçmiş olduğunu ve bu adamlardan belgeleri seçim kavgası için Cato'ya vermekte bir an bile duraksamayacaklarını bildirmiş olmalılar. Bir kaç saat için demokratların korkunç bir rezalet tehlikesi atlatıklarını bugün Roma'da pek az insan biliyor. Pompeius'un (bir dereceye kadar Lucceius ve diğerlerinin) son savaşı para açısından nasıl sömürmüş olduğunun açıklanması, demokratların barış parolalarına pek cırlak, uygunsuz bir hava getirebilirdi! Neyse ki, artık böyle bir rezalet olmayacak ve C. yarından sonra tek demokrat aday olarak Consul'lük seçimine gidecek.

Demokratların parolaları pek etkili görünüyor: Savaşın açtığı yaraları sarmak. İş adamları ve esnafa savaş gereçlerini işletmelerini barışçıl yapılarda, yerleşme merkezlerinde vb. kullanılmak üzere gerekli araçlar üretecek işletmelere çevirebilmeleri için yardım. Zaferi borçlu olduğumuz lejyonerlere ödül. En az bir kuşak için barışı korumak!

Bugün bütün duvarlara yapıştırılan basit parola: «Demokrasi barıştır!»

İÇİNDEKİLER

Dünyanın gelmiş geçmiş en ünlü devlet adamlarından biri olan Gaius Julius Caesar üzerine neler yazılmadı ki'. Ama Caesar gerçekten tarihçilerin yada edebiyatçıyatçıların anlattığı gibi "büyük bir insan", bir dahi miydi ? Buna cevap verebilecek yeterli veriler yok elimizde. Hem zaten bu önemli de değil. Önemli olan, aktüalitesini yitirmeyen bir yanı var ki Caesar olayının, o da, Caesar Roma'sında kurulmuş olan sömürü yöntemleridir. Olaya bu açıdan bakan Brecht, usta kalemiyle Roma'da Senato, kent yöneticileri, köle tüccarları, bankerler ve Praetorlar arasında dönen dolapları, Caesar'ın köle sekreteri Rarus'un günlükleriyle anlatıyor.

"BAY JULIUS CAESAR'IN İŞLERİ" Bertolt Brecht'in türkçeye kazandırılan ilk romanıdır.

12.5 LİRA